

**1982 SONRASI ANAYASA MAHKEMESİNİN VERDİĞİ SİYASİ
PARTİ KAPATMA KARARLARININ DEMOKRATİKLEŞME
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Ersin YAVUZ

**Kasım 2015
DENİZLİ**

**1982 SONRASI ANAYASA MAHKEMESİNİN VERDİĞİ SİYASİ
PARTİ KAPATMA KARARLARININ DEMOKRATİKLEŞME
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

**T.C.
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**

Ersin YAVUZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ÖZGÜL

**Kasım 2015
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı öğrencisi Ersin YAVUZ tarafından Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ÖZGÜL yönetiminde hazırlanan **“1982 Sonrası Anayasa Mahkemesinin Verdiği Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Demokratikleşme Bağlamında İncelenmesi”** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 16.11.2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yasin SEZER

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet EMİN ÖZGÜL

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Merda ELVAN TUNCA

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 19/11/2015 tarih ve 24/15... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Kenan COYAN
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza:
Ersin YAVUZ

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimimde bilgi ve deneyimlerini paylaştan, bu tez konusunun belirlenmesinde ve gerçekleşmesinde yardımlarını esirgemeyen, her zaman kapısını çalmaktan çekinmediğim değerli hocam Sayın Mehmet Emin ÖZGÜL'e,

Yüksek lisans tezimin tamamlanması aşamasında değerli deneyimlerini ve önerilerini benimle paylaştan değerli hocalarım Sayın Yasin Sezer ve Sayın Merda Elvan TUNCA'ya,

Bu süreçte her türlü desteği veren, akademik alanda bütün tecrübelerini paylaştan ve anlayış gösteren değerli hocam Sayın Sevinç Yaraşır TÜLÜMCE'ye,

Tezin hazırlanması sürecinde ve hayatımın her alanında bana gereken sabrı gösteren ve her zaman en büyük desteğim olan, kıymetli eşim Gülben YAVUZ'a,

Okul hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen ve hep arkamda duran bütün aile bireylerime,

Öğrenim hayatım boyunca akademik gelişimime katkı sağlayan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, hiçbir zaman haklarını ödeyemeyeceğim annem Hanımzer YAVUZ, babam Nazim YAVUZ ve eşim Gülben YAVUZ'a armağanımdır.

ÖZET

1982 SONRASI ANAYASA MAHKEMESİNİN VERDİĞİ SİYASİ PARTİ KAPATMA KARARLARININ DEMOKRATİKLEŞME BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

YAVUZ, Ersin
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ÖZGÜL

Kasım 2015, 115 Sayfa

Bu çalışmanın amacı, 1982 yılından sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan 19 siyasi partinin kapatılma nedenlerinin analizi neticesinde, Anayasa Mahkemesi'nin militan demokrasi anlayışını tespit etmek ve bu anlayışın demokratikleşmeye yönelik etkilerini analiz etmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, siyaset, siyasi parti ve demokrasi kavramları alt başlıklarıyla beraber tanımlanarak tarihi süreçleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Osmanlı ve Türkiye'de siyasi partilerin gelişimine, çok partili düzene geçişe ve siyasi partilerle ilgili hukuki düzenlemelere değinilmektedir. İkinci bölümde, Türkiye'de siyasi partilerin tüzel kişilikleri, sona erme halleri, yasal düzenlemeleri ve kapatılması rejimi ele alınmaktadır. Bunların yanı sıra uluslararası düzeyde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin siyasi parti özgürlükleriyle ilgili maddeleri incelenmektedir. Son bölümde ise, Türkiye'de 1982 yılından sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partiler ayrı ayrı incelenmekte ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde görülen bazı kapatma davaları demokratikleşme bağlamında analiz edilmektedir.

Sonuç olarak, 1982 sonrasında Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarının çoğunda verdiği kararların devlet-merkezli ideolojiyi yansıttığı ve kurumun politize olduğu tespit edilmiştir. Anayasa'da ve Siyasi Partiler Kanununda bulunan muğlak maddelere dayanılarak birçok siyasi parti, benzer nedenlerle kapatılmış ve bu durum kronik bir sorunsala dönüşmüştür. Türkiye'nin demokrasi karnesini zayıflatan ve ileri demokrasi yolundaki en büyük engellerden biri olan siyasi parti kapatma sorunsalı ancak Anayasa'da yapılacak köklü reformlar ile katılımcı ortamda hazırlanan ve muğlak ifadelerle yer vermeyen yeni bir Siyasi Partiler Kanunu ile aşılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti Kapatılması, Anayasa Mahkemesi, Militan Demokrasi

ABSTRACT
**AFTERMATH 1982 INVESTIGATIONS OF ABOLITIONS OF POLITICAL
PARTIES CONSTITUTIONAL COURT VERDICTED IN TERMS OF
DEMOCRATIZION**

YAVUZ, Ersin
Master Thesis
Political Science and Public Administration
Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZGÜL

November 2015, 115 Pages

The motive of this study is to establish constitutional courts' militant democracy understanding and analyze its implications intended for democratization in the wake of analyzing the causes of abolitions of 19 political parties abolished by constitutional court.

In the first section of study politics, political party and democracy notions have been identified with its subtitles and have been given information as regards its historical process. Furthermore the evolution of political parties and the transition to multi-party system and judicial regulations about political parties have been touched upon. In the second section legal entities of political parties in Turkey, states of terminations, legislative regulations and abolition regime have been addressed. Not to mention the clauses of political party liberties have been looked into on a international basis and in European Court of Human Rights. In the last chapter, the political parties abolished by constitutional court have been perused one by one, some abolition trials heard by European court of human rights have been analyzed in terms of democratization.

As a result, it has been established that the verdicts given by constitutional court aftermath 1982 on most of abolition trials of political parties reflected state oriented ideology and state institution politicized. Numerous political parties have been abolished based on ambiguous clauses in the constitution and political parties act and this case has turned into chronic deadlock. Political party abolition deadlock which is one of the most vital obstacles and weakening democracy record of Turkey can just be tackled with profound reforms taking part in the constitution and by political parties act that is accepted on a pluralist basis and doesn't encompass ambiguous phrases.

Keywords: The Abolition of Political Party, Constitutional Court, Militant Democracy

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK SİYASİ PARTİ VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI

1.1. SİYASİ PARTİLER VE TARİHİ SÜRECİ.....	3
1.1.1. Siyaset ve Parti Kavramlarının Kökeni.....	3
1.1.2. Siyasi Parti Kavramının Tanımı.....	4
1.1.3. Siyasi Partilerin Önemi ve Fonksiyonları.....	5
1.1.4. Siyasi Partilerin İdeolojik Temelleri	7
1.1.4.1. Dünyada Siyasi Partilerin İdeolojik Temelleri.....	7
1.1.4.2. İslam Tarihinde Siyasi Partilerin İdeolojik Temelleri.....	8
1.2. SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ GELİŞİMİ.....	9
1.2.1. Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelişimi ve Hukuki Düzenlemelerin Tarihçesi.....	11
1.2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	11
1.2.1.2. 1924 Anayasası Dönemi.....	13
1.2.1.3. Çok Partili Dönem.....	14
1.2.1.4. 1961 Anayasası Dönemi.....	16
1.2.1.5. 1982 Anayasası Dönemi.....	19
1.2.1.6. Siyasi Partiler İle İlgili Anayasal Değişiklikler.....	21
1.2.1.7. Siyasi Partiler Kanunu ve Değişiklikler	23
1.3. DEMOKRASİ KAVRAMI.....	28
1.3.1. Demokrasinin Tanımı.....	28
1.3.2. Demokrasi Türleri.....	29
1.3.3. Demokrasinin Tarihi Gelişimi.....	31
1.3.4. Demokrasinin Unsurları.....	32
1.3.5. Demokrasinin Sağlanmasında Siyasi Partilerin Rolü.....	33
1.3.6. Militan Demokrasi Anlayışı.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE ULUSLARARASI DÜZEYDE SİYASİ PARTİLERLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER VE KAPATILMA REJİMİ

2.1. TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN TÜZEL KİŞİLİK KAZANMALARI VE TÜZEL KİŞİLİKLERİNİN SONA ERMESİ.....	40
2.1.1. Siyasi Partilerin Tüzel Kişilik Kazanması.....	40
2.1.2. Siyasi Partilerin Tüzel Kişiliğinin Sona Ermesi.....	41
2.1.2.1. Siyasi Partinin Kapanması.....	41
2.1.2.2. Siyasi Partinin Başka Bir Partiyle Birleşmesi.....	42
2.1.2.3. Siyasi Partinin Kendiliğinden Dağılmış Sayılması.....	42
2.1.2.4. Siyasi Partinin Kapatılması.....	43
2.2. TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMA REJİMİ.....	44
2.2.1. Siyasi Partiler İle İlgili Hukuki Düzenlemelerin Nedenleri.....	44
2.2.2. Siyasi Parti Yasakları.....	45
2.2.2.1. Siyasi Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar.....	45
2.2.2.2. Siyasi Partilerin Örgütlenmelerine İlişkin Yasaklar.....	45
2.2.2.3. Siyasi Partilerin Çalışmalarına İlişkin Yasaklar.....	46
2.2.3. Siyasi Partilerin Kapatılma Rejimi.....	46
2.2.3.1. Tüzük ve Programların Anayasanın 68'inci Maddesinin 4'üncü Fikrasına Aykırı Olması.....	48
2.2.3.2. Yasak Eylemlere Odak Olma Durumu.....	49
2.2.3.3. Siyasi Partilerin Yabancılardan Yardım Alması.....	51
2.2.3.4. Cumhuriyet Başsavcısının İsteklerine Uymamak.....	51
2.2.4. Siyasi Partilerin Kapatılma Usulü.....	53
2.2.4.1. Yargılamada Yetkili Organ.....	54
2.2.4.2. Dava Açma Yetkisi.....	54
2.2.4.3. Yargılama Usulü.....	55
2.2.5. Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Hukuki Sonuçları.....	56
2.3. ULUSLARARASI DÜZEYDE SİYASİ PARTİLER İLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 SONRASI KAPATMA KARARLARI VE DEMOKRATİKLEŞME

3.1. 1982 SONRASI TÜRKİYE'DE ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN KAPATILAN SİYASİ PARTİLER VE KAPATMA NEDENLERİ.....	64
3.1.1. 1982 Anayasası Sonrasında Kapatılan Siyasi Partiler.....	65

3.1.1.1.	Huzur Partisi.....	65
3.1.1.2.	Türkiye Birleşik Komünist Partisi.....	65
3.1.1.3.	Cumhuriyet Halk Partisi.....	66
3.1.1.4.	Sosyalist Parti.....	66
3.1.1.5.	Halkın Emek Partisi.....	66
3.1.1.6.	Yeşiller Partisi.....	66
3.1.1.7.	Özgürlük ve Demokrasi Partisi.....	67
3.1.1.8.	Sosyalist Türkiye Partisi.....	67
3.1.1.9.	Demokrasi Partisi.....	67
3.1.1.10.	Sosyalist Birlik Partisi.....	68
3.1.1.11.	Demokrat Parti.....	68
3.1.1.12.	Demokrasi ve Değişim Partisi.....	68
3.1.1.13.	Emek Partisi.....	68
3.1.1.14.	Diriliş Partisi.....	69
3.1.1.15.	Refah Partisi.....	69
3.1.1.16.	Demokratik Kitle Partisi.....	69
3.1.1.17.	Halkın Demokrasi Partisi.....	69
3.1.1.18.	Fazilet Partisi.....	70
3.1.1.19.	Demokratik Toplum Partisi.....	70
3.1.2.	1982 Sonrası Anayasa Mahkemesi Tarafından Kapatılan Siyasi Partilerin Kapatılma Nedenlerinin Sınıflandırılması.....	70
3.1.2.1.	Devletin Ülkesi ve Milleti İle Bölünmez Bütünlüğüne Aykırı Olması.....	71
3.1.2.2.	Laiklik İlkesine Aykırı Olması.....	71
3.1.2.3.	Sınıf Hakimiyetine İlişkin Yasaklamalar.....	71
3.1.2.4.	Kullanılması Yasaklanan İsimlerin Kullanılması.....	72
3.1.2.5.	Devama İlişkin Hükümlerin İhlal Edilmesi.....	73
3.1.2.6.	İhtar Kararının Yerine Getirilmemesi Nedeniyle Kapatılma.....	73
3.1.2.7.	İki Dönem Aralıksız TBMM Genel Seçimlerine Katılmaması Halinde Kapatılması.....	73
3.2.	1982 SONRASI KAPATMA KARARLARININ DEMOKRATİKLEŞMEYE YÖNELİK ETKİ VE SONUÇLARI.....	74
3.2.1.	Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Nedenleri Bakımından Demokratik Değerlendirilmesi.....	76
3.2.1.1.	Devletin Ülkesi ve Milleti İle Bölünmez Bütünlüğüne Aykırılık Nedeniyle Verilen Kapatma Kararlarının Demokratik Değerlendirilmesi.....	77
3.2.1.2.	Laiklik İlkesine Aykırılık Nedeniyle Verilen Kapatma Kararlarının Demokratik Değerlendirilmesi.....	78
3.2.2.	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Militan Demokrasi Yönünden Değerlendirilmesi.....	84
3.2.2.1.	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Dava Açma Usulü.....	85

3.2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Siyasi Parti Kapatma Kararları	85
3.2.2.2.1. Türkiye Birleşik Komünist Partisi Davası.....	86
3.2.2.2.2. Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) Davası.....	87
3.2.2.2.3. Demokrasi ve Değişim Partisi Davası.....	88
3.2.2.2.4. Emek Partisi Davası.....	89
3.2.2.2.5. Demokratik Kitle Partisi Davası.....	90
3.2.2.2.6. Sosyalist Parti Davası.....	90
3.2.2.2.7. Demokrasi Partisi (Hatip Dicle) Davası.....	92
3.2.2.2.8. Refah Partisi Davası.....	94
3.2.2.2.9. Halkın Demokrasi Partisi Davası.....	96
3.2.2.3. Kapatma Kararları Bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Militan Demokrasi Anlayışı.....	99
SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	112

KISALTMALAR

ABD	Anabilim Dalı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	Adalet Kalkınma Partisi
AP	Adalet Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
AYMKD	Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
CGP	Cumhuriyet Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
E.	Esas Sayı
FP	Fazilet Partisi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
K.	Karar Sayı
K.T.	Karar Tarihi
KPD	Alman Komünist Partisi
md. / m.	Madde
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MÖ	Milattan Önce
MP	Millet Partisi
ÖZDEP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
PKK	Partiye Karkaren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
R.G.	Resmi Gazete
RP	Refah Partisi
s. / ss.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SPK	Siyasi Partiler Kanunu
TBKMTürkiye	Birleşik Komünist Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	Türkiye Birlik Partisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDK	Türk Dil Kurumu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
vb.	Ve Benzeri
YTP	Yeni Türkiye Partisi
yy	Yüzyıl

GİRİŞ

Demokrasi, dünyada birçok ülkede uygulanmaya başlamasının yanı sıra, son yüzyılda ivmesini artırarak yayılmaya devam etmektedir. 2010 yılında başlayan ve birçok ülkeye sıçrayan Arap Baharı, son yıllarda demokrasi arayışlarının en somut örneğidir. İnsanların fikirlerini özgürce beyan edebilecekleri, tercihlerini devlet yönetimine yansıtabilecekleri, kendilerini devlet ve yönetenlerin karşısında güvende hissedebilecekleri, eğitim, adalet, savunma ve yerel hizmetlerden her vatandaşın eşit şartlarda yararlanabileceği, işbirliği ve yardımlaşma anlamında özgürce sendikalaşabileceği yönetim biçiminin literatürdeki adı, iyi işleyen bir demokrasidir. İyi işleyen demokrasi yukarıda sayılan özgürlükler ve sürdürülebilirlikleri açısından kilit rol oynamaktadır. Nitekim bugün dünyada demokrasi ile yönetilen ülkelerin çoğunda, demokrasiyle bağdaşmayan birçok politika uygulanabilmektedir. Demokrasi çağımız itibariyle en iyi yönetim biçimi kabul edilmesine rağmen istismar edilmeye çok açık bir yapısı vardır. Çeşitli parti veya hiziplerin demokrasiyi istismar edip kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, anayasa ve kanunların ne derece uygulandığıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla anayasa ve kanunların en temel fonksiyonu, demokrasinin etkin işleyişini sağlamak ve kimsenin demokrasi sınırlarını aşmasına izin vermemektir.

Siyasi partiler ise demokrasi rejimlerinin en iyi şekilde işleyebilmesi için mihenk taşı mahiyetindedir. Siyasi partiler, toplum içinde farklı düşünenlerin, farklı inananların, farklı tercihleri olanların, farklı yaşam biçimi olanların, farklı değerleri olanların kısacası farklı olanların demokratik kurallar çerçevesinde kendilerini ifade edebilecekleri en önemli kurumlardan birisidir. Kendi düşünce, ideoloji ve inançlarını yönetime yansıtmayı amaçlayan insanlar siyasi parti kurarak bunu gerçekleştirmeye çalışırlar. Yapılacak adil seçimlerde yeterli oyu alarak iktidar olmak siyasi partiler için birinci hedefdir. Kendi kabullerini halka kabul ettirmek ile iktidar olmak arasında çok güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasi partilerin propagandaları, parti programları, ilkeleri ve faaliyetleri, demokratik ve halkta karşılığı olmalıdır.

Demokrasi tarihi içerisinde, kendi çıkarlarını maksimize etme çabası güden politikacılar ve ideolojileri doğrultusunda tüm rejimi demokrasiye aykırı şekilde mobilize etmeye yani yönlendirmeye çalışan birçok siyasi parti görülmüştür. Demokrasinin bu tarz istismarlara karşı kendini savunması, literatürde militan demokrasi anlayışı şeklinde tanımlanmaktadır. Fakat militan demokrasi anlayışı

zamanla aşırı partileri sınırlandırma amacından saparak devlet-merkezli ideolojilerin savunucusu konumuna evrilmiştir.

Demokrasi ve siyasi partiler arasındaki olumlu etkileşim İkinci Dünya Savaşı sırasında bozulmuştur. Faşizm, Nazizm ve Komünizm gibi ideolojileri benimseyen ve demokrasiyle bağdaşmayan politikalar uygulayan siyasi partiler, demokrasi açısından çok kötü sınav vermiş ve demokrasinin de istismar edilebileceğini göstermişlerdir. Bu dönemden sonra demokrasinin de kendisini savunması gerektiği düşüncesi başlamış ama bu savunmanın sınırları ve ölçüsü bazen aşılmıştır. Bazı ülkelerde demokrasiyi koruma amacı altında siyasi partilere çok ciddi ve demokrasiyle bağdaşmayan sınırlandırmaların getirildiği görülmektedir.

Militan demokrasi anlayışının en katı uygulandığı ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze (1923-2015) onlarca kapatma davasının açılması ve bunlar içinde 59 siyasi partinin çeşitli nedenlerle kapatılması Türkiye’de militan demokrasi anlayışının ne boyutta olduğunu göstermektedir. Adil seçimlerin yaşandığı 1950 yılında çok partili düzene geçen Türkiye’de, darbeler ile Askeri Mahkemelerin ve Anayasa Mahkemesi’nin kapattıkları siyasi partilerin sayısı küçümsenmeyecek kadar fazladır. Çok partili düzen tecrübesi çok uzun yıllara dayanmayan Türkiye’nin bu kadar kısa sürede kapattığı partilerin bir yığın oluşturması, Türkiye’nin hem yurt içinde hem de yurt dışında çok sert eleştirilere konu olmasına neden olmuştur. Nitekim, kapatılan partilerin birçoğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuş ve bu davaların büyük çoğunluğunda Türkiye mahkum edilmiştir.

Çalışmanın konusu, 1982 yılından sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin demokratikleşme bağlamında analiz edilmesidir. Ayrıca anayasada ve siyasi partiler kanununda yer alan siyasi partiler ile ilgili yasaklar ve müeyyideler demokratikleşme yönünden incelenmiştir. Anayasa Mahkemesi 1982 yılından günümüze 19 siyasi partiyi kapatmıştır. Bu sayı, diğer ülkeler ile kıyaslandığında çok yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, siyasi parti sorunsalının Türkiye demokrasisi açısından öncelikli olarak çözülmesi gereken konulardan biri olduğu görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK SİYASİ PARTİ VE DEMOKRASİ KAVRAMLARI

1.1. SİYASİ PARTİLER VE TARİHİ SÜRECİ

1.1.1. Siyaset ve Parti Kavramlarının Kökeni

Arapça'dan Türkçe'ye geçen siyaset kelimesi “*siyasa*” şeklinde kullanılmaktadır. SWS ve sasa kökünden gelen siyasa kelimesi yönetmek, eğitmek, yetiştirmek anlamına gelmektedir ve etimolojik olarak “*at*” anlamına gelen “*sus*” kelimesine atfedilmektedir. Bu kelime önceleri atların ve develerin, terbiye edilmesi ve yetiştirilmesi anlamında kullanılmıştır ve bu eğitimi veren kişiye de seyis denmekteydi. Siyaset kelimesi daha sonra şehirlerin ve insanların yönetimi anlamında kullanılmıştır. Modern dönemde, Arapça literatürde siyasa ve siyaset kelimeleri, Batı dillerindeki politika, politik ve policy kelimelerinin anlamlarını kazanmıştır. Osmanlı ve Türk-İslam devletlerinde ise siyaset kelimesi, devlete karşı işlenen suçlar için verilen ceza anlamında kullanılmaktaydı (Dursun, 2013: 3).

Parti sözcüğünün kökeni ise Latince “*pars*” kelimesidir ve “*parça*” anlamına gelmektedir. Parti kelimesi, dilimize Fransızca'dan geçmiştir (Perinçek, 1995: 146). “*Parti*” kelimesini Türk Dil Kurumu, “*ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk, fırka*” şeklinde tanımlamaktadır. Osmanlı döneminde ise, “*parti*” kelimesinin ikamesi olarak fırka, cemiyet ve dernek gibi kelimeler kullanılmaktaydı. Bölünme ve ayrılma ifade eden kelimelerle aynı kökten gelmektedir (Tanilli, 1996: 205). Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da “*parti*” kelimesi yerine “*fırka*” terimi kullanılırdı. Örneğin, Cumhuriyet Halk Partisi, Halk Fırkası şeklinde siyasi hayatına başlamıştır (Mert, 2008: 9). “*Partiler*” kelimesi, modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütleri, ilk çağ cumhuriyetleri bölen hizipleri, Rönesans İtalya'sında bir komutan etrafında toplanan orduları ifade etme anlamlarında kullanılmıştır (Duverger, 1993: 15).

1.1.2. Siyasi Parti Kavramının Tanımı

Siyasi parti, merkezi yönetim (devlet) ile halk (sivil toplum) arasında bir bağlantı niteliğinde, bazı yönlerden özel hukuka bazı yönlerden de kamu hukuku tüzel kişilerine benzeyen kendine özgü (*sui generis*) kuruluşlardır. Kamu kuruluşu olmamalarına rağmen yarı-kamusal nitelik taşımaktadır (Özbudun, 2000: 97). Çağımızda politikada, örnek örgütlenmiş grup, partidir. Çok sayıda üyeyi bir araya toplayan parti, demokrasilerde oy mekanizmasıyla, monokratik¹ sistemlerde ise başka yöntem ve yollardan iktidar olacak bir güç yaratır (Prelot, 1972: 152).

Siyasi partiler dar anlamda; siyasi alandaki farklı sosyo-ekonomik güçlerin amaç ve çıkarlarını temsil eden formel örgütlerdir (Marshall, 1999: 664). Geniş anlamda ise, “belli bir yapıya sahip bir insan topluluğu” şeklinde tanımlanmaktadır (Duverger, 1995: 8).

Siyasi parti kavramı, günümüze kadar çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Teziç’e göre, “*Bir toplumda, ortak ideolojilere sahip insanların örgütlenmesiyle meydana gelen siyasi partiler, ortak düşüncedeki insanların iktidarı ele geçirmek amacıyla kurdukları örgüttür.*” (Teziç, 1976: 6). F. Goguel’e göre ise, “*Siyasi parti, üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen, ya da tamamen elde etmek amacı ile, siyasi hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptur. Siyasi parti, siyasi iktidarı elde etmeyi ve buradan aldığı gücü kullanmayı amaçlayan, bunu gerçekleştirebilmek için de iç içe olduğu halkın tamamının ya da çoğunluğunun desteğini seçim yoluyla sağlamaya çalışan, ülke genelinde teşkilatlanmaya gitmiş bir sürekli kurum ve oluşumdur*” (Teziç, 2007: 312). Tunaya ise siyasi partiyi, “*Muayyen bir program üzerinde birleşmiş kimselerin, bu programı bilhassa normal seçim yollarıyla gerçekleştirmek gayesiyle kurmuş oldukları bir cemiyettir.*” şeklinde tanımlamaktadır. (Tunaya, 1995: 3). Demirel’e göre, “*Siyasi partiler, seçimlerde halkın oylarını alarak iktidara gelme amacıyla örgütlenmiş, genellikle belli bir ideolojik uyum gösteren örgütlerdir.*” (Demirel, 2013: 181). Aliefendioğlu’na göre ise, “*Siyasal parti, demokratik bir yönetimde, iktidar yetkilerini kullanan ya da iktidarı serbest seçimle ele geçirebilmek için özgür bir ortamda yarışan ve belli bir programa bağlı olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu siyasal bir örgüttür.*” (Aliefendioğlu, 1999: 96).

¹Monokratik rejimde bir şahıs (kral, diktatör, imparator, başkan naip vs.) tek başına hakiki manada hükümeti ifade eder. Bu rejimde, sistem tümüyle amme otoritesinin kuvvetlenmesine dayanmaktadır. Ayrıntı için bkz. (Duverger, 1963: 29-30).

Hukukumuzda, 13 Temmuz 1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun birinci maddesine göre, "*Siyasi partiler, toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahalli idareler yolu ile ve belirli görüşleri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden ve programı açık olan kuruluşlardır.*" (Kuzu, 1987: 148). 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 3'üncü maddesinde siyasi partiler, "*Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar*" şeklinde tanımlanmaktadır.Yapılan tanımlamada, siyasi partilerin amacının milli iradenin oluşmasını sağlamak olduğu; siyasi partilerin bu amaçlara herhangi bir yolla değil, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla ulaşabileceği; siyasi partilerin faaliyet alanının sadece bir bölge değil bütün ülkenin olması gerektiği ve siyasi partilerin tüzel kişiliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır (Gözler, 2013: 160).

Zamanın dinamik yapısı karşısında, çeşitli ve farklı birçok "siyasi parti" tanımı yapılmasına rağmen, bir "siyasi parti"nin tanımı yapılırken göz önünde bulundurulması gereken unsurlar şunlardır: Toplumda dar ve tek bir çıkardan daha genel ve fazlasını temsil etmeye yönelmek, ulusal ve yerel düzeyde partinin kurucularının ömrüyle sınırlı kalmayan sürekli örgütlenme, aynı inanç, tutum ve ideolojilere sahip veya başkalarıyla işbirliği içinde iktidarı ele geçirme çabası gösteren insanların gruplaşması, halkın desteğini almaya çalışıp iktidarı kazanmak için seçim aracına başvurmak"tır (Kapani, 2007: 176; Tunaya, 1980: 246).

1.1.3. Siyasi Partilerin Önemi ve Fonksiyonları

Siyasi partiler, çağımızda demokratik rejimlerin en önemli unsurlarıdır. Çünkü siyasi partilerin olmadığı bir demokratik rejim düşünülemez. Eğer bir ülkenin siyasi rejiminin değerlendirilmesi gerekiyorsa, o ülkenin partilerinin incelenmesi gerekmektedir (Teziç, 2007: 311-312). Siyasi partinin demokrasilerdeki önemi Burhan Kuzu şu cümleyle açıklamıştır: "*Partisiz demokrasi, yumurtasız omlet gibidir*" (Kuzu, 1987: 152).

Daver, siyasi partilerin önemini şöyle sıralamıştır: Siyasal katılmayı ve seçimlerde halkı mobilize etmeye çalışarak toplumsal onayın daha belirgin ortaya çıkmasını sağlamak; kamuoyu oluşturmak ve kamuoyunu aydınlatmak; halkın siyasal terbiyesi ve eğitimine önemli katkıda bulunmak (Daver, 1985: 97).

Siyasi partiler, sivil toplum kuruluşlarından ve baskı gruplarından büyük oranda farklıdır. Çünkü siyasi partilerin toplum ve devlet sorunlarını kapsayan genel bir siyasal programa sahip iken, baskı grupları ve benzeri örgütlenmelerin politik olmayan daha dar belirli amaçları vardır (Kapani, 1993: 272). Ayrıca, siyasi partilerin odak noktasını, siyasi iktidarı ele geçirmek hedefi oluşturmaktadır. Partinin amacı, devlet iktidarının işleyişi, kullanılışı, kamu ve hükümet işlerinin sevk ve idaresi üzerinde etki yapmak ve nihayet hükümetin yerine geçmektir. Dolayısıyla iktidarı ele geçirme amacıyla siyasi parti dışında bir örgüt düşünülemez (Tunaya, 1995: 3). Daver'e göre, siyasal partilerin asıl amacı, kendi görüşlerini devlet yönetiminde uygulamaya çalışmasıdır (Daver, 1985: 96).

Demokratik rejimlerde, seçimlerde çoğunluğu elde eden siyasi parti "hükümet etme" fonksiyonunu yerine getirirken, azınlıkta kalan partiler ise muhalefet etme (iktidarın kullanılmasını denetlemek) fonksiyonunu yerine getirir. Muhalefet partilerinin de demokrasi açısından önemi büyüktür. Hem alınacak siyasi kararları alternatif çözüm yolları üreterek etkilemek hem de iktidarı denetleme görevini yerine getirirken temel hak ve özgürlükleri kollama bakımından oynadıkları rol demokrasilerde muhalefet partilerinin önemini göstermektedir (Öztekin, 2007: 75). Bunlara ek olarak, siyasi partilerin halkın bilinçlenmesi, kamuoyunun oluşturulması, halkın istek ve beklentilerinin karar alma mercilerine aracılık etmesi gibi işlevleri de mevcuttur (Erdoğan, 2001a: 59).

Gunther ve Diamond'a göre siyasal partilerin fonksiyonları yedi başlık altında toplanabilir: Aday belirleme, seçim mobilizasyonu, sorunların yapılandırılması, sosyal temsil, menfaatlerin birleştirilmesi, bir hükümet kurmak, onu sürdürmek ve son olarak sosyal bütünleşmedir (Özbudun, 1979: 91-110; Özbudun, 2011a: 81-82).

1.1.4. Siyasi Partilerin İdeolojik Temelleri

Bu bölümde, tezin konu yönünden sapmaması ve çok kapsamlı bir konu olmasından dolayı siyasi partilerin tarihi gelişimini incelemekten ziyade dünya’da ve İslam tarihinde siyasi partilerin oluşmasına temel teşkil edebilecek ideolojik ve siyasal ayrışmalar konusu incelenecektir.

1.1.4.1. Dünya’da Siyasi Partilerin İdeolojik Temelleri

Amerika düşünce hayatının tamamına egemen olan liberalizm,² bireylerin kendi vicdan ve kanaatlerine göre özgürce karar vermelerine engel olacağı düşüncesiyle siyasi partileri tanımamışlardır. Fakat demokratik görüşlerin yayılması, oy hakkının gelişmesi ve bütün sınıfların siyasal mücadeleye katılması, siyasal partileri geliştirmiştir (Teziç, 2007: 313-315; Perinçek, 2008: 29-30). Amerika Birleşik Devletleri’nde 1787 tarihli Federal Anayasasının oluşum aşamasında federalistler ve anti-federalistler arasındaki mücadele iki partinin doğumuna sebebiyet vermiştir (Özbudun, 1979: 28-35; Perinçek, 2008: 30-31).

Dünyada siyasi partilerin oluşumlarını anlayabilmek için, demokratik devrimleri ve ardından gelen endüstrileşmeyi anlamak şarttır. Siyasi partiler, modern anlamda önce Amerika Birleşik Devletleri’nde sonra İngiltere’de ortaya çıkmışlardır.³ İngiltere’de, siyasi partiler modern anlamda 19’uncu yüzyılın ortalarında örgütlenmişlerdir. İlk başlarda aristokrasi ve burjuvazi arasındaki bu siyasal mücadele, feodal bağımlılıklardan kurtulan köylülerin ve endüstri işçilerinin de katılımıyla değişik bir boyut kazanmıştır. İlerleyen süreçte, işçi sınıfının da desteğini kazanan burjuvazi yığın kitleler oluşturmuştur. Siyasi partiler, bu örgütlenme ihtiyacına cevap veren kuruluşlar olmuşlardır (Özbudun, 1979: 28-35; Perinçek, 2008: 30-31).

Modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıkışı 19’uncu yüzyıla dayanmaktadır. Kıta Avrupasında, 17’nci ve 18’inci yüzyıllarda temsili-rejim ile parlamento zamanla monarkın yetkilerinden paylar koparmaya başlamıştır. Bu durum ise, bir süre sonra parlamentoya karşı sorumlu hükümet anlayışına sebep olacaktır. Atananların zamanla

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Teziç, 1990: 33-34).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kapani, 2007: 177-181).

hem parlamentodan gerekli desteği alma mecburiyeti hem de genişleyen oy hakkı ile halktan destek alma şartı, parlamento dışında da örgütlenme ihtiyacı göstermiştir. Ayrıca parlamento içindeki aynı görüşteki milletvekillerinin gruplaşma eğiliminde oldukları da görülmüştür. Belli adayları desteklemek ve seçtirmek için çaba gösteren bu gruplar zamanla siyasi partileri meydana getirmişlerdir (Teziç, 2007: 313-315; Perinçek, 2008: 29-30).

Hodgkin'e göre, "Batıda olduğu gibi Afrika'da da partilerin çoğu parlamento dışında oluşmuşlardır. Afrika'da siyasi partilerin doğuş sebepleri şöyle sıralanabilir; anayasal yenilikler, seçim sistemleri, benzeri kurum ve usullerin düzeltilmesi ve yenilerinin kurulmasıdır." (Abdulahkimoğulları, 2000: 13).

Siyasal partiler, halkın çeşitli kesimlerinin siyasete katılma taleplerinin arttığı bir dönemde, bu ihtiyacı giderebilmek için doğmuşlardır ve genellikle demokratik rejimlerin vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Fakat bir ülkede siyasal partilerin gelişimini sadece demokratikleşme ile bağdaştırmak yanlış bir yargıdır. Özgür demokratik seçim sistemlerinin olmadığı rejimlerdeki, örgütlerin gerçek anlamda siyasal parti olduğunu kabul etmesek de, bu örgütlerin kendilerini siyasal parti gibi gördükleri unutulmamalıdır. Eski Sovyet Birliği ve Çin başta olmak üzere birçok otoriter ülkede bu tip örnekler mevcuttur (Demirel, 2013: 181-182).

1.1.4.2. İslam Tarihinde Siyasi Partilerin İdeolojik Temelleri

İslamiyette, Osmanlının da parti kelimesinden önce kullandığı "firka"lar dinsel bölünmelerin siyasal hayattaki görüşlerini ifade etmektedir. İslam alanında siyasi partilerin oluşumu üzerine çalışan önemli düşünürlerden olan İmam Şehrestan'a göre, İslamiyette belli başlı yedi tane firka vardır: Mutezile, Şia, Hariciye, Mürcie, Müşebbihe, Neccariye, Cebriye'dir. Bunların daha sonra 72 kola ayrılmış olduğunu belirtmektedir. Halifenin kim olacağı ve nasıl seçileceği ile ilgili görüş ayrılıkları ile başlayan bölünmeler, İslamiyette şundaki siyasi mezhepleşmenin temelleri sayılabilir (Tunaya, 1980: 256-258).

İslam tarihinde, İslamın peygamberi vefat ettikten sonra Halife kim olacak sorusu ile birlikte çatışmalar ve ayrışmalar meydana geldiği görülmektedir. Hz.

Peygamberin (s.a.v.) İslam'a liderlik etmesinin ardından dört büyük halife sünnetlere bağlı kalarak İslam dünyasına en iyi şekilde liderlik etmişlerdir. İslam coğrafyası bu dönemde Arap Yarımadası'ndan İran'ın doğusuna, Kuzey Afrika'dan Anadolu'nun ortalarına kadar genişlemiştir. İslam'ın bu hızlı yayılışını hazmedemeyen kesimler, çeşitli fitnelerle İslam toplumunu sık sık bölme girişimlerinde bulunmuşlardır. Nitekim bu fitneler halifeler döneminden sonra amacına ulaşmıştır. Halife döneminden sonra İslamiyette yönetim anlayışı hilafet-saltanat karışımı bir yönetim tarzına evrilmiş ve sultan-halifeler (halife-sultanlar) ortaya çıkmaya başlamıştır. Muaviye'nin, oğlu Yezid'i veliahd tayin etmesi, İslami yönetim tarzından ilk sapma olarak görülmektedir. Bu veliahdlık kurumu batıya açılan ilk pencere, modernizmin ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Başta Hz. Ali'nin çocuğu olmak üzere bütün sahabe çocukları bu saltanat-hilafet karışımı yönetime karşı çıkmış ve Kur'an ve Sünnet'e dayalı bir yönetim için büyük mücadeleler vermiştir. Hz. Hüseyin'in Kerbela mücadelesi, Abdullah İbn Zübeyr'in Hicaz ve Mekke'deki hilafet mücadelesi, Abdullah İbn Hanzala'nın Medine'deki Harra Ayaklanması, Said İbn Cübeyr ve İmam Şa'bi'nin ve nihayet ayaklanmalarının en ünlülerinden birisi olan İmam Zeyd'in Ayaklanması Emeviler Devleti'ne karşı vermiş olduğu mücadeleler en önemli örneklerdir. Ayrıca Abdullah İbn Abbas ve Abdullah İbn Ömer, Emevi yöneticilerine karşı siyasi bir muhalif çizgi çizmişlerdir. Daha sonraki dönemde de Hasan-ı Basri, İmam Zeyd, İmam Ebu Hanife gibi büyük İslam alimleri saltanat yönetimine karşı hilafeti savunmuşlar ve bu yolda büyük mücadeleler sergilemişlerdir. Saltanat ve hilafet kavramları İslam tarihinin bölünmesinde ve farklı siyasi kimliklerin oluşmasında temel teşkil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüze değin birçok İslam coğrafyasındaki görüş ayrılıklarının ve çatışmaların temelinde bu iki kavram yatmaktadır (Ağırakça, 2011: 9-11; 434-436).

1.2. SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ GELİŞİMİ

Siyasi partilerin tarihsel gelişimlerine bakıldığında, hukukun dışında ortaya çıktığı görülecektir. Partilerin uzun bir dönem hukukun dışında kalmasının başlıca sebebi "*liberal devlet*" anlayışıdır. Siyasi partilerin 19'uncu yüzyılda gerekli hale gelmesine rağmen, hukukun düzenleme alanı dışında bırakılmaları iki sebeple açıklanabilir: Bireycilik ve Parlatentonun üstünlüğü. Liberal bireycilik, insanların doğuştan eşit olduğunu dolayısıyla da bireyin seçimlerde oyunu kullanırken, özel toplulukların, mesleki, ekonomik ve sosyal grupların üyesi olarak değil milletin bir

üyeyi olarak hareket etmesini benimser. Parlatentonun üstünlüğü ilkesi ise, rasyonel ve bağımsız olan bireyin temsilcisinin de rasyonel ve bağımsız olması gerektiğini vurgular. Parlamento, milli iradeyi temsil eder ve sadece belli bir grubun çıkarlarından ziyade bütün milletin yararına çaba gösterir. Yani temsilci, seçildiği bölgenin değil, bütün milletin yararına karar vermelidir. Tüm bunların sonucu olarak liberal devlet anlayışında, seçmen ile temsilci arasında herhangi bir kuruluş kabul edilemez. Tunaya bu durumu “liberal devletin başını kuma gömmesi” şeklinde ifade etmektedir (Teziç, 2007: 315-316).

19’uncu yüzyılın ortalarından itibaren başlayan, endüstrileşme ile meydana gelen sorunların çözümünde liberal devlet anlayışı yetersiz kalmıştır. Sosyal devlet anlayışını gerekli kılan endüstrileşme döneminde, karışmayan devlet anlayışı yerine düzenleyici devlet anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Siyasi partilere önce dernekler statüsünde sonra parti içtüzüklerinde, zamanla da anayasa metinlerinde yer verilmiştir (Teziç, 2007: 316).

Siyasi partiler, anayasalarda ve yasalarda iki şekilde yer almaktadır: Bireysel düzeyde güvence (siyasi partilere üye olma veya olamama, üyelikten ayrılma vb. durumlar) ve kurumsal düzeyde güvencedir. Bireysel düzeyde güvence, dernek özgürlüğü vb. kapsamda verilmiştir. İngiltere, İrlanda, Belçika, Danimarka, Hollanda, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler bu kapsamdadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra siyasi partilere, dernek özgürlüğünden farklı olarak anayasal ve yasal güvenceler verilmeye başlanmıştır (Sağlam, 2000: 195-197).

İtalya’nın 1947 tarihli Anayasası’nda (49’uncu madde, vatandaşların demokratik usullerde ulusal politikayı belirlemek için partiler halinde serbestçe birleşebileceklerini düzenlemiştir), Fransa’nın 1958 tarihli Anayasası’nda (4’üncü madde, partilerin serbestçe kurulabileceğini, ancak milli egemenlik ve demokrasi ilkelerine uymak ve saygı göstermek zorunda olduklarını öngörüyor), Almanya’nın 1949 tarihli Bonn Anayasası’nda (21’inci maddeye göre, siyasi partiler bir anayasa kurumu olmuşlar, varlıkları anayasada saptanmış ve demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak güvence altına alınmıştır), Arjantin’de 1949 ve 1956 yıllarında, Portekiz’de 1974’te, 1965 yılında İsveç’te, 1969 yılında Finlandiya’da, 1970 yılında Norveç’te, siyasi partilerle

ilgili anayasal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır (Teziç, 2007: 317-318; Perinçek, 2008: 34-36).

1.2.1. Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelişimi ve Hukuki Düzenlemelerin Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti’nden geçmişten günümüze siyasi partileri ve gelişimini daha iyi anlayabilmek için öncelikle Osmanlı Devleti’ndeki demokratikleşme hareketleri analiz edilmelidir.

1.2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

1789 Fransız İhtilali’nin etkisiyle oluşan hak ve özgürlükler arayışı ve Tanzimat’ın ilanıyla birlikte batılılaşma sürecinin hızlandığı Osmanlı Devleti’nde, yabancı uyruklu vatandaşların kurduğu dernekler, tartışmalı olsa da bugünkü anlamda siyasi partilerin temelleri sayılabilir. Cumhuriyet öncesi resmi kayıtlara göre kurulan ilk resmi parti, Fedailer Cemiyeti’dir.⁴ 1859 yılında İstanbul’da kurulan bu parti, Tanzimat ile güçlenen merkezi feodal yönetimin mutlak iktidarını sınırlamaya yönelik gizli derneklerin ilki sayılmaktadır. Bu yapı daha sonra hükümetçe öğrenilmiş ve üyeleri ağır cezalara çarptılmıştır. İkinci parti ise, 1865 yılında kurulan ve 1872 yılında kapatılan, Yeni Osmanlı Cemiyeti’dir⁵ (Mert, 2008: 12-13; Perinçek, 2008: 36-37).

Osmanlılarda ilk seçim 1876 Anayasası ile getirilmek istenmiş ve ilk seçim 1877 yılında yapılmıştır. 1876 Anayasası’na göre, Meclis-i Umumi adını alan bir parlamento kurulmuştur. Meclis-i Umumi iki meclisten meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi, üyelerinin tamamını padişahın seçtiği Meclis-i Ayan, diğeri ise, halk tarafından iki dereceli seçimle seçilecek olan Meclis-i Mebusan’dı. Meclis-i Ayan, Meclis-i Mebusan’ın sayısının 1/3’ü kadar olacaktı. Anayasaya göre Parlamentonun yetkileri oldukça kısıtlıydı. Kanun teklif edilebilmesi önce padişahın onayı alınmalıdır. Her iki meclisçe kabul edilen tasarılar yine padişahın onayı ile yürürlüğe girebilmekteydi. Ayrıca padişah Meclis-i Mebusan’ı istediği zaman feshedebilmekteydi. Nitekim, ilk

⁴ Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi verileri kaynak olarak alınmıştır. Fedailer Cemiyeti’nin bir diğeri adının “Şeriatı Tutma Cemiyeti” olarak belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Teziç, 1976: 172-173).

⁵Bazı kaynaklarda, “Genç Osmanlılar Cemiyeti” olarak geçmektedir. Fakat TBMM’nin resmi kayıtlarında “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” adıyla yer almaktadır.

seçimde ülke 29 seçim bölgesine ayrılmış ve bu bölgelerden 130 milletvekili seçilmiştir. Fakat meclis, üç ay bile çalışmadan dönemin padişahı tarafından anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanılarak kapatılmıştır (Özbudun, 2013: 26; Öztekin, 2007: 184).

1876 Anayasası, dernek kurma hürriyetini yasaklamaktaydı. Dolayısıyla parti kurmak imkansızdı ve siyasi amaçlı kurulmak istenen partiler gizli çalışmak zorundaydı. Bunlardan en önemlisi, 1889'da kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. 1908 yılında "Hürriyetin İlanı" ile ikinci meşrutiyet dönemi başlamıştır. İkinci meşrutiyet dönemine bakıldığında, Merkezîyetçi bir yapıya sahip olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve en önemli rakibi sayılabilecek Osmanlıcı yapıyla bilinen Ahrar Fırkası, dönemin siyasi partileri olarak görülmektedir. 1909 yılında Kanun-i Esasi'de yapılan bir değişiklikle dernek kurma özgürlüğü⁶ tanınmıştır. Perinçek'e göre, geniş bir taşra örgütüyle "İttihat ve Terakki" ilk Türk siyasi parti olma özelliğini taşımaktadır (Mert, 2008: 14-15; Perinçek, 2008: 38-41; Teziç, 2007: 318).

1909 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile birlikte Osmanlı Devleti artık "mutlak monarşi"den "sınırlı monarşi"ye geçiş yapmıştır. Çünkü padişahın, hem yasamada hem de yürütmedeki yetkileri sembolik kalmıştır. Her ne kadar bu süreç İttihat ve Terakki diktatörlüğüne dönüşse de, seçimler yapılmaya başlanmış ve esas itibarıyla demokrasiye daha yakın bir dönem olmuştur (Gözler, 2013: 21).

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da pek çok cemiyet kurulmuştur. Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, Trakya Paşaeli Müdaafa Heyet-i Osmaniyesi, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Kilikyalılar Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Yeşil Ordu gibi birçok cemiyet kurulmuştur. Nitekim bu cemiyetler arasında, Mustafa Kemal Atatürk'ün de kurucuları arasında yer aldığı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Cumhuriyetin kuruluşuna liderlik etmiş ve 23 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası, 1924 tarihinde ise Cumhuriyet Halk Fırkası⁷ olarak adı değiştirerek

⁶ Kanun-i Esasi 3 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu 120 maddesi: "Kanunu mahsusuna tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamîyet-i mülkiyesini ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükümet-i tağyir ve Kanunu Esasi ahkamı hilafında hareket ve anasırı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim ve ahlak ve adab-ı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi alelittak hafi cemiyetler teşkili de memnundur." Ayrıca 2. , 3. , 4. , ve 6. maddeler ise yasak cemiyetler belirtilmiştir.

⁷ 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılındaki 3. Kurultay'da ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisi olarak tarihe geçmiştir (Mert, 2008: 14-15; Perinçek, 2008: 38-41; Teziç, 2007: 318).

1912, 1914 ve 1919 yıllarında ülkede çoğunluk sistemine göre yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti, istediği kişileri parlamentoya toplamıştır. 1920 yılındaki seçimler ise dolaylı seçim sistemine⁸ göre yapılmıştır ve Mustafa Kemal'in yayınladığı tamimle parlamentoya 337 milletvekili seçilmiştir (Öztekin, 2007: 185).

1.2.1.2. 1924 Anayasası Dönemi

1909 tarihinde çıkarılan Cemiyetler Kanunundaki dernek kurma özgürlüğü, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam etmiştir (Mert, 2008: 15). 1909 yılında çıkarılan bu kanun bazı değişikliklere⁹ uğrayarak 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'na¹⁰ kadar yürürlükte kalmıştır. 1924 Anayasası ise (m. 70) dernek kurma hakkıyla ilgili bazı sınırlamalar getirmiştir (Perinçek, 2008: 44).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkası içinden, devrimci hareketi sindiremeyen çevrelerden doğan muhalefet hareketleri, 1924 yılında Terrakkiperver Cumhuriyet Fırkası bünyesinde bir araya gelmiştir. Kazım Karabekir'in genel başkanı olduğu ve ilk büyük muhalefet hareket olan bu parti, 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait İsyanı nedeniyle çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu'nun verdiği yetkiyle "irticai körüklediği" gerekçesiyle kapatılmıştır (Dikici, 2005: 65). İkinci muhalefet hareket olan 12 Ağustos 1930 tarihinde Ali Fethi Bey'in kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ömrü ise sadece üç ay sürmüştür. İki parti denemesi de sonuç vermeyince 1945 yılına kadar yeni bir parti kurma teşebbüsü olmamıştır (Mert, 2008: 16). Türk tek-parti sistemi, 1925 yılında Terrakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bastırılmasından, 1945-56 yıllarındaki çok partili hayata geçişe kadar, yaklaşık 20 yıllık bir sürede uygulanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti statüsü hiçbir zaman hukukî ve

⁸ Dolaylı (vasıtalı) seçim sistemi: Seçmenler temsilcileri doğrudan seçmemektedir. Seçmenin seçtiği kişiler temsilcileri (milletvekillerini) seçmektedir.

⁹ 20 Aralık 1923 tarih, 387 sayılı kanun, hükümetin cemiyetlerin idari ve hesap muamelelerini teftiş ve tetkik edebileceğine hükmediyordu. 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun ise; cemiyetlere devletin müdahalesini, ancak kanuna ve ahlaka aykırılık hallerinde sınırlandırıyordu.

¹⁰ 28 Haziran 1938 tarihinde 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, cemiyetlerin kurulmasını önceden izne bağlıyordu. Siyasi amaçlı cemiyetlerin, yani siyasi partilerin tüzük ve beyannamelerini İçişleri Bakanlığı'na vermelerini ve faaliyete geçebilmeleri için tescil olduklarını gösterir belge alma zorunluluğunu öngörüyordu. Cemiyetler üzerinde hükümetin geniş denetim yetkileri hatta kapatma yetkisi vardı (Teziç, 2007: 318-319).

resmî kanıtlara dayanmamakla beraber, bu dönemde adı konulmamış bir otoriter tek-parti sistemi benimsemiştir (Özbudun, 2011: 77).

1924 Anayasası'nın en önemli eksikliği, halkın çoğunluğu tarafından seçilmiş iktidarı denetleyecek etkili frenler ve dengeler mekanizması olmamasıdır. Dolayısıyla 1925 yılından itibaren fiilen (de facto) bir tek-parti rejimi kurulmuş ve anayasa otoriter bir yönetimin aracı haline gelmiştir. Çok partili döneme geçişte ve hatta Demokrat Parti döneminde bile 1924 Anayasası'nın bu eksiklikleri, iktidar partileri tarafından kullanılmıştır. Türkiye'de demokrasiye geçiş dahi hiçbir anayasa değişikliği olmaksızın, seçim, basın ve dernekler kanunlarındaki bazı değişikliklerle gerçekleşmiştir (Özbudun, 2011a: 48-49; Özbudun, 2012: 81).

Dönemin olumlu gelişmesi ise, önceki dönemlerde sınırlı olan seçme ve seçilme hakkı geniş kitlelere tanınmış ve 1934 yılında Avrupa'daki birçok ülkeden önce, ülkemizde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Öztekin, 2007: 185).

1.2.1.3. Çok Partili Dönem

Tanör'e göre, ülkemizdeki çok partili dönemin başlangıcı 1945'ten ziyade İkinci Meşruiyet'e dayanmaktadır. Bu sürede yerini 1913'ten 1945'e kadar fiili bir tek parti rejimine bırakmıştır. Bu dönem içinde çeşitli çok partili rejim denemeleri yapılmışsa da, bu denemeler başarılı olmamıştır. Ülkemizdeki tek-parti modelinin faşist ve komünist tek-partili ülkelerdeki modellerden farkı, totaliter değil, otoriter olmasıdır. Bir vesayet partisi özelliği taşıyan dönemin CHP'si aynı zamanda çok partili siyasal döneme geçiş de öncülük yapmıştır¹¹ (Tanör, 1996: 253-257).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasinin faşizme karşı elde ettiği zafer neticesinde esen demokrasi ve bağımsızlık mücadelesiyle ülkemizde de çok partili hayata geçilmiştir. Ülkemizde, demokrasiye geçiş süreci iç ve dış etkenler olarak ikiye

¹¹ CHP'nin tek parti döneminden çok partili döneme geçmek zorunda kalmasının nedenleri şu şekilde açıklanabilir: İşçi sınıfına 1936'da kabul edilen İş Yasası'yla sendika kurma, toplu pazarlık ve sözleşme yapma, greve çıkma gibi haklarının yasaklanması; işçilerin yüksek enflasyondan dolayı reel ücretlerinin %30-40'lar civarında azalması; Küçük toprak sahiplerinin Milli Koruma Yasası, Jandarma baskısı vb. unsurlarla mağdur olması; Toplumun çok kazanan Tüccar ve Sanayicilerin Varlık Vergisi nedeniyle mesafe koymaları; Esnaf ve Zanaatkarların Milli Koruma Yasası karşısında mağdur olması; "Çiftçiye Topraklandırma Yasası" ve "Toprak Mahsulleri Vergisi"yle büyük ve orta tarım işletmelerinin mağdur olması. Toplumun neredeyse bütün cephelerinin yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı CHP'nin karşısında birleştiği görülmektedir (Çavdar, 2004: 447-448).

ayrılmaktadır. Dış etkenler, İkinci Dünya Savaşı'ndan demokrasinin galip çıkması ve otoriterizm aleyhtarlığının zihinlerde canlanmasıdır. İç etken ise, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte şiddetlenen sosyo-ekonomik sıkıntıların tek-parti rejiminden kaynaklandığı algısının uyanmasıdır (Öz, 1998: 29-30).

5 Haziran 1946 tarihli 4919 sayılı kanunla, 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda değişiklikler yapılarak serbestlik esasına dönülmüştür. Bu gelişmelerin neticesinde 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Milli Kalkınma Partisi çok fazla varlık gösterememiş olmasına rağmen ilk muhalefet partisi olması ve muhalefet partilerinin kurulabileceğini göstermesi açısından demokrasimizde önemli bir yere sahiptir. CHP içindeki muhalefet hareketinin öncüleri olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ülkemizin siyasi hayatının temel unsurlarından biri olan Demokrat Parti'yi 7 Ocak 1946 tarihinde kurmuşlardır (Öz, 1998: 32-33).

Çok partili döneme geçildikten sonra, ilk seçimler 1946 yılında gerçekleşmiştir. Açık oy-gizli sayım ilkesinin uygulandığı seçimde, DP seçimi kaybetmiştir. Çok partili döneme geçişle birlikte DP'nin dışında da partiler kurularak seçime girmiştir. 14.5.1950'de yapılan seçimlere 7 parti katıldı: CHP bütün illerde, DP Hakkari hariç bütün illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma partisi 3 ilde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi sadece İstanbul'da seçimlere girdi (Öz, 1998: 35). 1950 seçimleri gizli oy-açık sayım ilkesi ile gerçekleşmiş ve DP'nin büyük başarısına sahne olmuştur. Bu durumu Altan, *"1950'ye gelindiğinde ise 27 yıldır ülkeyi yöneten CHP'nin iktidarını kaybederek, muhalefet partisi konumuna düştüğü görülmektedir. Artık Türkiye'de CHP'den farklı düşünen, ilk etapta CHP içinden çıkıp, bu partinin kontrolünde siyasi faaliyet göstereceği beklentisinin tam tersine CHP'den tamamıyla farklı bir programı benimseyen, yeni bir siyasi güç ortaya çıkmıştır. Bu güç de Demokrat Parti'dir."* şeklinde özetlemiştir (Altan, 2008: 26). DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde %53 (408 milletvekili) ile ezici bir çoğunlukla galip gelirken, CHP, %40 (69 milletvekili)'da kalmıştır. 2 Mayıs 1954 yılında yapılan seçimlerde ise, DP %56.6 (503 milletvekili) ile oy oranını arttırmış, 1957'de de birinci parti olmasına karşın oy oranı (%47.3) düşmüştür (Mert, 2008: 16-18).

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönem çok partili siyasal yaşamın ilk yılları olduğu için sancılı bir şekilde geçmiştir. Muhalefet, basın ve sivil toplum kuruluşları ile DP arasındaki sert tartışmalar neticesinde gerilen siyasi ortam 27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nin¹² müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Uşak olayları, Kayseri Olayları, Konya Olayları, 28-29 Nisan Öğrenci Olayları, Üniversite Olayları, Vatan Cephesi, 555 K Gösterileri, Harbiyelilerin Ayaklanması ve benzeri olaylar askeri müdahaleye neden olan faktörlerin başında gelmektedir (Erdoğan, 2006: 26-40). Müdahalenin neticesi olarak, TBMM dağıtılmış, DP lağvedilmiş, diğer siyasi partiler men edilmiş ve yapılan yargılamalar sonucu DP Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmişlerdir. Dolayısıyla ilk çok partili siyasi deneyim kesintiye uğratılmıştır (Mert, 2008: 18).

1.2.1.4. 1961 Anayasası Dönemi

27 Mayıs 1960 müdahalesinden bir yıl sonra 1961 yılında yapılan anayasa, ülkede karşılaşılan rejim sorunlarına cevap verme ve demokratikleşme amacı gütmektedir (Gözübüyük, 2005, 82). Yeni anayasada ilk defa, siyasi partiler ilgili anayasal düzenlemeler yapılmıştır. 1965 yılında kabul edilen 648 sayılı Siyasi Partiler Yasası'na ileriki bölümlerde değinilecektir. Bu düzenlemeler neticesinde siyasi partilerle ilgili olarak "*siyasi hayatın temel unsurları (56'ncı madde)*" şeklinde bahsedilmiştir. 1961 Anayasası'nın 56'ncı maddesinin ilk fıkrası, vatandaşların parti

¹² İhtilalci askerlerin en kıdemli 8 üyesi, ihtilalci askerlerden oluşan 38 kişilik bir liste hazırlamışlar ve başlarına Orgeneral Cemal Gürsel getirmişlerdir. Bu oluşturulan 38 kişilik liste "**Milli Birlik Komitesini**" oluşturmaktadır. İhtilalciler, 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece saat üç gibi harekate başladılar. Önce merkez komutanlığını ele geçirdiler ve ardından Ankara orduevindeki subayları teslim aldılar. Ele geçirilen DP'liler, Harp Akademisi binasına toplandılar. Adnan Menderes ise, Eskişehir'den Konya'ya giderken Kütahya'da yakalanmış ve aynı binaya getirilmiştir. İhtilali halka duyurmak için, Kurmay Alparslan Türkeş radyo evini ele geçirerek vatandaşlara haber verme görevini üstlendi. İhtilalin ası lideri ve örgütlenmenin başında olan kişi Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Cemal Madanoğlu'nun rütbesinin düşük olması TSK'da emir-komuta zincirini tehlikeye sokmuştur. Nitekim 1960 Askeri Müdahalesi küçük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu problemin çözümü için, ilk başlarda işin içinde olmayan Orgeneral Cemal Gürsel ihlalin liderliği pozisyonuna getirilmiştir. Komite üyeleri ülkeyi yönetebilme noktasında tereddüt yaşamalarından dolayı Anayasa komisyonu üyesi profesörlerin (Komisyon Başkanı: Prof. Dr. Sıddık Sami Onar üyeleri ise, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Girtli) raporları doğrultusunda sivil bir hükümet kuruldu ve başına Cemal Gürsel getirilmiştir. İlgili hükümette kabine, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Cemal Gürsel, Devlet Bakanı: Amil Artus, Devlet Bakanı Şefik İnan, Adalet Bakanı Abdullah Gözübüyük, İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Ekrem Alican, Milli Eğitim Bakanı Fahmi Yavuz, Bayındırlık Bakanı Daniş Koper, Ticaret Bakanı Cihat İren, Sağlık Bakanı Nusret Karasu, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın, Tarım Bakanı Feridun Üstün, Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay, Sanayi Bakanı Muhtar Uluer, Basın Yayın ve Turizm Bakanı Zühtü Tahran, İmar ve İskan Bakanı Orhan Kubat şeklinde oluşmuştur (Çavdar, 2004: Erdoğan, 2006: 41-44).

kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma haklarını güvence altına almış ve bu hakkın önceden izin almaksızın kullanılacağını vurgulamaktadır. İkinci ve üçüncü fıkraları ise, “*Siyasi partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır ve serbestçe faaliyette bulunurlar.*” hükümlerini içermektedirler (Kuzu, 1987: 155; Mert, 2008: 18-21; Perinçek, 2008: 53).

1961 Anayasası döneminde, Türk yargı sistemi için yeni olan Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1961 Anayasası, Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki 22.4.1962 günlü, 44 sayılı Yasayla Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşunu gerçekleştirmiştir ve dava ile itiraz yolu ile yargı denetimine açık bir biçimde yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, 1924 Anayasası’nın tek otorite olarak Meclis’i görmesi ve bu durumda otoriter yönetime sebebiyet vermesi sonucu olmuştur. Anayasa Mahkemesi’nin kararına diğer mahkemeler uymak zorundaydılar (Aliefendioğlu, 1996: 72). Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasıyla beraber ilk defa parti kapatma kavramı Anayasamıza girmiş ve bu görev de Anayasa Mahkemesi’ne verilmiştir. 1961 Anayasası’nın 57/4’üncü maddesine göre, demokratik rejimin işleyişinin şartı olan partiler derneklerden ayrılmış ve ancak Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılabilecekleri öngörülmüştür. Anayasanın 19’uncu maddesinin 5’inci fıkrasında, “*Devletin sosyal, iktisadi, siyasi ve hukuki temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfus sağlamak amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar eden ve kötüye kullanan veya bu yolda başkasını kışkırtan siyasi partiler, Anayasa Mahkemesi’nce kapatılır.*” hükmü mevcuttur. Nitekim 12 Eylül 1980 tarihine kadar altı siyasi parti¹³ Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Aliefendioğlu, 1999: 104; Erdoğan, 2009: 152; Mert, 2008: 19-21). Anayasa Mahkemesinin politik alana ilişkin bu tutumunu Gülener, katı militan demokrasi anlayışı çerçevesinde değerlendirmiştir (Gülener, 2012: 284).

1961 Anayasası’nın 57/1’nci maddesi siyasal partilerin uymak zorunda oldukları esasları düzenlemektedir: “*Siyasal partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve*

¹³Türkiye İşçi Çiftçi Partisi (22 Eylül 1966); İşçi Çiftçi Partisi (15 Ekim 1968); Milli Nizam Partisi (20 Mayıs 1971); Türkiye İleri Ülkü Partisi (24 Haziran 1971); Türkiye İşçi Partisi (20 Temmuz 1971); Büyük Anadolu Partisi (19 Aralık 1971) daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye%27de_kapatılan_siyasi_partiler.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.” Yine 57’inci maddenin ikinci fıkrası, siyasi partilerin, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap vereceğini belirtirken, üçüncü fıkrası ise, partilerin iç çalışmaları ve faaliyetlerinin demokratik esaslara uygun olarak düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Perinçek, 2008: 53-54).

9 Temmuz 1961’de yeni anayasanın halkoyuna sunulması ile birlikte yeniden partilerin kurulmasına onay verilmiştir. Sırasıyla seçimlere ve meclise giren partilere bakıldığında: **1961** seçiminde Demokrat Parti’nin devamı olan AP (%34.6 oy oranı), CHP (%38.4 oy oranı), CKMP (%14.2 oy oranı), YTP (%12.2 oy oranı); **1965** seçiminde AP (%52.9 oy oranı), CHP (%28.7 oy oranı), CKMP (%2.2 oy oranı), Millet Partisi (%6.3 oy oranı), Türkiye İşçi Partisi (%3 oy oranı), YTP (%3.2 oy oranı); **1969** seçiminde AP (%46.5 oy oranı), CHP (%27.5 oy oranı), CGP (%6.6 oy oranı), M.H.P. (%3 oy oranı), M.P. (3.2 oy oranı), YTP (%2.2 oy oranı), TİP (%2.8 oy oranı), Birlik Partisi (%2.8); **1973** seçiminde AP (%28.8 oy oranı), CHP (%33.3 oy oranı), CGP (%5.3 oy oranı), MHP (%3.4 oy oranı), MP (0.6 oy oranı), TBP (%1.1 oy oranı), DP (%11.9 oy oranı); **1977** seçiminde ise, AP (%36.9 oy oranı), CHP (%41.3 oy oranı), CGP (%1.9 oy oranı), MHP (%6.4 oy oranı), MSP (%8.5 oy oranı), DP (%1.9 oy oranı), TBP (%0.4 oy oranı), TİP (%0.1 oy oranı) olduğu görülmektedir (Öztekin, 2007: 188-190).

Adalet Partisi’nin Demokrat Parti’nin uzantısı olduğuna daha önce değinilmişti. Adalet Partisi’nin özellikle 1965 ve 1969 seçimlerindeki başarısı, 1960 Askeri Müdahalesi’nin halk tarafından çok benimsenmediğinin bir göstergesidir. Fakat 60’lı yılların sonlarına doğru aşırı sağ ve aşırı sol grupların siyaset sahnesinde belirmeye başlaması, cinayet, adam kaçıрма, bombalama ve banka soygunları gibi şiddet olaylarının artması, öğrenci radikalizminin oluşması, işçi sınıfında artan radikalleşmeyle beraber İstanbul ve Kocaeli’deki 15-16 Mart 1970 kanlı işçi ayaklanması ve topraksız köylülerin özel çiftlikleri işgale başlaması gibi birçok olumsuz durumlar, AP’nin Demirel hükümetini istifaya zorlayan 12 Mart 1971 Muhtırası’na¹⁴ zemin hazırlamıştır.

¹⁴ 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim hükümeti anayasada otoriterleşme yönünde değişiklikler yapmıştır. 20 Eylül 1971 tarihli ve 1488 numaralı Kanunla Anayasanın birçok maddesi değiştirilmiştir. Daha sonra Ferit Melen hükümeti 15 Mart 1973 tarihli ve 1699 numaralı Kanunla Anayasanın 30’uncu maddesinin 4’üncü fıkrası ile 57’nci maddesinin 2’nci ve 3’üncü Fıkralarının;

Muhtıradan sonra eski bir CHP'li politikacı olan Nihat Erim'in başbakanlığında partiler üssü, teknokratik bir hükümet¹⁵ kuruldu. 1973 yılındaki parlamento seçimlerine kadar süren bu ara rejim, ülkeyi perde arkasından idare ettiği için Özbudun tarafından “yarım darbe” şeklinde adlandırılmıştır (Perinçek, 2008: 57-60; Özbudun, 2011a: 26-27).

1.2.1.5. 1982 Anayasası Dönemi

1980 askeri müdahalesini daha iyi anlamak için 1975 ile 1980 arasında meydana gelen olayları iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu dönemde, siyasal kutuplaşma ve şiddet olaylarından dolayı beş binden fazla ölüm ve bunun üç katı kadar yaralanma olayları meydana gelmiştir. Özbudun'a göre, sıkıyönetime rağmen hükümetler sorunlarla başa çıkamıyorlardı. Diğer önemli neden ise, parlamentonun karar verme kabiliyetsizliğidir. AP'de Demirel ile CHP'de Ecevit mecliste tek başlarına yeterli çoğunluk sağlayamamalarına rağmen, bir AP-CHP koalisyon hükümetine hiçbir zaman olumlu bakmamışlardır. Cumhurbaşkanı dahi altı ay süreyle seçemeyen, ekonomik ve diğer birçok alanda politika sürdürme kabiliyetini kaybeden hükümet, yüksek enflasyon, işsizlik, yatırım, tüketim mallarının darlığı ve dış ticaret açığı gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bir de bunlara Amerika Birleşik Devletleri'nin silah ambargosu ve Kıbrıs Krizi gibi uluslararası krizler de eklenince, Kenan Evren başkanlığında 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi kaçınılmaz olmuştur (Özbudun, 2011a: 28-33).

Askeri müdahalenin ardından oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi, 16 Ekim 1981 günü 2533 sayılı Yasa ile bütün siyasi partileri¹⁶ feshetmiştir. 27 Ekim 1980

138'inci maddenin 4'üncü ve 148'inci maddenin 2'nci fıkrasının değiştirilmesi ve 136'ncı maddeye yeni fıkralar eklenmesi sağlanmıştır. Ayrıca anayasaya geçici 21'inci ve 22'nci maddeler eklenmiştir. Bu dönemde yapılan Anayasa değişiklikleri şu şekilde özetlenebilir: Bakanlar Kuruluna KHK çıkarma yetkisi verilmiştir (m. 64); Bakanlar Kurulu vergi, resim ver harçların muafiyet ve istisnaları ile nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya yetkili kılınmıştır (m. 61); üniversitelerin özerklikleri zayıflatılmış (m. 120); TRT'nin özerkliği kaldırılmış (m.119); bütün hak ve özgürlükler için yasal sınırlandırmalar getirilmiştir (m. 11); memurların sendika kurma hakkı kaldırılmıştır (m. 119); öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları yasaklanmıştır (m. 120); “Tabii yargı yolu” şartı “kanuni yargı yolu” olarak değiştirilmiştir (m. 32); küçük partilerin AYM'ne başvurma imkanı kaldırılmıştır (m. 149); 1976 yılında kaldırılan Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuştur (m. 136); askeri kişilerle ilgili idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimi Danıştay'dan alınarak yeni kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verilmiştir (m. 140/6); Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Sayıştay'ın denetiminden dışına çıkarılması (m. 127); sıkıyönetim ilanını gerektiren nedenlerin genişletilmesi (m. 124); sivil kişilerin askeri nitelikte olmayan suçlarından dolayı yargılanmaları yetkisi de askeri mahkemelere verilmiştir (m. 138/2); sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır (m. 124); Milli Güvenlik Kurulu'nun statüsünde bazı değişiklikler yapılmıştır (m. 111) (Erdoğan, 2009:153; Yazıcı, 2009: 87).

¹⁵ Erim hükümetinde Adalet Partisi'nden beş, Cumhuriyet Halk Partisi'nden üç, Güven Partisi'nden bir bakan ve parlamento dışından on dört teknokrat yer almıştır.

¹⁶ 16 Ekim 1981 günü feshedilen önemli siyasi partiler ve genel başkanları sırasıyla şunlardır: Adalet Partisi (Süleyman Demirel), Cumhuriyet Halk Partisi (Bülent Ecevit), Cumhuriyetçi Güven Partisi

tarihinde, faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin idaresi ve mal varlıklarına ilişkin menfaatlerinin korunması için “kayyum tayini” hakkındaki kanun yürürlüğe girmiştir. Ayrıca MGK'nin 51 sayılı kararı ile bütün parti mensuplarına ve eski parlamento üyelerinin tamamına “genel siyasi faaliyet yasağı” getirilmiştir (Mert, 2008: 21; Perinçek, 2008: 65-66).

Yeni anayasa, 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulmuş ve yüksek bir oy oranı (%91.37) ile kabul edilmiştir. 22 Nisan 1983 tarihinde günümüzde halen yürürlükte olan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu kabul edilmiş ve MGK'nin 24 Nisan 1983 tarih ve 74 sayılı karar ile siyasi partilerin faaliyette bulunmasını yasaklayan karar yürürlükten kaldırılmıştır. Ardından siyasi partiler yeniden kuruluş çalışmalarını tamamlamış ama birçoğu MGK tarafından veto¹⁷ edilmiş ve 1983 yılındaki ilk seçimlere sadece Anavatan Partisi (%45 oy oranı), Halkçı Parti (%30.5 oy oranı) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (%23.3 oy oranı) katılmıştır. Ayrıca 6 Eylül 1987'de yapılan halkoylamasıyla, siyasetten uzaklaştırılan liderlerin tekrar siyasete dönmeleri %50'nin üzerinde bir oyla kabul edilmiştir (Öztekin, 2008: 191-192; Mert, 2008: 21-23).

1982 Anayasası siyasi partiler açısından incelendiğinde, anayasanın 68 ve 69'uncu maddelerinin siyasi partilerin kurulmalarını, siyasi partilerin uyması gereken esasları, siyasi partilerin finansman ve mali denetimini, siyasi parti yasaklarını ve siyasi partilere üyeliği konularını düzenlediği, ayrıca 31, 67, 94, 95, 99, 100, 101, 114, 133, 135, 149, 150, 162 ve 177'inci maddelerinin de siyasi partilerle ilgili özel düzenlemeleri içerdiği görülmektedir. Yine ilgili anayasanın 67'nci maddesi siyasi faaliyette bulunma hakkı ve siyasi partilerin gerekliliği gibi siyasi partileri ilgilendiren hükümler içermektedir. 68'inci maddenin ikinci fıkrasında “siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” ifadesi demokrasimiz açısından önemlidir (Gözler, 2013: 160-162).

(Turhan Feyzioğlu), Milli Selamet Partisi (Necmettin Erbakan), Milliyetçi Hareket Partisi (Alparslan Türkeş), Nizam Partisi (Hüsamettin Akumcu), Sosyalist Devrim Partisi (Cenan Bıçakçı), Sosyalist Vatan Partisi (Mehmet Özler), Türkiye Birlik Partisi (Mustafa Timisi), Türkiye İşçi Köylü Partisi (Doğu Perinçek), Türkiye İşçi Partisi (Behice Boran), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (Ahmet Kaçmaz), Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi (Mübeccel Törüner). Bkz. (Perinçek, 2008: 66).

¹⁷ Doğru Yol Partisi, Büyük Türkiye Partisi, Refah Partisi, Muhafazakar Parti, Sosyal Demokrasi Partisi, Yeni Doğuş Partisi, Yüce Görev Partisi, Fazilet Partisi, Huzur Partisi, Bizim Parti, Yeni Düzen Partisi, Bayrak Partisi, İslahatçı Demokrasi Partisi seçim çalışmalarını tamamlamalarına rağmen Milli Güvenlik Kurulu tarafından veto edilmiştir (Mert, 2008: 23).

1.2.1.6. Siyasi Partilerle İlgili Anayasal Değişiklikler

1982 Anayasası'nın siyasi partiler ile ilgili maddelerinde, ilerleyen yıllarda genelde olumlu yönde değişimler olmuştur. Anayasada **23 Temmuz 1995 yılında 4121 sayılı kanunla** yapılan değişiklikler çok katılımcı demokratik modelin amaçlandığı görülmektedir. Sırası ile değişiklikler incelendiğinde, daha önce dağınık olan siyasi partilerin amaçlarına ilişkin yasakları 68'inci maddenin 4'üncü fıkrasında bir araya toplanmış ve soyut yani belirsiz olan yasaklara getirilecek yaptırımlar ise 69'uncu maddenin 5'inci ve 6'ncı fıkralarında yer almıştır. Yine 69'uncu maddede yer alan, siyasi partilerin tüzük ve programlarının Anayasanın 68'inci maddesinin 4'üncü fıkrasına aykırı olmasından dolayı kapatılması ile partilerin eylemlerinin aynı fıkraya aykırı olmasından dolayı yani odak haline gelmesi¹⁸ şartından (m. 68/6) kapatılmaları farklı hükümlere bağlanarak aralarında daha önce olmayan bir ayırım yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasına karar verilen bir siyasi partinin kurucuları ve her kademedeki yöneticilerine getirilen siyaset yapma yasağı, sadece partinin kapatılmasına eylem ve sözleriyle sebep olan yöneticileri ve üyelerine getirilerek, bu yasak beş yıl ile sınırlandırılmıştır (m. 69/8). Siyasi parti kapatma davalarında, kapatılması istenilen siyasi parti genel başkanı veya vekilinin, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'ndan sonra Anayasa Mahkemesi'nde dinlenmesi esası getirilmiştir (madde 149/4). Anayasadaki diğer değişiklikler üyelik, teşkilatlanma ve parti kapatma ile ilgili konularda olmuştur. Siyasi partiye üye olma yaşı 21'den 18'e indirilmiştir (m. 68/1). Yüksek öğretim elamanları ile yüksek öğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmeye yasağı kaldırılmıştır (m. 68/6-7). Siyasi partilerin, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunmalarına ve kadın kolu, gençlik kolu, vakıf vb. yan kuruluşlar kurmalarına ilişkin yasak ile siyasi partilerin dernek, vakıf, sendika, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları gibi sivil toplum örgütleriyle siyasi ilişki ve işbirliği içersinde bulunmasına ilişkin yasak kaldırılmıştır. Siyasi partilere devlet tarafından yeteri miktarda ve hakça yardım yapılması anayasal hüküm haline getirilmiştir (m. 68/8) (Gözler, 2013: 162-168).

¹⁸ Odak olmanın ne anlama geldiği ise Anayasanın 69'uncu maddesinin altıncı fıkrasının ikinci cümlesinde şu şekilde açıklanmıştır: *"Bir siyasal parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır."*

1982 Anayasasının birçok siyasi partinin kapatılmasına zemin olduğu gerekçesi ile eleştirilmesi bu yönde özgürlükçü demokratik açılımları gerekli kılmıştır. **3 Kasım 2001 tarihinde 4709 sayılı kanun** ile çeşitli iyileştirmeler yapılmıştır. Daha önce SPK'nun da çok belirli olmayan ve bir sınırlandırma getiren “suç odağı” olma koşulu somut kriterlere bağlanmış ve bu yönden partilerin kapatılmasının zorlaştırılması hedeflenmiştir. Yine parti kapatmalarının önüne geçmek amacıyla yaptırım olarak “kapatma”nın yanı sıra “devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma”¹⁹ hükmü getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi siyasi partiyi devlet yardımından mahrum bırakma kararını üye tam sayısının salt çoğunluğu ile verebiliyordu. 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylamasıyla kabul edilen Anayasa Değişikliğine göre, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, devlet yardımından mahrum bırakma kararını, ancak toplantıya katılan üyelerinin üçte iki çoğunluğuyla verebilir. Yeni getirilen bu hüküm demokrasimiz açısından çok kıymetlidir. Çünkü bir siyasi partinin her türlü eylemi için sadece kapatma yaptırımının olması orantılılık ilkesine aykırıdır ve demokrasi rejimleriyle bağdaşmayacak şekilde birçok siyasi partinin kapatılmasına sebep olmuştur. Fakat devlet hazinesinden siyasi partilerin yardım alması için en az %3 oy alması gerektiği (2014 yılında yapılan değişiklikten önce bu oran %7 şeklindeydi) için devlet yardımından yoksun bırakma yaptırımının her zaman uygulanma alanı yoktur.²⁰

¹⁹ 4709 sayılı Kanun ile anayasanın 69'uncu maddesinin 7'nci fıkrasına göre: “Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.”

²⁰ SPK'na göre siyasi partilerin devletten yardım alma durumları şu şekildedir: “Devletçe yardım: Ek Madde 1 – (27/6/1984 - 3032/2 md. ile gelen Ek Madde hükmü olup teselsül için numaralandırılmıştır.) Yüksek Seçim Kurulunca son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınan ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 33 üncü maddesindeki genel barajı aşmış bulunan siyasi partilere her yıl Hazineden ödenmek üzere o yılki genel bütçe gelirleri "(B) Cetveli" toplamının beşbinde ikisi oranında ödenek mali yıl için konur. (1) (Değişik birinci cümle: 12/8/1999 - 4445/21 md.) Bu ödenek, yukarıdaki fıkra gereğince Devlet yardımı yapılacak siyasi partiler arasında, bu partilerin genel seçim sonrasında Yüksek Seçim Kurulunca ilan edilen toplam geçerli oy sayıları ile orantılı olarak bölüştürülmek suretiyle her yıl ödenir. Bu ödemelerin o yılki genel bütçe kanununun yürürlüğe girmesini takiben on gün içinde tamamlanması zorunludur. (Mülga üçüncü fıkra: 12/8/1999 - 4445/21 md.) (Değişik dördüncü fıkra: 2/3/2014 – 6529/4 md.) Bu madde uyarınca yapılacak yardımlar sadece parti ihtiyaçları veya parti çalışmalarında kullanılır. (Ek fıkra: 7/8/1988 - 3470/1 md.; Değişik beşinci fıkra: 2/3/2014 – 6529/4 md.) Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların %3'ünden fazlasını alan siyasi partilere de Devlet yardımı yapılır. Bu yardım en az Devlet yardımı alan siyasi partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazandıkları oyla orantılı olarak yapılır. Bu fıkra uyarınca yapılacak yardım bir milyon Türk Lirasından az olamaz. Bunun için her yıl Maliye Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur. (Ek fıkra: 7/8/1988 - 3470/1 md.) Yukarıdaki fıkralarda öngörülen yardım miktarları; bu yardımdan faydalanabilecek siyasi partilere, milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç katı, mahalli idareler genel seçim yılı için iki katı olarak ödenir. Her iki seçim aynı yıl içerisinde yapıldığında bu ödemenin miktarı üç katı geçemez. Bu fıkra gereğince yapılacak katlı ödemeler, Yüksek Seçim Kurulunun seçim takvimine dair kararının ilanını izleyen 10 gün içinde yapılır. (Ek fıkra: 12/8/1999 - 4445/21 md.) Bu Kanunun 76 nci maddesi hükmü dairesinde gelirleri Hazineye irat kaydedilen ve taşınmaz malları Hazine adına tapuya tescil edilen siyasi partilere, bu madde

Anayasanın 149'uncu maddesinde yapılan değişiklik ile Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partileri kapatması ile ilgili beşte üç oy çokluğu şartı getirilmiştir.²¹ Yine bir başka önemli değişiklik ise, anayasanın üstünde de parti yasakları içeren Siyasi Partiler Kanunu'nun maddelerinin anayasaya aykırılık gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunu engelleyen geçici 15'inci maddesinin son fıkrasının kaldırılmasıdır. Böylelikle SPK'nun demokrasi ile bağdaşmayan maddelerinin Anayasa Mahkemesi'ne iptal istemi ile başvurunun önü açılmış daha demokratik bir yapıya bürünmüştür (Gözler, 2013: 162-168).

12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile Anayasanın eski 84'üncü maddesi gereğince, *“partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. TBMM Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurul'a bilgi sunar.”* hükmü yürürlükten kaldırılmıştır (Gözler, 2013: 166-167).

1.2.1.7. Siyasi Partiler Kanunu ve Değişiklikler

Türkiye, ilk siyasi partiler yasasına 1961 Anayasası'na bağlı olarak 13 Temmuz 1965 tarih **648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu** ile kavuşmuştur.²² 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun, kanun kapsamına girmemesine rağmen çok fazla parti içi konularla ilgili düzenleme içermesi eleştiri noktasını oluşturmaktadır (Kapani, 2007: 175-177).

gereğince yapılacak Devlet yardımından, Hazineye irat kaydedilengelirin Hazine adına tapuya tescil edilen taşınmazların toplam değerinin iki katı indirilir. Ek Madde 2 - (21/5/1987 - 3370/10 md. ile gelen Ek 1 inci Madde hükmü olup numarası teselsül ettirilmiştir.) İlçe belediye başkanı ile ilçeye bağlı diğer belediyelerin başkanları, üyesi olduğu partinin ilçe kongresinin; büyükşehir belediye başkanları dışındaki il belediye başkanları ile merkez ilçe çevresindeki diğer belediyelerin başkanları merkez ilçe kongresinin; büyükşehir belediye başkanları il kongresinin tabii üyesidirler. Ek Madde 3 - (21/5/1987 - 3370/10 md. ile gelen Ek 2 nci Madde hükmü olup numarası teselsül ettirilmiştir.) Bu Kanunun çeşitli maddelerinde adı geçen merkez karar ve yönetim kurulu deyiminden 13 üncü maddedeki merkez karar, yönetim ve icra organları anlaşılır.”

²¹ 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylaması ile onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun üçüncü fıkrasına göre, “Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu siyasi partilerin kapatılmasına ancak toplantıya katılan üyelerin üçte iki çoğunluğu ile karar verebilir” hükmünü getirerek siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması amaçlanmıştır.

²² 16 Temmuz 1965 tarih ve 12050 sayılı Resmi Gazete.

Nitekim 12 Mart 1971 Muhtırası'nın da etkisi ile 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ne kadar, Anayasa Mahkemesi tarafından çeşitli siyasi partiler²³ kapatılmıştır.

1980 Askeri Müdahalesinin ardından 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun yerini 22 Nisan 1983 tarihinde kabul edilen, 24 Nisan 1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan ve halen günümüzde geçerli olan **2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu** almaktadır. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 124 madde, 7 ek ve 19 geçici maddeden oluşmaktadır.²⁴

2820 sayılı SPK'nun demokrasi ve siyasi parti özgürlüğü ile bağdaşmayan, yasakçı, müdahaleci, güvensizliği yansıtan ve toplumun siyasete katılımını teşvik etmek yerine sınırlandıran bir yapıya sahip olması nedeni ile birçok kez değişikliğe uğramıştır²⁵ (Kapani, 2007: 180-181).

12 Ağustos 1999 tarihinde 4445 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile 2820 sayılı SPK'nun da çeşitli demokratik değişiklikler olmuştur. İlgili kanunla beraber SPK'nun 5'inci maddesinin 3'üncü fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.²⁶ Bu fıkra hangi amaçlarla siyasi parti kurulamayacağını²⁷ içermekteydi. 1995 Anayasa değişikliklerine paralel olarak, SPK'nun 79'uncu, 91'inci ve 92'inci maddeleri de yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece kadın kolları, gençlik kolları gibi yan kuruluşlar ile vakıf ve dernek kurma; yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunma; dernek, sendika, vakıf, kooperatif ve meslek kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği

²³ İşçi-Çiftçi Partisi (Esas No: 1963/31 – Karar No: 1968/44 – Karar Tarihi: 15.10.1968), Milli Nizam Partisi (Esas No: 1971/1 – Karar No: 1971/1– Karar Tarihi: 20.05.1971), İleri Ülke Partisi (Esas No: 1971/2 – Karar No: 1971/2– Karar Tarihi: 29.06.1971), Türkiye İşçi Partisi (Esas No: 1971/3 – Karar No: 1971/3– Karar Tarihi: 20.07.1971), Büyük Anadolu Partisi (Esas No: 1972/1 – Karar No: 1972/1– Karar Tarihi: 19.12.1972), Türkiye Emekçi Partisi (Esas No: 1979/1 – Karar No: 1980/1– Karar Tarihi: 08.05.1980) ayrıntılı bilgi için bkz. (Mert, 2008: 39-44).

²⁴ Siyasi Partiler Kanunu, Kanun Numarası: 2820, Kabul Tarihi: 22/4/1983, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 24/4/1983, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 22, Sayfa: 290.

²⁵ 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören kanunlar şunlardır: 13.6.1983 tarih 2839 SK, 9.6.1984 tarih 3032 SK, 28.3.1986 tarih 3270 SK, 9.4.1987 tarih 3349 SK, 21.5.1987 tarih 3370 SK, 23.5.1987 tarih 3377 SK, 31.3.1988 tarih 3420 SK, 7.08.1988 tarih 3470 SK, 17.05.1990 tarih 3648 SK, 31.10.1990 tarih 3673 SK, 24.03.1998 tarih 3789 SK, 19.06.1992 tarih 3821 SK, 25.12.1993 tarih 3945 SK, 27.10.1995 tarih 4125 SK, 12.08.1999 tarih 4445 SK, 09.04.2002 tarih 4748 SK ve 2.1.2003 tarih ve 4778 SK. ayrıntılı bilgi için bkz. (Yüzbaşıoğlu, 2005: 570-632).

²⁶ 12.08.1999 – 4445/2. md.

²⁷ 2820 sayılı SPK'nun 5'inci maddesinin kaldırılan 3'üncü maddesi: a) Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, b) Devletin ve cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, c) Temel hak ve hürriyetleri yok etmek, d) Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak, e) Dil, ırk, din, mezhep ayrımı veya bölge farklılığı yaratmak veya benzer bir yoldan bu kavram veya görüşlere veya herhangi bir diktatörlük türüne dayanan bir devlet düzeni kurmak, amacıyla siyasi partiler kurulamaz.

içinde olma yasakları kalkmıştır. 12 Eylül 1980 Müdahalesine karşı beyan ve tutum yasağı içeren Anayasanın 97'nci maddesi de yürürlükten kaldırılmıştır.²⁸ SPK'nun 101'inci maddesinin başlığı, "Anayasadaki yasalara aykırılık halinde partilerin kapatılması" şeklinde değişmiştir.²⁹ Yine 103'üncü maddenin başlığı, daha öncede bahsi geçen "bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali" şeklinde değişmiştir.³⁰

26 Mart 2002 tarih ve 4748 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un 4. maddesi ile Siyasi Partiler Kanunu'nda değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle 2001³¹ yılında yapılan Anayasa değişikliklerini SPK'na yansıtılmıştır. SPK'nun 101'inci maddesinin "a" ve "b" bentlerinde bahsi geçen siyasi partilerin temelli kapatılma yaptırımına ek olarak, eylemin durumuna göre kısmen ya da tamamen hazineden yoksun bırakılma müeyyidesi eklenmiştir.³² Ayrıca odak olma durumunu betimleyen 103'üncü maddeye bir fıkra eklenmiştir.³³

02.01.2003 tarih ve 4778 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile SPK'nun bazı maddelerinde parti kapatılmasını zorlaştıran değişiklikler yapılmıştır. SPK'nun 98/1'inci maddesinde siyasi partilerin kapatılabilmesi için beşte üç oy çokluğu şartı getirilmiştir.³⁴ SPK'nun 100/1'inci maddesinde, siyasi partilerin kapatılması amacıyla dava açabilmek için Anayasada belirtilen somut nedenlere başvurulması şartı getirilmiştir.³⁵ Ayrıca SPK'nun 102/1'inci maddeye eklenen hüküm ile kapatma davası açılmış siyasi partinin Anayasa Mahkemesi'ne itiraz etme hakkı gelmiştir.³⁶ Siyasi partilerin kapatılma koşulları somutlaşınca SPK'nun 104'üncü maddesindeki "diğer kapatma sebepleri"nden dolayı Cumhuriyet Başsavcısının Anayasa Mahkemesine re'sen başvurusu ile siyasi partiler

²⁸ Anayasanın 79'uncu maddesinin b bendi, 91'inci, 92'nci ve 97'nci maddeleri, 12.08.1999 tarihli değişikliğin 4445/25'inci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

²⁹ 12.08.1999 - 4445/16. md.

³⁰ 12.08.1999 - 4445/18. md.

³¹ 2001 yılında yapılan değişiklikler siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması açısından olumlu gelişmelerdir. Getirilen, odak olma koşulu, nitelikli çoğunluk ilkesi, Geçici 15'inci maddenin kaldırılması ve kapatmanın dışında hazineden mahrum bırakma gibi yeni yaptırımların gelmesi, siyasi partilerin demokrasi içinde daha fazla tutunmalarını sağlayacaktır (Hakyemez, 2002: 22).

³² 26.03.2002 - 4748/4. md.

³³ 26.03.2002 - 4748/18. md: "Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya TBMM'deki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarıncaya kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiştir."

³⁴ 02.01.2003 - 4778/9. md.

³⁵ 02.01.2003 - 4778/10. md.

³⁶ 02.01.2003 - 4778/4. md.

kapatılma tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Fakat değişiklikle beraber söz konusu hükümlerde aykırılık görülürse önce ihtar, eğer altı ay içinde düzeltilmezse kısmen ya da tamamen hazine yardımından yoksun bırakmak için Cumhuriyet Başsavcısı, Anayasa Mahkemesine dava açabilir hükmü getirilmiştir.³⁷ SPK'nun 111'inci maddesine "d" bendi eklenerek, 104'üncü maddeye atıf yaparak, ihtar kararına uymayan siyasi parti sorumluları hakkında üç aydan altı aya kadar hafif hapis cezası verilir hükmü getirilmiştir.³⁸

2014 yılında çözüm süreci kapsamında SPK'nunda demokratikleşme yönünde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: SPK'nun 15'inci maddesine eklenen fıkraya göre, "*Siyasi partiler, tüzüklerinde yer almak ve iki kişiden fazla olmamak kaydıyla eş genel başkanlık sistemini uygulayabilirler. Eş genel başkanlar, bu Kanunda genel başkan için öngörülen hükümlere tabidir.*"³⁹ SPK'nun 20'nci maddenin birinci fıkrasında değişiklik yapılmıştır: "*Siyasi partilerin ilçe teşkilatı; ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulu ve kurulmuş ise belde teşkilatından meydana gelir. Parti tüzüğünde ilçe disiplin kurulu teşkili de öngörülebilir. Beldelerde teşkilat kurulması zorunlu değildir.*"⁴⁰ SPK'nun 43'üncü maddesinde yer alan "*Aday adayları, mensup oldukları partinin programı, büyük kongresinin ve yetkili merkez organlarının kararları ile partinin seçim bildirisi dışında, milli, mahalli yahut mesleki çapta herhangi bir vaade bulunamazlar*" fıkrasında yer alan "*ve Türkçe 'den başka dil ve yazı kullanamazlar*" ibaresi, 2/3/2014 tarihli ve 6529 sayılı Kanunun 16'ncı maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. SPK'nun 96'ncı maddesinin birinci fıkrasında değişiklik yapılmıştır: "*Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri aynen veya iltibasa mahal verecek şekilde başka bir siyasi partice kullanılmayacağı gibi, daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamalar da siyasi partilerce kullanılmaz.*"⁴¹ SPK'nun 104'üncü maddesine üçüncü fıkra eklenmiştir: "*Tüzüklerinde Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri ve rumuzlarını aynen veya iltibasa mahal verecek şekilde*

³⁷ 02.01.2003 – 4778/12. md.

³⁸ 02.01.2003 – 4778/13. md.

³⁹ Ek fıkra: 2/3/2014 – 6529/2 md.

⁴⁰ Değişik birinci fıkra: 2/3/2014 – 6529/3 md.

⁴¹ 18/6/2014 tarihli ve 6545 sayılı Kanunun 38 inci maddesiyle, bu fıkra da yer alan "ve benzeri işaretleri" ibaresinden sonra gelmek üzere "aynen veya iltibasa mahal verecek şekilde" ibaresi eklenmiştir.

kabul eden veya kullanan siyasi parti aleyhine Anayasa Mahkemesine, Cumhuriyet Başsavcılığınca resen veya ilgili siyasi parti tarafından doğrudan yazı ile başvurulur. Anayasa Mahkemesi başvuru tarihinden itibaren en geç otuz gün içinde isim, amblem ve rumuzlarla ilgili olarak siyasi parti siciline kayıt önceliğine göre yapacağı incelemede bu Kanununun 96 ncı maddesinin birinci fıkrasına aykırılık görürse, aykırılık teşkil eden isim, amblem ve rumuzların hükümsüzlüğüne ve siyasi parti sicilinden terkinine karar verir.”⁴² SPK’nun 114’üncü maddesinde değişiklik yapılmıştır: “Siyasi partiye yazılı üyelik başvurusu bulunmayan veya mevcut olmayan kişileri gerçeğe aykırı olarak üye kaydedenler hakkında bir aydan üç aya kadar hapis ve elli günden iki yüz güne kadar adli para cezasına hükmolunur.”⁴³ SPK’nun 122’inci maddenin 4’üncü ve beşinci fıkralarında değişiklik yapılmıştır: Devletçe yapılan yardım... “Bu madde uyarınca yapılacak yardımlar sadece parti ihtiyaçları veya parti çalışmalarında kullanılır.”⁴⁴ “Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların %3’ünden fazlasını alan siyasi partilere de Devlet yardımı yapılır. Bu yardım en az Devlet yardımı alan siyasi partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazandıkları oyla orantılı olarak yapılır. Bu fıkra uyarınca yapılacak yardım bir milyon Türk Lirasından az olamaz. Bunun için her yıl Maliye Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur.”⁴⁵ Aynı maddeye eklenen fıkraya göre, “Bu Kanuna göre tutulacak sicil, dosya, defter ve kayıtlar elektronik ortamda da tutulabilir. Ancak form veya sürekli form şeklinde tutulacak defterler, kullanılmaya başlanmadan önce her bir sayfasına numara verilerek ve onaylatılarak kullanılabilir. Onaylı sayfalar kullanıldıktan sonra defter hâline getirilerek muhafaza edilir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı siyasi parti sicillerine işlenmek üzere elektronik ortamda veri aktarımı, ancak siyasi parti genel merkezleri tarafından ve bu işlerle görevlendirilecek kişilerce yerine getirilir.”⁴⁶

Yukarıda sayılan değişikliklerden mali ve siyasi partilere uygulanacak yaptırımlar açısından en önemlisi, SPK’nun “devletçe yardım” başlığının ilgili ek fıkrasında değişiklik yapılarak siyasi partilerin devletten yardım alabilmesi için %7 olan oy şartını %3’e çekilmesidir. Çünkü bu madde, 2002 yılında anayasallaşan siyasi

⁴² Ek fıkra: 18/6/2014-6545/39 md.

⁴³ Değişik: 18/6/2014-6545/40 md.

⁴⁴ Değişik dördüncü fıkra: 2/3/2014 – 6529/4 md.

⁴⁵ Ek fıkra: 7/8/1988 - 3470/1 md.; Değişik beşinci fıkra: 2/3/2014 – 6529/4 md.

⁴⁶ Ek Madde 7 – (Ek: 18/6/2014-6545/41 md.) Defter, sicil ve kayıtların tutulma usulü.

partilerin kapatılması yerine hazineden kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması maddesini yakından ilgilendirmektedir. Devlet yardımının %7 olması, bu yardımı alan parti sayısını oldukça sınırlı kılmaktadır. Bu oranın %3'e inmesi, bu sorunu çözme yolunda olumlu bir gelişme olmasının yanı sıra yetersizdir.

1.3. DEMOKRASİ KAVRAMI

Siyasi partilerin öneminden bahsedebilmek için demokrasi rejimine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim siyasi partilerin daha iyi anlaşılması için, demokrasi kavramı ve gelişimi kavranmalıdır.

1.3.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasi kavramını açıklamak veya tanımlamak oldukça güçtür. Farklı toplumsal, ahlaki ve siyasi değerleri barındırabildiği için, temel bir demokrasi tanımı üzerinde uzlaşa sağlanamamıştır. Dillerde bazı kelimelerin anlamı çok zengin olmasının yanı sıra birçok anlam barındırabilme özelliğine sahiptir. Demokrasi kelimesi de bunlardan biridir (Başgil, 2006: 23).

Demokrasi kelimesinin kökeni incelendiğinde, Yunanca'da "demos"un halk, "kratos"un ise egemenlik anlamına geldiği görülmektedir. Her ne kadar demokraside halk ve egemenlik vurgusu olsa da, birçok ideoloji, demokrasi kavramına farklı anlamlar yüklemektedir. Halk demokrasileri, liberal ve kapitalist ideolojilerin demokrasi anlayışları, özgürlükçü demokrasi, sosyal demokrasi, çoğunlukçu veya çoğulcu demokrasi, anayasal demokrasi, modern demokrasi gibi kavramlar, demokrasi kelimesinin ne kadar çok yorumlandığının göstergesidir (Crick, 2012).

Demokrasi kelimesi Türkçe'ye, Fransızca "démocratie" kelimesinde türeyerek geçmiştir. Türk Dil Kurumu'na göre demokrasi, "Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi" şeklinde tanımlanmaktadır. Sezen'e göre demokrasi, "*Halkın, halkla birlikte, halk için, hukuka uygun olarak kendi kendisini yönetmesidir.*" (Sezen, 2000: 37). Demokrasi kelimesini MÖ beşinci yy'da ilk kez Herodot kullanmıştır. Demokrasiyle ilgili en popüler tanımı ise Abraham Lincoln yapmıştır. Lincoln'e göre demokrasi, "halkın halk tarafından, halk için yönetimi"dir. Bir rejimin demokratik olabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekmektedir: Temel karar alma sürecinde halkın hem fiilen içinde olması hem de yetkili olması; kamu politikalarına ilişkin temel karar

alma yetkisinin en üstün siyasi iktidarın elinde olması; kamu politikalarına ilişkin önemli sorunlarda halkın karar verme rolünün olması (Örneğin referandum yoluyla); halkın geliştirilen politikalara onay verip vermeme noktasında hakkının olmasıdır (Erdoğan, 2012: 232-234).

Tilly, demokrasinin ve demokratikleşmenin tanımlanmasında dört çeşit yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir: Anayasal, tözel, prosedürel ve süreç yönetimli. *Anayasal yaklaşım*, ilgili iktidarların yani siyasilerin uygulamaya koydukları yasaları temel almaktadır. Bu yaklaşımla birlikte, oligarşiler, monarşiler, cumhuriyetler, federal ve üniter yapılar, başkanlık sistemleri ve parlamento sistemleri gibi yönetim sistemlerini daha iyi analiz edip, aralarındaki farklılıklar görülebilir. *Tözel yaklaşımlar*, rejimlerin politikaları ve ilgili rejimlerdeki insanların refahı, kişisel özgürlükleri, güvenlik, sosyal adalet, toplumsal eşitlik, kamusal müzakereyi ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümü gibi konulara odaklanmaktadır. *Prosedürel yaklaşım*, rekabete dayalı seçimleri ve seçim dönemlerinin siyasilerin ve politikalarının üzerindeki etkilerini incelemektedir. Ve son olarak Süreç Yönelimli Yaklaşımlar ise, bir toplumda demokrasi için belli asgari süreç dizileri (etkin katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinme, gündemin denetimi, yetişkinlerin dahil edilmesi) olması gerektiğini vurgulamaktadır (Tilly, 2014: 22-28).

1.3.2. Demokrasi Türleri

Temel olarak demokrasi, Doğrudan Demokrasi, Yarı Doğrudan Demokrasi, Yarı Temsili Demokrasi ve Temsili Demokrasi şeklinde dört başlık altında toplumsal yaşamda uygulanmıştır. “**Doğrudan Demokrasi:** Doğrudan demokrasi ya da saf demokrasi sistemi kanunların yapılması ve kamu gücüne ilişkin kararların bizzat halk tarafından alınmasını ifade eder. Eski çağda Atina’da bu yönetim biçimine rastlanmaktadır. **Yarı Doğrudan Demokrasi:** Halk, temsilcilerini seçer ve parlamento oluşur. Yasalar parlamento tarafından yapılır. Ancak önemli konularda kararlar bizzat seçmenler tarafından alınır. Halk onayı referandumu, veto ve kanun teklif etme yoluyla egemenliğin kullanılmasına doğrudan katılır. **Yarı Temsili Demokrasi:** Halk yasama işlemlerine katılmaz. Halk parlamentonun feshi ve erken seçim, temsilcilerin azledilmesi, dilekçe verme, danışma referandumu ve politik grevle, yasama organını, etkileyerek yasal düzenlemelerde etkinliğini gösterirse de doğrudan yasama işinin içinde değildir. **Temsili Demokrasi:** Egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi millettir ve bunu yetkisin devrettiği temsilciler eliyle yerine getirir.” (Sezen, 2000: 37-40).

Diğer demokrasi türleri şu şekildedir: “**Klasik (Çoğulcu) Demokrasi:** Bir başka deyişle çoğulcu veya batı demokrasisi yönetme hakkının çoğunluğu elde eden siyasal iktidara bırakıldığı, yaş ve uyruklu gibi belli koşullara sahip herkese oy hakkı tanındığı, genel seçim yolu ile siyasal iktidarın belirlendiği, demokrasinin bir ideoloji değil yönetim biçimi olarak esas alındığı bir demokrasi türüdür; **Çoğunlukçu (Mutlak) Demokrasi:** Çoğunluk prensibine dayanmaktadır. Çoğunluk prensibi devletin halkın çoğunluğun iradesine göre yönetilmesi gerektiğine ve çoğunluğun kararının her şeyin üstünde olduğu anlayışına dayanmaktadır; **Marksist Demokrasi:** Bir başka ifadeyle sosyalist demokrasi, işçi iktidarına dayanan, iktidarın Marksist ideolojinin uygulayıcısı olduğu ve bunu gerçekleştirmek için yönetilenleri zorladığı demokrasi türüdür. Marksizm, batı demokrasisinin gerçek bir demokrasi olmadığı, burjuvazinin çıkarlarını savunma amacı taşıdığını, özgürlüğün sadece burjuva sınıftan olanlar için var olduğunu dolayısıyla batı demokrasisinin biçimsel bir demokrasi olduğu eleştirisini yapmaktadır; **Liberal Demokrasi:** Batılı toplumsal siyasal örgütlenme tarzının kurumsallaşmış niteliklerini ifade etmektedir. Liberal demokrasi, insan hak ve hürriyetlerinin varlığını esas almakta, bireysel eşitlik ve özgürlüğü tesis etmeye gayret eden toplumsal-siyasal kurumsallaşmanın gerektiğini kabul etmektedir; **Plebistçi Demokrasi:** Doğrudan demokrasinin bir türüdür. Halk referandum veya benzeri araçlarla yönetim üzerinde belirleyiciliğe sahiptir; **Radikal Demokrasi:** Demokrasiyi sadece bireysel özgürlükler açısından değil aynı zamanda halkın çıkarlarını gerçekleştirecek bir araç olarak kabul etmektedir; **Siber Demokrasi:** Bilgisayar ve internet gibi teknolojik araçlar kullanılarak doğrudan demokrasinin sağlanabileceğini savunan anlayıştır; **Düşük Yoğunluklu Demokrasi:** Batı kaynaklı olmasına rağmen küresel düzeyde uygulanmaya çalışan liberal demokrasiyi eleştiren bir anlayış ortaya koymaktadır. Düşük yoğunluklu demokrasi anlayışında, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer büyük güçlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde üçüncü dünya ülkelerinin siyasal sistemlerinin yapılandırılması amaçlanmaktadır; **Uzlaşmacı Demokrasi:** Mutabakatı esas almaktadır. Bu anlayışa göre kanunların yapımında ve kararların alınmasında mümkün olan en geniş mutabakatın aranması gerekmektedir; **Delegasyoncu Demokrasi:** Liderin aşırı kişiselleştiği demokrasi anlayışıdır. Demokrasinin kurumsallaşmadığı ülkelerdeki lidere endeksli durumu işaret etmektedir; **Westminster Modeli Demokrasi:** Çoğunluk hakimiyetini esas almaktadır. Halkın yönetiminin, halkın

çoğunluğu tarafından yapılacağını ve halk anlaşmazlık içinde ve çelişen tercihlere sahip ise, hükümetin halkın çoğunluğunun çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini kabul etmektedir; **Oydaşmacı Demokrasi:** Çoğulcu toplumdaki çoğunluk yönetiminin demokrasi yerine çoğunluk diktatöryası ve iç çatışma anlamına gelmesi ihtimalinde çatışmadan çok oydaşmayı vurgulayan, dışlayıcı değil kapsayıcı olan ve dar bir çoğunluk yerine yönetici çoğunluğun kapsamını genişletmeye çalışan bir demokrasi modelidir; **Müzakereci Demokrasi:** Devlette kurum ve kuralların oluşturulması, her türlü sorunların çözümünde karşılıklı görüşmeye, danışmaya ağırlık veren bir yaklaşımı esas aldığı ileri sürülmektedir; **Militan Demokrasi:** Kendi değerlerini korumak amacıyla ifade hürriyetine siyasi örgütlenme hakkına sınırlama getiren demokrasidir.” (Tunç, 2008: 1117-1124). Bir sonraki bölümde, bu demokrasi türlerinden “Militan Demokrasi” anlayışı, siyasi partilerle yakın ilişkisinden dolayı daha ayrıntılı incelenecektir.

1.3.3. Demokrasinin Tarihi Gelişimi

Demokrasi kavramının geçmişi yaklaşık ikibinbeşyüz yıla dayanmaktadır. Bu kadar eski bir kavram olmasına rağmen tarih sürecinde inişli-çıkışlı bir yapı izlemiştir. İlk çağda Eski Yunan döneminde Atina şehir devletinde kısmen uygulanan demokrasi, Ortaçağ'da etkisini yitirdi ve Yeniçağ'da tekrar canlanarak yaygınlaşmaya başladı (Erdoğan, 2011: 103).

Demokrasi kavramının tarihsel sürecine bakıldığında, Yunan Şehir Devletleri'nde MÖ 500 ve 300 yıllarında rastlandığı görülmektedir.⁴⁷ Her bir şehirde merkezi yürütme, oligarşik konsey ve yurttaşlar genel meclisi vardı. Klasik anlamda demokrasi, Atina'da uygulanan polis devleti üzerine temellendirilmiştir. O dönemde uygulanan demokraside, halkın yönetime doğrudan katılması, modern demokrasi

⁴⁷ “Klasik Yunan dünyası M.Ö. 5'inci yüzyılda 750 civarında siteden oluşuyordu. Sitelerin çoğunluğu Ege Denizi'nin her iki kıyısında, bugünkü Yunanistan ve Batı Anadolu'daydı. Bu sitelerin, Marsilya'dan Trabzon'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış, 300'ün üzerinde kolonisi vardı. Yunan koloniciliğini modern sömürgecilik ile karıştırmamak gerekir. Kurulan koloniler, kardeş statüsünde olup, siyasal açıdan tümüyle bağımsızdı. Ana site ile aralarında sömürü değil, güçlü duygusal bağlara dayanan dostluk ilişkisi vardı. Dolayısıyla sitelerin toplam sayısı 1000'in üzerindedir. Site halkları arasında dil ve kültür birliği olmasın rağmen, siyasal birlik yoktu. Yunan dünyasının kültürel birliği ile siyasal dayanışması arasındaki keskin çatışma, siyasal birleşmeyi zorlayan güçlü etkenlere, özellikle bütün Yunan dünyasına yönelik dış askeri tehditlerin varlığına rağmen aşılamamıştır. Bu nedenle bir, “Yunan Demokrasisi”nden söz etmek mümkün değildir. Söz konusu olan, Atina, Megara, Samos, Miletus, Sirakuzaya ya da diğer sitelerin demokrasisiydi. Bu siteler içinde en gelişmiş demokrasi örneği Atina'ydı.” (Uygun, 2003: 18).

anlayışından farklı olduğunun göstergesidir. Söz konusu dönem her ne kadar demokrasinin başlangıcı gibi adlandırılrsa da kölelere, kadınlara ve çocuklara yönelik demokrasi ile bağdaşmayan birçok uygulama mevcuttu. O dönem için böyle uygulamalara rağmen Atinalılar, bazı zaman dilimlerinde kendi yönetimlerini “demokratia” (halkın yönetimi) şeklinde tanımlamışlardır. Daha sonra 19’uncu yüzyıla kadar Avrupa rejimleri Yunan modeli demokrasi modelinin çeşitli biçimlerini kabul etmiştir. Modern demokrasinin başlangıcı ise, Amerikan (1776) ve Fransız (1789) Devrimi sayılabilir. Halkın egemenliği üzerine inşa edilen devrimlerin getirdiği demokrasi anlayışı günümüze ulaşmıştır (Heywood, 1997: 108-109; Tilly, 2014: 53-55).

Günümüz anlamında demokratik rejimler ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra popülerlik kazanmış ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise demokratik bir cumhuriyet rejimini kabul etmiştir. Günümüz demokrasi kültürünü açıklamaya çalışan Fuat’a göre, “Yirminci yüzyılda, insana, insanlığa değer veren hiçbir dünya görüşü, hiçbir öğretisi diktatörlüğü amaç edinmiyor. Amaç demokrasidir, düşünce özgürlüğüdür, toplumsal adalettir” (Fuat, 2000: 12).

S.P. Huntington ise demokrasiyi üç dalgaya ayırmıştır: 1820’ler-1926 ilk demokrasi dalgası (29 demokrasi ülkesi); 1926-1970’lerin ortaları ikinci demokrasi dalgası (30 demokrasi ülkesi); 1970’lerin ortalarından günümüze üçüncü demokrasi dalgası (birçok ülkede demokrasinin yaygınlık kazandığı dönem). Fakat demokrasi kırılabilir bir yapıda olması nedeniyle geleceğe ilişkin tahminde bulunmak zordur (Erdoğan, 2011: 103-104).

1.3.4. Demokrasinin Unsurları

Demokrasi, vatandaşlara buldukları ülkede hükümet etme, ülkeyi yönetebilme veya demokratik çerçevede hükümet politikalarını yönlendirebilme gibi imkanlar sunmaktadır. Temel karar alma sürecinde halkın hem fiilen içinde olması hem de yetkili olması, kamu politikalarına ilişkin temel karar alma yetkisinin en üstün siyasi iktidarın elinde olması, kamu politikalarına ilişkin önemli sorunlarda halkın karar verme rolünün olması,⁴⁸ halkın geliştirilen politikalara onay verip vermeme noktasında hakkının olması, çeşitli demokratik kurumlarla (baskı grupları) hükümetin halkın çıkarlarını

⁴⁸ Örneğin, Referandum yoluyla.

maksimize etmesi doğrultusunda halkı mobilize edebilmesi, demokrasinin temel unsurlarını ifade etmektedir.

1.3.5. Demokrasinin Sağlanmasında Siyasi Partilerin Rolü

Modern dünyada, bireyin tek başına topluma yön vermesi veya etkilemesi oldukça az rastlanır bir durumdur. Kişilerin devlet yönetiminde söz sahibi olabilmeleri için, onları bir araya getirecek ve yön verecek kurumlara ihtiyaç vardır (Soysal, 1997: 164-165). Siyasi partilerin olmadığı toplumlarda, belirsiz bazı fikirler ve kanaat yığınları vardır. Siyasi partiler ise bu birbirlerinden kopuk siyasal fikirleri işleme ve istikrara kavuşturma noktasında çok önemli bir rol üstlenmektedir (Duverger, 1962: 1-4).

Siyasi partiler, siyasal hak ve özgürlüklerin kullanımında en etkili araçtır. Siyasete katılma, iktidarı kullanma ve karar alma sürecini etkilemede önemli rol ve ağırlığa sahiptirler (Tanör, 1994: 124). Çeşitli kişi, grup ve kuruluşların siyasi sistem karşısındaki isteklerinin, genel siyaset alternatiflerine dönüştürülmesi, siyasi partilerin fonksiyonlarından birisidir. Modern demokratik toplumlarda karar alınması safhalarında, toplumun çeşitli menfaat grupları siyasi partiler aracılığı ile siyasi süreci etkileyebilmektedirler. Oy oranlarını arttırmaya ve çeşitli menfaat gruplarını kendi partilerine çekmeye çalışan siyasi partiler, bu sayısız menfaatleri birkaç ana grup etrafında toplayarak hükümet politikalarının belirlenmesi sürecinde etkinliğini arttırmaktadır (Özbudun, 1979: 92-95).

Demokrasinin tüm unsurlarının sağlıklı işleyebilmesinde, sürdürülebilir olmasında, halkın devlet ve devlet yönetimi ile buluşmasında siyasi partiler kritik rol oynamaktadır.⁴⁹ Siyasi partilerin, demokrasinin etkin işlemesi noktasında önemli olan

⁴⁹ Demokrasinin sağlıklı işlemesi noktasında çok önemli rolü olan siyasi partilerin, kendi içlerindeki demokrasi sorunlarına değinmek, her ne kadar konunun dışında gibi görünse de, konunun bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Özcan ve Yanık parti içi demokrasi sorunlarını şu şekilde sıralamışlardır: "*Siyasi partilerin örgütlenmesi ve faaliyetlerindeki sınırlamalar, düzenli bir parti üyeliği sisteminin olmaması, parti içi seçimlerin liyakat ve demokrasi esaslarına göre yapılmaması, demokratik olmayan aday belirleme yöntemlerinin uygulanması, kongrelerin yapısındaki yozlaşma, anti-demokratik delegelik sistemi, disiplin mekanizmasının adaletsiz ve anti-demokratik işletilmesi, yapısal ve kültürel nedenlerle partilerde lider sultasının oluşması, partilerdeki oligarşik yapılanma, siyasi kurumsallaşmanın sağlanamaması nedeniyle ortaya çıkan siyasi yozlaşma, baskı grupları ve medyanın olumsuz etkisi.*" (Özcan ve Yanık, 2011: 276). Nitekim bu ve benzeri sorunları olan, demokrasiyi kendi içinde uygulayamayan siyasi partilerin, buldukları ülkede demokrasi için mücadele vermesi gerçekte bağdaşmamaktadır. Parti içinde demokrasinin kurumsallaşması, ülke yönetimine yansıtacağından büyük

işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Kapani, 2007: 182-183; Demirel, 2013: 182; Kuzu, 1987: 152).

- Toplumun tüm kesimleriyle karşılıklı olarak etkileşim içinde olmaları ve toplumsal talep ve beklentilerin politikalara yansıtılması.
- Toplumdaki aykırı talep ve söylemlerin, demokrasi çerçevesinde birleştirilmesi ve barışçıl yollara kanalize edilmesi.
- Toplumlarda aralarında bağlantı kurulamamış düşünceler, görüşler ve kişisel eğilimler vardır. Siyasi partiler bunlara yön verip sentezleyerek belirli kalıplara girmelerini sağlamak.
- Vatandaşların siyasi kimliklerinin inşa edilmesinde referans olmak.
- Geleceğin siyasi elitlerinin ve ülkenin makro politikalarına yön verecek siyasi liderlerinin, kurumsallaşmış siyasi partiler içinden yetiştirilmesi.

1.3.6. Militan Demokrasi Anlayışı

Militan demokrasi anlayışı, “Faşizm, nasyonel sosyalizm, komünizm ve benzeri özgürlükçü demokratik düzeni açıkça tehdit eden ve ortadan kaldırmayı amaçlayan totaliter akımlar karşısında, kendi demokratik değerlerini korumak amacıyla bu tür yıkıcı akımları savunan bireylerin ve grupların ifade ve örgütlenme özelliklerini kısıtlayan ve bunlara karşı hukuksal, siyasi ve toplumsal alanda aktif bir tutum içerisine giren, klasik (liberal) demokrasinin 1930’lardan sonra siyasi ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı farklı bir yorumdur” (Hakyemez, 2000: 33-34).

Siyasi partilerin liberal devlet anlayışının önemli bir parçası olduğu dönemde, siyasi partilerin kendi bünyeleri içinde demokrasiye herhangi bir zarar verebileceği düşünülmeyen için siyasi partilerle ilgili yasaklamalar hiç gündeme gelmemiştir.⁵⁰

önem arz etmektedir. Yukarıda sayılan sorunların çözümünde devlet üstüne düşeni yapmalı, gerekli anayasal ve SPK düzenlemelerini biran önce hayata geçirmeli ve partileri etkin bir şekilde denetleyecek kurumları oluşturmalıdır. Ayrıca e-devlet, e-demokrasi ve e-siyasi parti gibi modern çağın sunduğu uygulamalar parti içi demokrasi sorunlarının çözümünü kolaylaştıracak yeniliklerdir (Özcan ve Yanık, 2011: 275-278).

⁵⁰ Liberal anlayışa göre, demokratik çerçevede kalmak koşuluyla tüm eğilimler, iktidar için mücadele edebilirler. Bu anlayışta her türlü düşüncenin çeşitli siyasi partiler aracılığıyla ve düşünce hürriyeti kapsamında iktidar mücadelesi vermesi demokrasinin bir gereğidir. Fakat 20’nci yüzyılın başlarına kadar hazırlanan anayasalarda liberalizm etkisinin olması ile demokrasi rejimlerinde hür devlet düzenine karşı mücadele edebilecek siyasi partilerin olasılığı göz ardı edilmiştir. (Telli, 2012: 85).

Fakat İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Faşizm ve Nazizm deneyimleri siyasi partilerin nasıl anti-demokratik olabileceğini tüm dünyaya göstermiştir. Almanya’da, İtalya’da ve Rusya’da iktidarı ele alan Nasyonal Sosyalist, Sosyalist Komünist Partiler ve Faşist güçler, kendi vatandaşlarına çok zalim bir rejim yaşatarak hür demokrasiyi savunan kesimleri dehşete düşürmüştür. Sonraki süreçte komünist-sosyalist ayrımı ve soğuk savaş gibi faktörler nedeniyle, dünyada hür demokrasinin aksine belli ideolojilere hizmet eden anti-demokratik partiler sahne almaya başladı (Küçük, 2005: 117-118).

Siyasi iktidarı ele alma mücadeleleri artık siyasi partilerle yapılmaya başlanmıştı. Bu partiler karşısında birçok ülkede, siyasi partilerle ilgili hukuki sınırlandırmalar ve yasaklar getirilmeye başlandı.⁵¹ Bu tecrübelerin ardından dünyada

⁵¹ **Federal Almanya Cumhuriyeti:** 23.05.1949 tarihinde Weimar Anayasası terk edilerek yeni anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasada siyasi partilere ilişkin yasaklamalar 18’inci ve 20’nci maddelerde yer almıştır. 18’inci maddede, “*Her kim, hür demokratik temel düzene karşı mücadele amacıyla düşüncelerini açıklama hürriyetini, özellikle basın hürriyetini, eğitim hürriyetini, toplanma hürriyetini, dernek kurma hürriyetini, mektup, posta ve haberleşmenin gizliliğini, mülkiyet hakkını ya da sığınma hakkını kötüye kullanırsa, temel haklarını kaybeder.*” 21/2’ye göre, “*hür ve demokratik temel düzeni zedelemek ya da ortadan kaldırmak ya da Federal Alman Cumhuriyeti’nin varlığını tehlikeye atmak eğiliminde olan partiler, Anayasaya aykırıdırlar.*” Federal Almanya Cumhuriyeti’nin 24.07.1967 tarihinde kabul edilen SPK’nun 33/1’inci maddesinde anayasadaki yasaklar belirtilmiştir. Bu yasalara dayanarak Almanya’da iki önemli siyasi parti kapatılmıştır. Neo-Faşist eğilimli Sosyalist Rayh Partisi (Sozialistische Reichs Partei-SRP) 23.10.1952’de ve Alman Komünist Partisi (Kommunistische Partei Deutschlands-KPD) 17.08.1956 tarihinde Federal Almanya Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı davranışları gerekçesiyle kapatılmışlardır. **Amerika Birleşik Devletleri:** ABD Anayasasında siyasi partilerle ilgili hüküm bulunmaması ve siyasi partiler kanunu olmamasına rağmen, siyasi partileri sınırlandıran birçok kanun bulunmaktadır. Siyasi partilerin işçi sendikalarından, kamu görevlilerinden ve benzeri yerlerden para ve aidat alması yasaklanmıştır. Ayrıca siyasi partilere yapılacak yardımlarda miktar olarak sınırlandırılmıştır. Siyasi partilerin kabul ettiği yardımlar, kanunda belirtilen alanların dışında harcaması yasaklanmıştır. 1939 yılında çıkarılan Hatch Act Kanunu ile faşist ideolojileri ya da hükümeti ihtilal ile yıkmayı savunan kimseler, hükümet tarafından buldukları memuriyetten uzaklaştırılabilecekler, kendilerine herhangi bir iş verilmeyecektir. Memurlar bir siyasi parti yönetiminde ya da seçim kampanyalarında aktif görev alamazlar. Daha sonraki kanunlarda genellikle Komünist Partisi hedef alındı. Taft-Hardly Act Kanunu ile komünistlerin sendikaya üye olmaları yasaklanmıştır. 1940 yılında Worhis Kanunu ile yurtdışı örgütlere üye olmak ve bu örgütlerin ABD’de şube açması yasaklanmıştır. 1940 tarihinde Alien Registration Act (Smith Act) kanunu yine faşist ve komünist akımlara karşı çok sert cezaların getirildiği bir düzenleme olmuştur. 1950’li yıllarda ise ABD’de ve dünyada sert bir şekilde eleştirilen McCarthyism akımı başlamıştır. Bu süreçte devlet kurumlarında birçok kara liste hazırlanmış ve bu kurumlardan komünistlerin ve sempatizanlarının ihracı hedeflenmiştir. 1950 yılında İç Güvenlik Kanunu (Mc Carran Kanunu) sadece komünist partileri ve üyelerini sınırlandırmak üzere kabul edildi. 1954 yılında ise, Komünist Kontrol Kanunu kabul edildi. Kanun, “*Komünist Partisi gerçekten siyasi bir teşkilat değil yabancı ve düşman bir devletin ajanı olarak hizmet gören bozguncu ve ihtilalci bir teşkilattir*” şeklinde başlamaktadır. 1948 yılında ABD Komünist Partisi’nin üst kademe yöneticilerinden 11 tanesi için Smith Kanununa dayanarak dava açıldı ve tamamı mahkum oldu. Daha sonra komünistlerle ilgili Yates ve Dennis davaları da görülmüş ve yankı uyandırmıştır. ABD bu dönemde, totaliterlik tehdidi ve soğuk savaş dönemlerinin etkisiyle militan demokrasi anlayışını çok sert uygulanmasının ardından “liberal demokrasi” çizgisine kaymaya başlamıştır. **Fransa:** Fransa’da siyasi partileri sınırlandıran direk hükümler olmasa da dolaylı yoldan sınırlandıran çeşitli yasa ve kanunlar mevcuttur. 1958 Anayasası’nın 2’nci maddesi, 4’üncü maddesi ve 89’uncu maddesi, Cemiyetler Kanunu, Ceza Kanunu ve Dernekler Kanununu siyasi partilerin yapılarına, mali denetimlerine ve üyelerine ilişkin çeşitli sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu müeyyidelerin uygulanmaması halinde çeşitli cezalar uygulanacağı belirtilmiştir. **İtalya:** İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra faşist yönetim sona erdi ve ardından

Klasik (liberal) demokrasi anlayışı “hürriyet düşmanlarına hürriyet tanınmaz” anlayışı ile militan demokrasi anlayışına evrilmeye başlamıştır. Burada en önemli sıkıntı ise, bu siyasi parti sınırlandırmalarının ve yasaklarının ne ölçüde gerçekleşeceği. Nitekim hürriyet ve yasakların olduğu terazinin dengesi çoğu zaman bozulabilmektedir⁵² (Küçük, 2005: 117-118).

Militan demokrasi anlayışının asıl amacı demokrasiye karşı yıkıcı eylemleri engellemektir. Fakat iktidarda olanlar siyasi gücü ellerinde buldukları için, kendilerine muhalefet edenleri “yıkıcı” olarak niteleyebilir. Demokrasiyi koruma görüntüsü altında kendi ideolojisinde olmayan muhalefeti demokrasi düşmanı ilan etme olgusu, militan demokrasi anlayışının istismar edilmesini ortaya çıkarmıştır. Militan demokrasi anlayışının bir diğer önemli noktası ise, demokrasiyi korumak amacıyla özgürlüklerin ne derecede veya hangi boyutta sınırlandırılacağıdır. Nitekim, düşünce özgürlüğüne, “yıkıcı” kelimesiyle yaftalanarak müdahale edilmesi, en önemli problemdir. Bu noktada militan demokrasi anlayışı, iktidarların ideolojilerini muhafaza

27.12.1947 yılında yeni anayasa kabul edildi. Siyasi partileri sınırlandıran kanun ise 1952 yılında kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, Faşist partilerin yeniden kurulması yönünde bir teşebbüs halinde, ilgili partinin kapatılması ve mallarının müsadere edilmesi yetkisi Bakanlar Kurulu'nun onayı alınmak şartıyla İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Yine aynı tarihte kabul edilen 645 sayılı kanuna göre, “*siyasi mücadelenin bir aracı olarak güç kullanmayı yüceltmek, güç kullanma tehdidinde bulunmak veya güç kullanmak, Anayasa'da güvence altına alınan özgürlükleri bastırmak, demokrasiyi ve kurumlarını, mukavemet hareketinin değerlerini karalamak, ırkçı politikalar politikalar geliştirmek veya adı geçen partiye özgü olan ilke, olay ve yöntemleri yüceltmeye yönelik bir etkinlik yürütmek veya faşist partiye özgü anti-demokratik amaçları izlemek yasaklanmaktadır.*” **İspanya:** 1978 tarihli Anayasanın 6'ncı maddesinde siyasi partilerin içyapı ve işleyişlerinin demokratik olmak zorunda olduğu belirtilmiştir. Aynı Anayasanın 22/5 hükmü, siyasi partileri gizlilik içinde olmalarını ve askeri karakter taşımalarını yasaklamıştır. Siyasi partiler, etnik grup ayrımı yapmaktan, ırkçılıktan, dine ait ayrımcılıktan ve bunlara bağlı şiddet ve kin olaylarından men edilmiştir. SPK'na göre, kanun dışı faaliyette bulunan siyasi partiler kapatılmaktadır. Ceza Kanununda yine benzer şekilde siyasi partilerin işleyişine ve mali yapısına yönelik sınırlandırmalar ve yaptırımlar getirilmiştir. **Avusturya:** SPK'nun 3/a bendine göre, “*kanunen yasaklanmış bulunan Nasyonel Sosyalist Örgütü ayakta tutmaya ya da yeniden kurmaya yönelik girişimler yasaklanmaktadır... üyelerinin nasyonel sosyalist anlamda faaliyetleri ile Avusturya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yok etme veya kamu düzenini ve Cumhuriyetin yeniden inşasını bozma amacını güden birliklerin kuruluşu da yasaklanmaktadır.*” **İngiltere:** İngiltere'de siyasi partilerle ilgili herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Fakat siyasi partilerin harcamalarına belli bir üst limit konulmuştur ve bu limitin aşılması yasaklanmıştır. En önemli oran 1974 tarihinde yasalanan “Prevention of Terrorism Act” kanununa göre, kanundışı sapan siyasi partiler illegal ilan edilebilirler. Bunun tek uygulaması Kuzey İrlanda'da IRA ile çalıştığı bilinen “Sin Fein” örgütüne karşı uygulanmıştır. **Japonya:** 1947 tarihli Anayasada, siyasi partilerle ilgili özel bir hüküm içermemektedir. Anayasanın 21'inci maddesi olan “Dernek Hürriyeti” maddesi siyasi partileri de kapsamaktadır. Japonya'da siyasi partiler, hukuken “Siyasi Finans Kanununa” uygun olarak kurulur ve düzenlenir. **Polonya:** 1997 tarihli Anayasanın 13'üncü maddesine göre, siyasi parti organizasyonlarının ve programlarının totaliter yöntemlere ve nazizm, faşizm ve komünizmin faaliyetlerini benimsemesi, ırkçılık yapması ve milli kit ve nefreti esas alması yasaklanmıştır. **Belçika** 1994 tarihli kanunla Faşist örgütlere, **Bulgaristan** ise, 1991 tarihli Anayasa ile, siyasi partilerin ideolojilerine, faaliyetlerine ve ayrımcılık noktasında sınırlandırmalar getirmiştir (Küçük, 2005: 19-39).

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük (2005).

etme araçlarına dönüşebilmektedir. Bu anlayış, demokraside her düşüncenin yasal sınırlar içinde özgürce açıklanabilmesi yani çoğulcu bir demokrasi ilkesiyle çelişmektedir. Düşünce ve örgütlenmeyi kısıtlayan bu anlayış, muhalif bireyleri yasal zeminden uzaklaştırarak, hukuk-dışı şiddet eylemlerine yaklaştırmaktadır. Sonuç olarak, militan demokrasi yaklaşımı, iktidarda gücü elinde bulunduranların siyasal ve hukuki araçları kullanarak, muhalefet edenlere aşırı karşı sınırlandırma ve yasaklar getirme zeminini hazırlamıştır (Hakyemez, 2001: 74-78).

Erdoğan'a göre, Türkiye’de militan demokrasi anlayışını, demokrasinin kendini koruması şeklinde yorumlayanlar, aslında kendi lehlerine olan çıkar ilişkilerini muhafaza etmeye çalışırlardır. Eğer kendi düzenlerini bozacak bir durumla karşılaşılırsa, “sistem karşıtı” şeklinde yaftalayıp, aykırı kabul ettikleri durumu etkisiz kılmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla devletin bütünlüğünün korunması ya da militan demokrasi anlayışı bahaneleriyle birçok siyasi partinin kapatılması, demokrasi anlayışıyla bağdaşmaz (Erdoğan, 2001a: 66).

Demokrasiyi aşırı şekilde korumak, ona zarar verebilir. Bir annenin çocuğuna aşırı sevgisi nasıl çocuğa zarar vermekteyse, demokrasiyi de olması gerekenden fazla koruma güdüsü, demokrasinin boğulmasına neden olmaktadır. Demokrasi, kendisi için çeşitli risklerle yaşayarak, gelişmeli ve olgunlaşmalıdır (Yayla, 2001b: 73).

Bu konunun aykırı siyasi partilere bakan yönü de mevcuttur. Çünkü militan demokrasi anlayışını üretenlerin dayandırdığı nedenlerden en önemlisi aykırı tutumlar sergileyen siyasi partilerdir. Demokrasi rejimlerinde, herhangi bir marjinal partinin de belli kurallar çerçevesinde yaşama imkanı vardır. Buradaki kritik nokta ise, bir parti ilgili ülkedeki kurulu düzene aykırı dahi olsa, demokrasiyi kötüye kullanmamalı, şiddete yönelmemeli ve yönlendirmemelidir. Dolayısıyla demokrasinin dışına çıkma niyeti olan partiler için, çeşitli sınırlamaların olması gerekli bir durumdur. Bu sınırlamaların aşırıya kaçmaması hassasiyet gösterilmesi gereken noktadır (Sağlam, 2000: 254)

Militan demokrasi anlayışının eleştirel yönünün ağırlıkta olmasına rağmen militan demokrasi anlayışının demokrasiler için olması gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur. Gerhard Leibholz Almanya’da Bonn Anayasası’nın militan demokrasi

anlayışını şu şekilde belirtmiştir: “*Alman Anayasası, 21’inci maddenin 2’nci fıkrasıyla Weimar Anayasası’nın yanlış bir özgürlük anlayışıyla kendi zararına yol açacak biçimde gözden kaçırdığı bir düzenlemeyi getirmiştir. Her anayasa gibi liberal-demokrat bir anayasanın da, düşmanlarına karşı hukukun silahıyla kendisi koruma hakkına sahip olduğunda kuşku yoktur. Hiçbir anayasadan, hele liberal bir hukuk devleti demokrasisi öngören bir anayasadan, kendisini ortadan kaldıracak koşulları onaylaması ve böylece intiharını yasallaştırması beklenemez. Liberal demokraside de özgürlük, maddesiz bir relativizmin ve nihilizmin görmek istediği gibi, hukuksal bağlardan yoksun değildir. Böylesine yanlış anlaşılmış bir özgürlük, önce özgürlüğün kendisini ve böylece özgürlükçü demokratik temel düzeni abes bir noktaya ve sonunda yok olmaya götürür. Özgürlük, siyasal alanda da keyifle özdeş değildir. Liberal bir demokraside de özgürlük, kendisine siyasal açıdan işlerlik kazandıran varoluş temellerine bağlı olmayı şart kılar. Bu bağlılığa değişmezlik sağlamak ve buna karşı olanları devlet düşmanı olarak değerlendirmek liberal demokrasinin hakkıdır.*” (Savaş, 2003: 7).

Manzini’nin militan demokrasi hakkındaki görüşü şu şekildedir: “*Her halde açıktır ki, ister totaliter, ister liberal, ister demokratik, isterse sosyalist vs. olsun, her devlet, işlevlerinin ve menfaatlerinin bilincindeyse, varlığını, düzenini, faaliyetlerini etkili kılmak ve canlandırmak için, zorunlu olan moral/ahlaki enerji bakımından tehlikeli görünen her şeye karşı kendini korumak görev hakkına sahiptir.*” (Savaş, 2003: 7-8).

Demokrasilerde hoşgörü ve anlayışın önemi büyüktür fakat sınırsız hoşgörünün, toplumu dayatmacılara karşı savunmasız bırakabileceği gibi hoşgörülü bireyleri de yok eder. Dolayısıyla Türkiye’de de bugüne kadar görülen militan demokrasi anlayışını, demokrasinin kendisini koruma ve sürdürme refleksi olarak değerlendirilmelidir (Savaş, 2003: 7-8).

Sonuç olarak, demokrasi rejimlerinde yasaklamalar ve sınırlandırmalar söz konusu olduğu zaman, “demokrasinin kendini koruma hakkı” ile “bireylerin örgütlenme özgürlüğü” arasındaki hassas denge göz önüne alınmalıdır. Bu dengenin herhangi bir tarafına aşırı ağırlık verilmesi, militanlaşmaya neden olacaktır. Bu iki kesiminde

herhangi bir zedelenme olmadan dengenin sağlanması, demokrasi rejimlerinin sağlıklı işleyebilmesi için hayati önem arz etmektedir (Telli, 2012: 88).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE ULUSLARARASI DÜZEYDE SİYASİ PARTİLERLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER VE KAPATILMA REJİMİ

2.1. TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN TÜZEL KİŞİLİK KAZANMALARI VE TÜZEL KİŞİLİKLERİNİN SONA ERMESİ

2.1.1. Siyasi Partilerin Tüzel Kişilik Kazanması

Türk Anayasa Hukukunda, siyasi partilerin anayasal güvenceye kavuşması ve tüzel kişilik kazanması ilk olarak 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. Bu Anayasanın 56/2'nci maddesi, siyasi partilerin önceden izin almadan, serbest bir şekilde kurulabileceğini düzenlemiştir (Tikveş, 1969: 135). 1982 Anayasasının 68/3'üncü maddesinde ise, "*Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler*" ifadesi ile 1961 Anayasasına kıyasla siyasi partiler üzerinde daha sınırlamacı bir yapıya işaret etmektedir. Ayrıca 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 3'üncü maddesinde siyasi partiler tanımlanırken, "*.....ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar*" ifadesi mevcuttur.

Siyasi Partiler Kanununun 8'inci maddesi, siyasi partilerin ancak partiye üye olma yeterliliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulabileceğini; genel merkezlerinin Ankara'da olması gerektiğini; siyasi partilerin, belirtilen bildiri ve belgelerin İçişleri Bakanlığı'na verilmesiyle tüzel kişilik kazanacağını ve siyasi partiye İçişleri Bakanlığı'nca belgeler karşısında alındı belgesinin verileceğini içermektedir. Fakat buradaki İçişleri Bakanlığının rolü denetleyici kurumdan ziyade prosedür gereğidir. Cumhuriyet Başsavcılığının partilerin kuruluşunu denetlemesini içeren SPK'nun 9'uncu maddesi 1999 yılındaki değişiklikle yürürlükten kaldırılmıştır.⁵³

⁵³ 12.08.1999 – 4445/25. md.

2.1.2. Siyasi Partilerin Tüzel Kişiliğinin Sona Ermesi

Ülkemizde, siyasi partilerin tüzel kişiliklerinin sona ermesi dört şekilde gerçekleşmektedir: Siyasi partinin kapanması, siyasi partinin başka bir parti ile birleşmesi, siyasi partinin kendiliğinden dağılması ve siyasi partinin kapatılmasıdır.

2.1.2.1. Siyasi Partinin Kapanması

Siyasi partilerin kapanması SPK'nun 109'uncu maddesinde düzenlenmektedir. Maddeye göre, "Bir siyasi partinin kapanmasına ancak büyük kongrece karar verilebilir. Bu karar gizli oyla alınır; karar yeter sayısı, parti tüzüğünde belirtilen toplanma yeter sayısının salt çoğunluğudur." Yine aynı maddede siyasi partinin tüzel kişiliğinin, büyük kongrenin kapanma kararını aldığı tarihte sona ereceği belirtilmektedir.

Kapanan siyasi partilerin malları ile ilgili olarak SPK'nun 110'uncu maddesi, büyük kongre toplanma yeter sayısının salt çoğunluğunun alacağı bir kararla, başka bir siyasi partiye veya başka bir parti ile birleşme kararı almışlarsa birleşeceği partiye devredebileceğini aksi halde hazineye kalacağını belirtmektedir. Fakat hakkında soruşturma veya dava açılmış siyasi partilerin kapanma veya parti mallarının devrine ilişkin karar alsalar dahi, soruşturma ya da dava sonuçlanıncaya kadar hiçbir işlem yapılmaz. Böylece hakkında kapatılma davası açılan partilerin, kendi içinde kapanma kararı alarak, kapatılma davasının hukuki sonuçlarından kaçmasının önüne geçilmektedir (SPK, m. 108). Siyasi partinin büyük kongresi kapanma kararını aldıktan sonra partinin sahip olduğu malların başka bir siyasi partiye ve birleşeceği partiye devredilmesini toplanma yeter sayısının salt çoğunluğu ile kararlaştırabilir. Bu noktada mallarını devredecek olan siyasi partinin malların devrini kabul etmesi gerekmektedir. Eğer alınmazsa siyasi partinin mallarının hazineye devri gerekmektedir (SPK, m. 110/1). Kapanma kararları, hükümetin devamlı gözetim ve denetimi altında, büyük kongrenin görevlendireceği bir tasfiye kurulu eliyle uygulanır (SPK, m. 110/2).

Siyasi partilerin kapanma ve mallarının devredilme sürecinde hükümetin denetimi ve gözetimi olması, demokrasiyle çelişmektedir. Nitekim bir siyasi parti kapanırken, hükümet eden siyasi partinin kadrolarının denetlenmesi kabul edilebilir bir durum değildir (Özcan ve Yanık, 2011: 139).

2.1.2.2. Siyasi Partinin Başka Bir Partiyle Birleşmesi

SPK'nun 14'üncü maddesi, büyük kongre toplantı yeter sayısının salt çoğunluğu ve gizli oylama ile bir siyasi partinin başka bir partiye katılabileceğini veya başka bir siyasi parti ile yeni bir tüzel kişilik altında birleşebileceğini belirtmektedir. Birleşecek siyasi partinin malları ise, büyük kongrede kararlaştırılacaktır. 2009 yılında ANAP'ın DP'ye katılması, siyasi partinin başka bir partiyle birleşmesine yakın tarihte bir örnektir (Özcan ve Yanık, 2011: 139).

2.1.2.3. Siyasi Partinin Kendiliğinden Dağılmış Sayılması

SPK'nun 121'inci maddesinde, SPK hükümlerine aykırı olmadığı müddetçe, Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu kurallarının siyasi partiler için de geçerli olduğu öngörülmektedir. Medeni Kanun'un 87'nci ve Dernekler Kanunu'nun 51'inci maddelerinde derneklerin kendiliğinden dağılmış sayılacağı haller belirtilmektedir. Buna göre, siyasi partiler borç ödemede acze düştükleri durumda, olağan genel kurul toplantısının iki defa üst üste yapılmaması halinde, ilk genel kurul toplantısının kanunda öngörülen sürede yapılmamış ve zorunlu organların oluşturulmamış olması durumunda, ilgili partinin amacının gerçekleşmesinin mümkün olmaması durumunda ve yönetim kurulunun tüzük gereği kurulmasına imkan kalmadığı durumlarda kendiliğinden dağılmış sayılacaklardır. Ancak kendiliğinden dağılma halinin saptanması, derneklere olduğu gibi mahallin en büyük mülki amirinin kararıyla değil Anayasa Mahkemesi kararıyla gerçekleşebilecektir (Özcan ve Yanık, 2011: 140; Perinçek, 2008: 167).

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin kendiliğinden dağılması konusunda çeşitli kararlar vermiştir. Örneğin, kurucu üyesi kalmayan Yüce Görev Partisi'nin merkez organlarını oluşturabilme imkanı kalmadığı için, kapatılması talep edilmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi ilgili siyasi partiyi kapatmayarak, sadece hukuki varlığını sonra erdiren bir karar vermiştir.⁵⁴ Ayrıca Anayasa Mahkemesi 1983 yılında aldığı kararla⁵⁵ kendiliğinden dağılmış sayılan siyasi partilerin mallarının hazine geçmesi gerektiğine hükmetmiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 140).

⁵⁴ E. S. 1983/1, K. 1983/1, Karar Tarihi: 25.08.1983, Resmi Gazete: 23. 06. 1984, R.G. Sayı: 18440, s. 19-25.

⁵⁵ E. S. 1983/1, K. 1983/1, Karar Tarihi: 25.08.1983, Resmi Gazete: 23. 06. 1984, R.G. Sayı: 18440, s. 23-24.

2.1.2.4. Siyasi Partinin Kapatılması

Siyasi partilerin kapatılması SPK'nun 100'üncü maddesinde düzenlenmiştir: *“Anayasada yazılı nedenlerle, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından bir siyasi partinin kapatılması davası açılması, a) re’sen b) Bakanlar Kurulu kararı üzerine Adalet Bakanının istemiyle, c) bir siyasi partinin istemi üzerine olur...”*⁵⁶ Siyasi partilerin kapatılmasında yetkili kurum Anayasa Mahkemesidir. Kapatılma gerekçeleri ise Anayasanın 68/4'üncü maddesinde mevcuttur: *“Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.”* Anayasanın 69/5'inci maddesine göre, *“Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68'inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir.”* Burada “temelli” ifadesi doğurduğu hukuki sonuçlar açısından önemlidir. Anayasanın 69/9'uncu, 69/5'inci maddeleri ve SPK'nun 95'inci maddesi gereğince, temelli kapatılan siyasi partiler başka bir adla tekrar kurulamaz ve temelli kapatılmaya sebep olan parti yöneticileri ise beş yıl süre ile siyasetten men edilir.

12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleşen halkoylamasıyla kabul edilen ve 7 Mayıs 2010 tarihli 5982 sayılı T.C. Anayasası'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun'un 9'uncu maddesi ile Anayasanın 84'üncü maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırıldı. Bu maddenin içeriği şu şekildedir: *“Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayınladığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, bu kararın gereğinin derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.”* Ayrıca Anayasanın 149'uncu maddesinde ilgili hüküm değiştirilerek, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partileri kapatma veya devlet yardımından yoksun bırakma kararı için karar yeter sayısı toplantıya katılan üyelerin beşte üç olan sayı üçte iki olacak şekilde düzenlenmiştir. Referandum paketi içinde yer alan ama Meclis'te yeterli oyu alamadığı için elenen

⁵⁶ 02.01.2003 – 4778/10. md.

8'inci madde ise, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran bir içeriğe sahipti (Özcan ve Yanık, 2011: 141).

2.2. TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMA REJİMİ

Siyasi partilerin demokrasi rejimlerindeki rolü çok önemli olmakla beraber siyasi partilere karşı bakış açısı zamanla değişkenlik göstermektedir. Bu değişimde siyasi partilerin amacının dışına çıkmaları büyük rol oynamaktadır. İcra etmeleri gereken fonksiyonlardan sapan siyasi partiler nedeniyle, zamanla çeşitli anayasal ve yasal sınırlandırmalar getirilmektedir.

2.2.1. Siyasi Partiler İle İlgili Hukuki Düzenlemelerin Nedenleri

Modern demokrasilerde siyasi partilerin rolünün çok önemli olduğu ve vazgeçilmezliği daha önceki başlıklarda vurgulandı. Siyasi partilerin varlıkları, düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne dayanmaktadır. Liberal ve Klasik anlamda demokrasi anlayışı siyasi partilerin, düşünceyi açıklama açısından sınırsız özgürlüğe sahip olması gerektiğini savunmakta ve herhangi bir kısıtlamanın getirilmesini kabul etmemektedir. Fakat özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi demokratik rejimlerde seçimle iktidar olan siyasi partilerin, seçildikten sonra demokrasiyi unutarak nasyonal sosyalizm ve faşist rejimlere dönüşmeleri ve uyguladıkları demokrasi dışı politikalar militan demokrasi anlayışını ortaya çıkarmıştır. Seçildikleri çoğunluğun üzerine inşa ettikleri totaliter ve otoriter yapılar neticesinde azınlıkların ihtiyaçlarını görmezden gelmeleri siyasi partilerle ilgili çeşitli düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan Hakyemez'e göre, *"Partilerin siyasal yaşamda vazgeçilmez unsurlar olarak kabul edilmesi onların hiçbir sınırlamaya tabi tutulmayacağı anlamına gelmemektedir. Aksine siyasal yaşamdaki önemli işlevleri nedeniyle çeşitli açılardan yine Anayasada belirtilen ilkelere uymak zorundadır"* (Hakyemez, 2002: 58). Bunların neticesinde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (m. 30), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (m. 17), Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Paketi'nde (m. 5/1), Avrupa Parlamentosu'nun 10 Aralık 1996 günlü kararında ve ülkemizin de içinde bulunduğu ülke anayasalarında siyasi partilerle ilgili gerekli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Tüm düzenlemelere rağmen siyasi partilerle ilgili denetimin yeterli olmadığı görülmekte ve ölçülü sınırlamaların neler olması gerektiği hala tartışma konusu yapılmaktadır (Altan, 2006: 526-530).

2.2.2. Siyasi Parti Yasakları

1961 ve 1982 Anayasalarında ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda siyasi partilerin vazgeçilmez olduğu vurgulanmasına ve önemine işaret edilmesine rağmen çeşitli yasaklar ve sınırlamalar da getirmiştir.⁵⁷

2.2.2.1. Siyasi Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar

1982 Anayasasının 68'inci maddesinin 4'üncü maddesine göre: “*Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz. Sınıf veya zümre diktatörlüğünü; veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez*”.

2.2.2.2. Siyasi Partilerin Örgütlenmelerine İlişkin Yasaklar

- Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz (1982 Anayasası m. 69/8).
- Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete'de gerekçeli olarak yayınlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar (1982 Anayasası m. 69/9).
- Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar (1982 Anayasası m. 68/5).
- Siyasi partiler yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alamazlar (1982 Anayasası m. 69/10).
- Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir (1982 Anayasası m. 69/3).

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sağlam, 1997: 367-383).

- Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri başka bir siyasi partice kullanılmayacağı gibi, daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamalar da siyasi partilerce kullanılamaz. Kurulacak siyasi partiler, Anayasa Mahkemesince kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar. Komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz (2820 sayılı SPK m. 96) (Gözler, 2013: 163).

2.2.2.3. Siyasi Partilerin Çalışmalarına İlişkin Yasaklar

1982 Anayasasının 69/1'inci maddesine göre, “Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur” ve 69/2'nci maddesine göre, “Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler” (Gözler, 2013: 163-164).

Ayrıca SPK'nın dördüncü bölümünde siyasi partilerle ilgili yasaklar incelediğinde; 90'ncı madde de partilerin tüzük ve programlarının dışında faaliyette bulunamayacağını ve seçimlerde başka partilere destek veremeyeceğini ve 93'üncü madde de parti içi çalışmaların sınırlarını içerdiği görülmektedir. 89'uncu madde de ise, siyasi partilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin anayasanın 136'ncı maddesi hükmüne aykırı amaç gütmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır ve bu durumu laiklik ilkesi ile bağdaştırmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 2005: 612-614).

2.2.3. Siyasi Partilerin Kapatılma Rejimi

Türkiye'de ilk defa 1960 Anayasasında güvence altına alınan siyasi partilere, yine aynı anayasada çeşitli yasaklar ve sınırlamalar getirerek kapatılabileceği de vurgulanmıştır. Siyasi partilerin demokrasi hayatının vazgeçilmez unsuru olduğunu vurgulayan Anayasanın 56'ncı maddenin hemen ardından 57'inci maddede yine demokrasinin sağlıklı yürütülmesi adına siyasi partilerin yasaklanabileceği ve

kapatılabileceği⁵⁸ ifade edilmektedir: “Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uygun olmayan partiler temelli kapatılır. Anayasada, siyasi partilerin kapatılması konusunda Anayasa Mahkemesini yetkilidir” (m. 57/ 4) (Çalışkan ve Kahraman, 2007: 125).

1982 Anayasası’nda ise 69’uncu madde siyasi partilerin kapatılma hallerini⁵⁹ içermektedir: “Bir siyasi partinin tüzüğü ve programı 68’inci maddenin 4’üncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. (m. 69/5); Bir siyasi partinin 68’inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. (m. 69/6); Yabancı devletlerden, uluslar arası kuruluşlardan ve Türk uyruklığında olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi olarak yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır. (m. 69/10)”.

Bugüne kadar kapatılan siyasi partileri analiz eden Perinçek kapatılma nedenlerini şu şekilde sistemleştirmiştir (Perinçek, 2008: 192-193):

- Devletin bağımsızlığına, ülkesiyle ve milletiyle bütünlüğüne aykırılık,
- Millet egemenliğine ve insan haklarına dayanan demokrasiye aykırılık,
- Sınıf veya zümre diktatörlüğünü savunmak veya yerleştirmeyi amaçlamak,
- Laiklik ilkesine aykırılık.

Özcan ve Yanık, Anayasa Mahkemesi’nin parti kapatma davalarında esas aldığı ölçütleri şu şekilde belirtmişlerdir: İnsan haklarına aykırılık; demokratik Cumhuriyet ilkesine aykırılık, eşitlik ilkesine aykırılık, hukuk devleti ilkesine aykırılık, laik devlet ilkesine aykırılık, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması ilkesine aykırılık (Özcan ve Yanık, 2011: 167-186).

⁵⁸ Hangi nedenlerle kapatılabileceği konusunda bilgi için ayrıca bkz. (Teziç, 1990: 41-46).

⁵⁹ 2820 sayılı SPK’nun Beşinci Kısım ve madde 98-108 arası Siyasi Partilerin Kapatılması başlığını taşımakta ve ayrıntılarını içermektedir.

2.2.3.1. Tüzük ve Programların Anayasanın 68'inci maddesinin 4'üncü Fıkrasına Aykırı Olması

Anayasanın 68'inci maddesinin 4'üncü fıkrasına göre: “*Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlemesini teşvik edemez.*” 69/5'inci madde de ise yukarıda bahsedildiği üzere bu yasaklara uymayan partinin kapanacağını açıkça belirtmiştir (Mert, 2008: 30).

Bu noktada bir siyasi partinin kapatılma kararının verilebilmesi için, siyasi partinin tüzük ve programının ilgili konulara aykırılık teşkil etmesi yeterlidir. Başka herhangi bir gerekçeye bağlı kalmaksızın Anayasa Mahkemesi, bir aykırılık tespit ederse ilgili siyasi partinin kapatılmasına karar verecektir (Gözler, 2013: 164).

Anayasa Mahkemesi, siyasi partileri kapatma davalarında genellikle, 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti ilkeleri arasına giren “laiklik”⁶⁰ ilkesine aykırılık ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü⁶¹ ilkesine aykırılık sebeplerini, siyasi partilerin kapatılmasında gerekçe yapmaktadır (Aliefendioğlu, 1999: 104). Anayasada ve SPK'da, üniter devlet yapısı, birlik, teklik, bütünlük gibi terimler o kadar çok vurgulanmıştır ki, siyasi partileri de sınırlandıran bu terimler, birçok partinin de kapatılmasına zemin sağlamıştır.

⁶⁰ “*Laiklik sözcüğü, Yunanca (Grekçe) “Laikos” sözcüğünden gelmektedir. Grekçe’de “Laos” sözcüğü halk; “Laikos” ise, din adamlığı niteliği ve yetkisini taşımayan ya da dinle ilgisi olmayan, hakla ilgili olan anlamlarında kullanılmıştır. Laik kişi, halktan olan, din adamı ya da ruhban sınıfından olmayan kimse demektir. Bu sözcük, Latince’ye “Laicus”, Fransızca’ya da “Laique” olarak gelmiştir. İngilizce’de ise Laiklik, Laisizm “secular-secularism” ya da “Church and State Separation” olarak anılmaktadır. Aslında görüldüğü gibi, Laiklik sözcüğü, dinsizlik, din karşıtlığı ya da din düşmanlığı anlamına gelmemekte; tam tersine, dinsel düzene bağlı bir toplumda, sadece din adamları dışında kalan kimseleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Tüm laik ülkelerde, laiklik demokrasi ve cumhuriyetle birlikte anılmaktadır. Aslında laiklik hukuksal bir kavramdır. Çünkü, laiklik, devlet yönetimini ve toplumsal kurumları, dinsel kuralların etkisinden kurtarmıştır. Laik devlet, dini, doğrudan doğruya kişileri, onların iç dünyasını ilgilendiren bir konu olarak kabul etmiş; dinsel inanç ayırımının yapılmamasını sağlamış ve dinsel kuralları insanların vicdanlarına terk etmiştir. Belki bundan da önemlisi, laiklik ilkesi bir ülkede egemenliğin kaynağının ulusun elinde olduğunu kabul etmiştir.*” (Akgüner, 1991: 24-25).

Türkiye Cumhuriyeti’nde Laiklik ilkesi, 05.02.1937 tarih ve 2115 SK ile yürürlüğe girmiştir. Siyasi partilerin “laiklik” ile ilgili hukuksal düzenlemelere bakıldığında, Anayasada 69/6’da laiklik ilkesine aykırılık tespit edilmesi halinde temelli kapatılacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca Anayasanın 174’üncü ve 84’üncü maddeleri ve SPK’nun 86, 87, 88 ve 89’uncu maddeleri de “Laiklik” ilkesine yöneliktir.

⁶¹ “Devletin Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü” ilkesi Anayasada 4, 68/4, 69/5-6 ve SPK’nun 78, 79, 80, 81 ve 82’nci maddelerinde geçmekte ve önemi vurgulanmaktadır.

Huzur Partisi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Sosyalist Türkiye Partisi, Emek Partisi, Demokrasi ve Değişim Partisi, Demokratik Kitle Partisi gibi partiler, Anayasa Mahkemesi tarafından tüzük ve programlarının Anayasaya ve SPK'ya aykırı olması sebebiyle kapatılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru üzerine bir siyasi partinin sadece tüzük ve programının aykırı olması sebebiyle kapatılmasının demokratik bir toplumda zorunlu tedbir niteliğinde olamayacağını öne sürerek Türkiye'yi mahkum etmiştir. (Can, 2006: 455).

2.2.3.2. Yasak Eylemlere Odak Olma Durumu

Odak kelimesi TDK'da "önemli yer, merkez, herhangi bir düşüncede nitelikte olan kimselerin toplandığı yer şeklinde tanımlanmaktadır. Siyasal anlamda kullanıldığında ise bir siyasi partinin yasak eylemler noktasında merkez haline gelmesidir. "Odak olma" ölçütünün ülkemizde siyasi parti kapatma aracı olarak hukukumuzda yer alması, 23.05.1995 tarih ve 4121 SK ile sağlanmıştır (Mert, 2008: 32-33).

Anayasanın 69/6'ncı maddesine göre, "*bir siyasi partinin 68'inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir*". "Odak olma"nın ne anlama geldiği 2001 yılında 4709 SK ile Anayasanın 69/6'ncı maddesinin ikinci cümlesinde açıklanmıştır: "*Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar ve yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsenmediği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır*".

Bir siyasi partinin Anayasanın 68/4'üncü maddesine aykırı eylemlerin "odağı olması" nedeniyle kapatılabilmesi için öncelikle bu eylemlerin parti üyelerinin⁶² mi,

⁶² "Aslında odak olma kriterleri 2001 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinden önce yasal düzeyde 2820 sayılı SPK 'nunda mevcuttu. Ancak Anayasa Mahkemesi, bu kanunun 103/2'nci maddesinde yer alan odak olmanın kriterlerini, 1995 yılında odak haline gelmeyi tespit etme yetkisinin Anayasal bir kural ile kendisine tanınmasından sonra açılan kapatma davalarında Anayasaya aykırı

yoksa parti organları tarafından mı yapıldığı tespit edilmelidir. Nitekim 2001 yılından önce “odak olma” eylemi hem somut kriterlere bağlanmadığı için Anayasa Mahkemesinin takdirine bırakılmıştı hem de odak olma fiilini parti organları da işlese, parti üyeleri de işlese ilgili siyasi parti kapatılabilmekteydi. Bu ayrımın yapılması siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması açısından olumlu bir gelişmedir (Gökçe, 2002: 9). Bir siyasi partinin organlarının eylemlerinden dolayı odak haline gelebilmesi için üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: “*Kapatmaya yol açacak eylemlerin Anayasanın 68/4’te sayılan yasaklara aykırı nitelikte olması gerekir; bu nitelikteki eylemlerin partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya TBMM’deki parti grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca işlenmesi gerekir; söz konusu nitelikte eylemlerin işlenmesinde kararlılık⁶³ bulunmalıdır.*” Bir siyasi partinin üyelerinin eylemlerinden dolayı odak haline gelebilmesi için beş şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: “*Kapatmaya yol açacak eylemlerin Anayasanın 68/4’te sayılan yasaklara aykırı nitelikte olması gerekir; bu nitelikteki eylemlerin partinin üyeleri tarafından işlenmesi gerekir;⁶⁴ söz konusu nitelikteki eylemlerin işlenmesinde kararlılık bulunmalıdır; söz konusu eylemlerin işlenmesinde yoğunluk⁶⁵ bulunmalıdır; Madde 68/4’e aykırı eylemlerin parti üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği hususunun, o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları*

bularak iptal etmiştir. Mahkeme, ilk iptal davası kararı gerekçesinde ağırlıklı olarak bir siyasal partinin üyelerinin eylemlerinden ötürü odak olması hususunda Kanunda parti üyeleri için öngörülen “hüküm giymiş olma” koşulunun, TCK’nun 141, 142 ve 163’üncü maddelerinin kaldırılmış olması nedeniyle artık sağlanamayacağını; oysa 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklikle odak olma koşulunun sağlanıp sağlanamadığına karar verme yetkisinin Anayasa tarafından Anayasa Mahkemesine verilmiş olduğu belirtilmiştir”. (E.S.: 1998/2, K.S.: 1998/1, K.T.: 9-1-1998, AYMKD Sayı: 34/1, s. 240-246) (Hakyemez, 2002: 555).

⁶³ “*Bu koşulun gerçekleşmiş sayılabilmesi için yasaklanan eylemlerin belli bir yoğunlukta olmasının yanında bu eylemler üzerinde bir anlayış birliğinin olması gerekmektedir*” (Hakyemez, 2002: 559).

⁶⁴ İlgili parti üyelerinin suç niteliğindeki her türlü bireysel eylemleri, partiyi bağlamamalıdır. Ayrıca bir partinin parti üyeliği öncesi işlediği suçlar ile parti üyeliği sonrası işlediği suçlar aynı kategoride değerlendirilmemelidir. Bu noktalarda üyelerin davranışlarından dolayı bütün partiyi sorumlu tutmak ve siyasi partiye yaptırım uygulamak demokrasiyle bağdaşmamaktadır (Özcan ve Yanık, 2011: 141).

⁶⁵ “*Bu koşuldan anlaşılması gereken kapatılacak olan siyasal partinin yasaklanan eylemlerin odağı olduğu izlenimini rahatlıkla verebilecek bir yoğunlukta bu yönde faaliyette bulunmasıdır*” (Hakyemez, 2002: 558). “*Yoğunluk kavramından anlaşılmasından gereken; yasak fiillerin muhtelif parti üyeleri tarafından düzenli ve sürekli olarak işlenmiş olmasıdır. Parti üyelerinin ara sıra meydana gelen ve düzenlilik göstermeyen, bireysel ve keyfi eylemleri, yoğunluk kriterini oluşturmayacaktır.*” Yoğunlukla ilgili saptama yetkisinin Anayasa Mahkemesi’ne bırakılması çeşitli tutarsızlıklara neden olmuştur. Anayasa Mahkemesi’nin Refah Partisi’nin kapatılma davasında, Fazilet Partisi’nin davasında ve HADEP davasında verdiği kararlarla eleştirilmiştir. Nitekim bu yoğunluğu belirlemede Anayasa Mahkemesi objektif olamamakla itham edilmiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 150-151).

veya TBMM'deki parti grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca bilinmesi ve zımnen veya açıkça benimsenmesi⁶⁶ gerekir” (Gözler, 2013: 164-165).

2.2.3.3. Siyasi Partilerin Yabancılardan Yardım Alması

Anayasanın 69'uncu maddesinin onuncu fıkrasına ve SPK'nun 79'uncu maddesinin c fıkrasına göre, “yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruklığında olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler kapatılır.” Bu yasak, siyasi partilerin yasadışı yapıda olmalarının önüne geçmekte ve dış ülkelere yönlendirilmelerini engellemektedir. Türkiye gibi siyasi partilerin bağlantılarıyla ilgili birçok senaryo üretilen bir ülkede, bu hüküm doğru ve yerinde bir düzenlemedir. Türkiye’de bugüne kadar, siyasi partilerin yabancılardan yardım alması nedeniyle hiçbir siyasi parti kapatılmamıştır (Özcan ve Yanık, 2011: 154).

2.2.3.4. Cumhuriyet Başsavcısının İsteklerine Uymamak

SPK'nun 102'nci maddesinin ilk üç fıkrası, Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine uyulmaması halinde yapılacak işlemleri içermektedir: “Siyasi faaliyetlerinin izlenmesi amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının istediği bilgi ve belgeleri bildirilen süre içinde vermeyen siyasi partiye Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Bu yazıda, bildirilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açılacağı belirtilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesinde re'sen dava açabilir. Siyasi parti, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının bu isteklerine karşı Anayasa Mahkemesine itiraz edilebilir” (md. 102/1, Değişik: 26.03.2002 – 4748/4. md. ve Ek: 02.01.2003 – 4778/11. md.).

⁶⁶ “Parti organları, birden fazla üyenin söz konusu yasak fiillerini onayladığını, tasvip ettiğini, beğendiğini, takdir ettiğini vs. alanen ve sözlü olarak ifade etmek suretiyle onları doğrudan doğruya benimsemesi gerekmektedir. Ayrıca kanun, bu gibi eylemlerin, “zımnen” de benimsenebileceğini belirtmiştir. Buna göre, parti organları, parti üyelerinin yasak eylemlerini onayladığını açıkça belirtme bile, söz konusu kişilere işledikleri yasak fiillerde önceden veya sonradan destek vererek, onları savunarak veya onlara karşı disiplin soruşturmasına girişmeyerek onların tutumunu açık olmayan bir şekilde onaylanabilir.” (Özcan ve Yanık, 2011: 150-152).

“Parti büyük kongresi, merkez karar ve yönetim kurulu veya bu kurulun iki ayrı kurul olarak oluşturulduğu haller, TBMM grup yönetim kurulu, TBMM grup genel kurulu, parti genel başkanı dışında kalan parti organı, mercii veya kurulu tarafından Anayasanın 68’inci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiilin işlenmesi halinde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak iki yıl geçmemiş ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektirilmesini yazı ile o partiden ister. Parti üyeleri 68’inci maddenin dördüncü fıkra hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerler ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasını o partiden ister” (md. 102/2, Ek: 12.08.1999 – 4445/17. md. ve Değişik: 26.03.2002 – 4778/04. md.).

“Siyasi parti, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmediği takdirde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açar. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen iddianamenin tebliğinden itibaren otuz gün içinde ilgili siyasi parti tarafından söz konusu parti organı, merci veya kurulun işten el çektirilmesi ve parti üyesi veya üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, o partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için açılan dava düşer. Aksi takdirde Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının ve siyasi parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar” (md. 102/3. Ek: 26.03.2002 – 4748/4. md. ve Değişik: 02.01.2003 – 4778/11. md.) (Mert, 2008: 201-202).

2003 yılında 4778 SK ile SPK’nun 100’üncü maddesinde, bir siyasi partinin kapatılma davası Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ne şekilde açılabileceği somut kriterlere bağlandığı için, SPK’nun kapatma nedenlerinden olan ama Anayasada yer almayan 102’nci maddesi hükümsüz bir hal almıştır.

Ayrıca SPK’nun 105’inci maddesine göre, bir siyasi partinin kurulmasını takiben arka arkaya iki dönem genel seçimlere katılmaması halinde, en son yapılan genel seçimi takiben Cumhuriyet Başsavcılığı, bir ay içinde ilgili partinin kapatma yönünde karar almasını yazılı tebligatla ister, tebligatı takiben üç ay içinde ilgili siyasi

parti kendini kapatma kararı almazsa, Cumhuriyet Başsavcılığınca Anayasa Mahkemesine kapatma davası açılır. Bu konuda iki ayrı görüş mevcuttur.⁶⁷ Bunlardan ilgili maddeyi destekleyen görüşe göre, her siyasi partinin amacı iktidar olmak veya iktidara ortak olmak olmalıdır. Dolayısıyla seçime girmeyen siyasi parti, bu amacının dışına çıkmaktadır. Karşıt görüşe göre ise, siyasi partiler seçimlerde iktidarı elde etmeyi amaçlamasının yanı sıra siyasi iktidarı etkileme amacı da mevcuttur. Siyasi partiler seçimlere katılarak iktidar olmasa dahi iktidardaki siyasi partiyi ve politikalarını etkileyebilme adına kendi tabanlarını mobilize edebilmelidirler. Eğer bir siyasi parti kendini seçimlere girecek kadar yeterli görmüyorsa ve seçimlere girmediyse, ilgili siyasi partinin kapatılması çok ağır bir yaptırım olmaktadır. Ayrıca bu maddenin Anayasal dayanağı da olmamasından dolayı, SPK'nun 105'inci maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından 2003 yılında iptal edilmiştir. Bu maddeye dayanarak, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Adalet Partisi, Türkiye Adalet Partisi, Büyük Adalet Partisi, Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi, Devrimci Sosyalist İşçi Partisi ve Anayol Partisi'ne kapatma davaları açılmış fakat ilgili madde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilince davaların dayanağı kalmadığı için reddolunmuştur (Küçük, 2005: 369-371).

2.2.4. Siyasi Partilerin Kapatılma Usulü

1961 yılında siyasal partilerin anayasal güvenceye alınmasına kadar siyasi partilerle ilgili açılan davalarda kısmen Medeni Kanun kısmen de Dernekler Kanununun hükümleri uygulanmıştır. 1960 öncesinde siyasi partilerin nasıl kapatıldığına bakıldığında; Takrir-i Sükun Kanununu temel alınarak Bakanlar Kurulu Kararıyla⁶⁸, hükümet tarafından ilgili siyasi partinin faaliyetlerine izin verilmemesiyle⁶⁹ (sınırlandırma), Sulh Ceza Mahkemesi kararlarıyla⁷⁰ ve Asliye Hukuk Mahkemesi kararlarıyla⁷¹ kapatıldığı görülmektedir (Odyakmaz, 1996: 232-233). 1961 ve 1982

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük (2005).

⁶⁸ 1925 yılında Şeyh Said İsyanı nedeniyle çıkarılan Takrir-i Sükun'a dayanılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1931 yılında Ahali Cumhuriyet Fırkası Bakanlar Kurulu Kararları ile kapatılmıştır (Odyakmaz, 1996: 232).

⁶⁹ 1930 yılında Komünist eğilimli olması nedeniyle Hükümet (Vekiller Heyeti) tarafından, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Fırkası'nın faaliyetlerine izin verilmemiştir (Odyakmaz, 1996: 232).

⁷⁰ 1954 yılında Millet Partisi, din, mezhep ve tarikat esaslarına dayandığı için Ankara 4. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından para cezasına mahkum edilerek feshine karar verilmiştir (Odyakmaz, 1996: 232).

⁷¹ 1960 yılında Demokrat Parti, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından feshedilmiştir (Odyakmaz, 1996: 232-233).

Anayasalarında siyasi partilerin hangi organ tarafından kapatılacağı dışındaki her hususun düzenlenmesi kanunlara bırakılmıştır.

2.2.4.1. Yargılamada Yetkili Organ

1961 Anayasası öncesinde kapatılan siyasi partilerin ne şekilde kapatıldığına değinilmişti ve bunların demokrasinin gelişimi açısından negatif etkileri olduğu açıktır. Nihayet 1961 Anayasası'nın 57'nci maddesinin son fıkrasında siyasi partilerin kapatılmasında yetkili organ olarak Anayasa Mahkemesi yetkili kılınmıştır. Aynı madde, 1982 Anayasası'nın 69'uncu maddesinin 4'üncü fıkrasında, SPK'nun 98/1'inci maddesinde ve Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Esası Hakkında Kanunun 33. maddesinde de yer almıştır. Nitekim yetkili organ olarak Anayasa Mahkemesinin belirlenmesiyle siyasal partiler özel himaye altına alınmış ve siyasal partilerin daha önce kapatılma ile ilgili olarak derneklerden farklı olamama sorunsalı netlik kazanmıştır (Odyakmaz, 1996: 233).

Bu noktada Anayasa Mahkemesinin yetkili kılınması bazı kesimler tarafından tartışma konusu olmuştur. Karşı olanların savına göre, her zaman objektif olması gereken bir yargısal organın, siyasi partilerin kapatılma yetkisinin verilmesiyle beraber sübjektif olan siyasal değerlendirmenin Anayasa Mahkemesini kuruluş amacından uzaklaştıracağını vurgulamışlardır. Çünkü bir siyasi parti kapatma davasında yargıçların görüşleri aynı zamanda kendi siyasal kanaatlerini de yansıtabilmektedir. Böylece Anayasa Mahkemesini siyasi polemiklerin içine çekebilmektedir (Perinçek, 2008: 286-287).

2.2.4.2. Dava Açma Yetkisi

Siyasi partilerin kapatılmasında Anayasa Mahkemesinin yetkili kılınmasına rağmen, Anayasa Mahkemesi tek başına herhangi bir siyasi parti hakkında kendiliğinden kapatma davası açamaz. 1982 Anayasasının 69/4'üncü maddesine göre, *“Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır”*. SPK'nun 100'üncü maddesine göre, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı re'sen, Bakanlar Kurulu Kararı üzerine Adalet Bakanının istemiyle ve bir siyasi partinin istemi üzerine, kapatma davası açabilmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, bir siyasi partinin istemi üzerine dava açma noktasında dava açmak adına yeterli delil olup olmadığına bakabilir ve olumlu

veya olumsuz⁷² hüküm verebilir. Fakat re'sen dava açmada SPK'nun 100'üncü maddesi böyle bir şarta değinmemiştir (Köküarı, 2009: 118-119).

Bir siyasi parti tarafından kapatma davası açılması için istemde bulunabilmesi için dava açmak isteyen bu siyasi partinin bazı şartları taşıması gerekmektedir: Son genel seçimlere katılmak; TBMM'de grubu bulunmak; ilk büyük kongresini yapmış olmak; MKYK tarafından dava açılması konusunda salt çoğunlukla karar almak ve dava açma talebinin genel başkan tarafından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına yazılı olarak bildirmek (Köküarı, 2009: 118-119).

2.2.4.3. Yargılama Usulü

2010 yılında yapılan referandum ile Anayasa Mahkemesinin yapısı ve bazı usullerinde değışikliğıe gidilmiştir. *“Anayasanın 149'uncu maddesinin 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değışikliği Kanunuyla değıştirilen şeklinin ikinci fıkrasına göre siyasi parti kapatma davalarına Anayasa Mahkemesi Genel Kurul tarafından bakılır. 30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 52'nci maddesine göre siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun davanın mahiyetine uygun hükümleri uygulamak suretiyle dosya üzerinden Genel Kurulca incelenir ve karara bağlanır. Bu davalarda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının ve tayin edeceği bir vekilin savunması dinlenir”* (Gözler, 2013: 165).

Ayrıca önceden siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için beşte üç nitelikli çoğunluk⁷³ ile karar verilirken,

⁷² Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının yeterli delil bulunmadığı kanaatiyle dava açmadığı durumlarda, talepte bulunan Adalet Bakanı'na yahut siyasi partinin kendisine yazılı tebliğın ulaştığı andan itibaren otuz gün içerisinde, Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kuruluna yazı ile itirazda bulunabilir. Kurul itirazı otuz gün içinde karara bağlamak zorundadır. İtiraz haklı görülmezse dava açılmaz, ancak kurul itirazı haklı bulursa Cumhuriyet Başsavcısı dava açmakla yükümlüdür (SPK 100 md.).

Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu: Yargıtay Ceza Dairelerinin başkanlarından oluşur. Bunlardan en kıdemlisi kurul başkanıdır. Daire başkanının özürleri durumunda dairenin en kıdemli üyesi kurula katılır. Kurul üye tam sayısı ile toplanır ve karar yeter sayısı üye tam sayısının salt çoğunluğudur. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin isteklerin, Cumhuriyet Başsavcılığınca reddi halinde yapılan itirazları incelemek üzere kurulmuştur (SPK, 99 md.).

⁷³ Daha önce Anayasa Mahkemesinin siyasi parti davalarında karar yeter sayısı salt çoğunluk iken, Siyasi parti davalarında 3/5 nitelikli çoğunluk aranması, 3.10.2001 tarih ve 4709 SK ile yapılan anayasa değışiklikleri neticesinde olmuştur.

2010 yılında referandumdan sonra yapılan değişiklikle toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şartı⁷⁴ getirilmiştir.

2.2.5. Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Hukuki Sonuçları

Anayasa Mahkemesi herhangi bir siyasi partinin kapatma davasının neticesi olarak kapatma talebinin reddine, partinin kapatılmasına ya da devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması kararlarını verebilir. SPK'nun 98'inci maddesine göre, Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma kararları kesindir ve bu karara karşı itiraz veya temyiz yolu kapalıdır (Yüzbaşıoğlu, 2005: 614).

Eğer Anayasa Mahkemesi, davalı siyasi partiyle ilgili iddiaların yerinde olmadığına hüküm verirse ve kapatma için gereken şartların gerçekleşmediği kanısına varırsa kapatma davasının reddine karar verir. Bu karara, bütün itiraz yolları kapalı olması sebebiyle, aynı nedenlerden dolayı tekrar dava açılması mümkün değildir. İddiaları yerinde bulursa dava konusu fiillerin ağırlığına göre Anayasa Mahkemesi, kapatma ya da tamamen veya kısmen hazineден yoksun bırakma kararlarını verebilir. Her iki karar için de, 12 Eylül 2010 yılında yapılan Halkoylamasıyla gelen değişiklikle, Anayasa Mahkemesinin Genel Kurulunun toplantıya katılanların üçte iki çoğunluğu gerekmektedir. Her ne kadar devlet yardımından yoksun bırakma⁷⁵ müeyyidesi siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmak anlamında olumlu bir yaptırım olsa da, Türkiye'de bir siyasi partinin devlet yardımından yararlanabilmesi için son seçimlere katılmış

⁷⁴ 1982 Anayasası madde 149- (Değişik: 12/9/2010-5982/19 md.).

⁷⁵ Devlet yardımından yoksun bırakma yaptırımını uygulamasının en güncel örneği, 14 Mart 2008 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya'nın Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP), laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği savıyla Anayasa'nın 68'inci maddesinin dördüncü fıkrası, 69'uncu maddesinin altıncı fıkrası ve 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun 101'inci maddesinin birinci fıkrasının "b" bendi ve 103'üncü maddesinin ikinci fıkrası uyarınca temelli kapatılması istemiyle dava açmıştır. Ayrıca Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ün de içinde olduğu 71 ismin Anayasa'nın 69'uncu maddesinin dokuzuncu fıkrası gereğince siyasetten men edilmeleri istenmiştir. Anayasa Mahkemesi ise 30 Temmuz 2008 tarihinde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kapatılma davasında yapılan oylamada, Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasındaki demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi nedeniyle Osman Alifeyyaz PAKSÜT, Fulya Kantarcıoğlu, Mehmet Erten, A. Necmi Özler, Şevket Apalak ve Zehra Ayla Perkteş'in "Parti'nin kapatılması"; Sacit Adalı, Ahmet Akyalçın, Serdar Özgüldür ve Serruh Kaleli'nin "Parti'nin kapatılması yerine Devlet yardımından yarı oranında yoksun bırakılması"; Haşim Kılıç'ın ise "davanın reddi" gerektiği yolundaki oyu sonucunda, Anayasa'nın 149'uncu maddesinin birinci fıkrasında siyasi partilerin kapatılması için öngörülen nitelikli çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle, 2949 sayılı Yasanın 33'üncü maddesinin göndermesiyle 5271 sayılı Yasanın 229'uncu maddesinin üçüncü fıkrası gereğince, en aleyhe olan oyların kendisine daha yakın olan oylara katılmasıyla, Anayasanın 69'uncu maddesinin yedinci fıkrası ve 22.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun 101'inci maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2008 yılında aldığı (son yıllık) devlet yardımı miktarının yarısından yoksun bırakılmasına karar vermiştir. AYMKD, Sayı: 45/4, s. 2160-2685; AYMKD, Sayı: 45/5, s. 2689-3183.

olması ve en az %3 (2014'den önce oran %7 idi) oy alması gerekmektedir. Dolayısıyla bu yaptırım ülke çapında düşünüldüğünde onlarca partiye uygulanamayacaktır (Gözler, 2013: 167).

Kapatma kararı, Anayasa Mahkemesinin kararının kesinleştiği an geçerlidir ve parti tüzel kişiliği o an sona erer. Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan partinin malvarlığı hazineye geçer (SPK, 107/1). *“Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete’de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar”* (Anayasa 69/9).⁷⁶ *“Siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler.”*(SPK, 95).⁷⁷ *“Temelli kapatılan bir parti başka bir ad altında kurulamaz”*(Anayasa 69/5). Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan siyasi partiler isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri başka bir siyasi partice kullanılamaz (SPK, 96/1). Kurulacak siyasi partiler, Anayasa Mahkemesince kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar (SPK, 96/3).

⁷⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 13 Mart 2003 tarihinde HADEP ile ilgili verdiği temelli kapatma kararı neticesinde, Anayasa Mahkemesi, beyan ve eylemleriyle partinin kapatılmasına neden olan Murat Bozlak, Hikmet Fidan, Kemal Bülbül, Kemal Okutan, Kudret Gözütok, Eşref Odabaşı, Recep Doğaner, Mehmet Satan, Hamit Geylani, Mehmet Selim Okçuoğlu, Hayri Ateş, Hasan Doğan, Mehmet Yücedağ, Arif Atalay, Hüseyin Duran, İsmail Minkara, Hamza Abay, Yılmaz Açıkyüz, Muharrem Bilbil (Bülbül), Serhat İnan (İman), Güven Özata, Bedir Çetin, Hacı Pamuk, İsmail Turap, Abuzer Arslan, Rıza Kılınç, Şükrü Karadağ, Ramazan Sertkaya, Mehmet Mansur Reşitoğlu, Hediyeullah Ülgen, Mehmet Emin Bayar, Halime Köklütaş, Mehmet Yarımcıel, Şemistan Ağbaba, Zeki Kılıçgedik, Sakine Berktaş, Hasan Yıldırım, Beser Kaplan, Hıdır Berktaş, Sabri Sel, Ferhat Avcı, Yaşar Uçar, Ali Gelgeç, Veysel Turhan ve Abuzer Yavaş hakkında Anayasanın 69'uncu maddesinin dokuzuncu fıkrası gereğince gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle başka bir partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacaklarına oybirliğiyle karar vermiştir. AYMKD, Sayı: 39/2, s. 1103-1107. Bir diğer örnek karar: Anayasa Mahkemesi'nin 11 Aralık 2009 tarihinde Demokratik Toplum Partisi ile ilgili verdiği temelli kapatma kararı neticesinde, Anayasa Mahkemesi, beyan ve eylemleriyle partinin kapatılmasına neden olan, Abdulkadir Fırat, Abdullah İnaç (İşnaç), Ahmet Ay, Ahmet Türk, Ali Bozan, Aydın Budak, Ayhan Karabulut, Aysel Tuğluk, Bedri Fırat, Cemal Kuhak, Deniz Yeşilyurt, Ferhan Türk, Fehtah (Fettah) Dadaş, Hacı Üzen, Halit Kahraman, Hadice (Hatice) Adıbelli, Hilmi Aydoğdu, Hüseyin Bektaşoğlu, Hüseyin Kalkan, İbrahim Sunkur, İzzet Belge, Kemal Aktaş, Leyla Zana, Mehmet Salih Sağlam, Mehmet Veysi Dilekçi, Metin Tekce (Tekçe), Murat Avcı, Murat Daş, Musa Farisoğulları, Mustafa Tuç, Necdet(Nejdet) Atalay, Nurettin Demirtaş, Orhan Miroğlu, Sedat Yurttaş Ve Selim Sadak hakkında Anayasanın 69'uncu maddesinin dokuzuncu fıkrası gereğince gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle başka bir partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacaklarına oybirliğiyle karar vermiştir. AYMKD, Sayı: 46/4, s. 2289-2294.

⁷⁷ Anayasanın 84'üncü maddesinin son fıkrası: *“partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmi Gazete’de gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. TBMM Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar”* ifadesi 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla yürürlükten kaldırılmıştır. Milletvekilliğinin düşmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Onar, 1997: 387-465).

2.3. ULUSLARARASI DÜZEYDE SİYASİ PARTİLER İLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

Avrupa’da siyasi partilerin hukuki düzenine yönelik önemli düzenlemeler şunlardır (Anayurt, 2001: 8-10; Dinler, 2003: 36-40; Küçük, 2005: 46-49):

- **Amsterdam Antlaşması**’nın 191’inci maddesi, Avrupa’da siyasi partilerin hukuki düzenine ilişkin çok önemli bir yer tutmaktadır: *“Avrupa düzeyinde siyasal partiler, Birlik içinde entegrasyon unsuru olarak önemlidirler. Bunlar, bir Avrupa bilincinin oluşmasına ve Birlik vatandaşlarının siyasi iradelerini ifade etmelerine katkıda bulunurlar.”* Bu madde, Avrupa Birliği ülkelerinin iç hukukuna tam anlamıyla yerleşmemiştir.
- **Kopenhag Toplantı Belgesi**’nde, siyasi partilerin kuruluşlarının serbest olması, devletten ayrı bir varlık olarak faaliyetlerini sürdürmeleri gerektiği ve seçimlerde kitle iletişim araçlarından eşit yararlanması gerektiği gibi hükümler karara bağlanmıştır.
- **Tsatsos Raporu** ve bu raporu kapsayan 10 Aralık 1996 tarihli Avrupa Parlamentosu kararına göre, Avrupa’da siyasi partilere serbestçe kurulabilme, seçimlerde aday belirleme hakkı ve siyasal eylem hakkı tanınmasının yanı sıra Avrupa Birliği’nin kendi bünyesindeki siyasi partilere ilişkin mali yardımların fırsat eşitliği çerçevesinde yapılması istenmektedir. Ayrıca bir siyasi partinin Avrupa’da etkin bir şekilde rol alması için şu özelliklere sahip olmalıdır: Avrupa Birliği üye devletlerinin vatandaşlarının siyasal iradelerini yansıtmaları; Avrupa Birliği üye devletlerinin en az üçte birinde temsil edilme; Avrupa ve uluslararası politikalarda görüş oluşturabilecek yetkinlikte olma ve Avrupa Parlamentosu’nda temsil etme amacının bulunması. Siyasi partiler bu fonksiyonlarını yerine getirirken demokrasiye, insan haklarına, hukuk devletinin temel anayasal ilkelerine saygı göstermeli, parti tüzüğü demokrasinin temel ilkelerine uygun olmalı, iç yapıları

anayasanın kendilerine yüklediği ödevlere uygun olmalı ve demokrasiye karşı olan kuruluşlarla iç içe olmamalı gibi sınırlandırmalar getirilmiştir.

- **Venedik Komisyonu Raporu** (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu) 10-11 Aralık 1999 tarihinde 41'inci kurul toplantısında **“Siyasal Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler”** adlı raporda özetle şu maddeler yer almıştır: *“Üye devletler herkesin, siyasi parti çatısı altında örgütlenme hakkı olduğunu kabul etmelidirler. Bu hak, siyasi görüş sahibi olmayı ve resmi makamların müdahalesi ve sınırlamaları olmaksızın bilgi edinme ve aktarma hakkını da kapsar. Siyasal partiler için öngörülen sicile kayıt zorunluluğu kendi içinde bu hakkın ihlali olarak değerlendirilemez. Yukarıda sözü edilen temel kişi hak ve özgürlüklerinin siyasi partilerin faaliyetlerin yoluyla getirilecek her türlü sınırlama, olağan ve olağanüstü hallerde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası sözleşmelere uygun olmalıdır. Siyasal partilerin yasaklanması veya kapatılmaya zorlanması, şiddet kullanılmasını teşvik eden veya anayasada güvence altına alınmış hak ve özgürlükleri ihlal ederek demokratik anayasal düzeni yıkmak amacıyla şiddete başvuran partiler için söz konusu olabilir. Anayasanın değiştirilmesi amacını gütmek tek başına parti kapatma için yeterli bir neden teşkil etmez. Bir siyasi parti bütün olarak, parti tarafından siyasal/kamusal çerçevede ve parti faaliyetlerinde yetkilendirilmemiş parti üyelerinin işlem ve eylemlerinden sorumlu tutulamaz. Geniş kapsamlı bir tedbir olarak siyasi partilerin yasaklanması ve kapatılması yoluna, azami sınırlamayla başvurulmalıdır. Yetkili merciye yasaklanma veya kapatılma için başvuruda bulunulmadan önce, hükümet ve diğer devlet kurumları, söz konusu ülke koşullarını da dikkate alarak, partinin hür demokratik düzene ve kişi hak ve özgürlükleri için gerçek bir tehlike teşkil edip etmediğini ve eğer ediyorsa bu durumun daha başka bir tedbirle giderilip giderilemeyeceğini değerlendirmelidirler. Bir siyasi partinin kapatılması veya kendisini feshetmeye zorlanması ancak yetkili mahkemenin anayasaya aykırılık sebebiyle, orantılılık ilkesi göz önünde bulundurularak bu yönde vereceği bir kararla mümkündür. Bu karar,*

parti üyelerinin değil, partinin kendisinin işlem ve faaliyetleriyle anayasaya aykırılığı oluşturduğu konusunda yeterli delil bulunması halinde verilebilir. Bir siyasi partinin kapatılması veya yasaklanması, Anayasa Mahkemesi veya benzer düzeyde bir üst mahkemenin aleniyet, adil yargılanma ve diğer temel ilkelere uygun şekilde gerçekleştireceği muhakeme sonucunda alınacak karar üzerine mümkündür" (Kaptıkaçtı vd., 2008: 29-30). Venedik Komisyonuna göre, siyasi partilerin kapatılmasını meşru kılacak tek şart, şiddet tehdidi veya şiddet kullanımınıdır. Yani bir siyasi partinin kapatılması için ilgili siyasi partinin demokratik anayasal düzenin ortadan kaldırılmasına yönelik kuvvet kullanması gerekmektedir.

- **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Siyasi Partiler:** AİHS'nin en önemli özelliği, yargısal mekanizmayı sistematize etmesi ve kurumsallaştırmasıdır. Bu sözleşme ile, demokratik toplumlarda olması gereken hak ve hürriyetler etkin bir şekilde uygulanma imkanı sağlanmaktadır. AİHS hakları güvence altına alırken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ise, iç hukuk düzenlemeleriyle kamu kurumlarının eylem ve işlemlerinin AİHS'ne uygunluğunu denetler, ortak insan hakları rejiminin çerçeve ve sınırlarını belirler, yorumlarıyla çoğulcu demokrasilerin "minimum standardı" nı belirlemek gibi önemli misyonları mevcuttur. AİHM, AİHS'deki hak ve hürriyetlerin içeriğini içtihatları ile belirleyerek geliştirmekte, AİHS'deki soyut olan kavramlar AİHM ile somut ve belirlenebilir bir yapıya kavuşturmakta ve AİHS'nin "yaşanabilir bir belge" haline getirmektedir. AİHS'de siyasi partilerin yasaklanma nedenleri 11'inci ve 17'nci maddede açıklanmaktadır (Küçük, 2005: 39-46; Özcan ve Yanık, 2011: 191-202; Telli, 2012; Turhan, 2001: 21-26): **AİHS 11'inci Maddesi:**⁷⁸ AİHS'nin 11/1'inci maddesinde, örgütlenme serbestisi belirtildikten sonra, 11/2'nci

⁷⁸ AİHS'nin 11'inci maddesinin 9'uncu ve 10'uncu maddeleriyle çok sıkı bağlantısı bulunmaktadır. Siyasi partiler açısından fikir hürriyeti kavramı büyük önem arz etmektedir. "Fikir hürriyeti"nin ise, bilgi edinme ve düşünme hürriyeti, vicdan ve din hürriyeti ve düşünceyi ifade hürriyeti olmak üzere üç alt aşaması bulunmaktadır. Bu noktada, AİHS'nin 9'uncu maddesi vicdan ve din hürriyetini garanti altına alırken, 10'uncu maddesi bilgi edinme ve düşünme hürriyeti ile düşünceyi ifade hürriyeti kavramlarını garanti altına almaktadır. İfade özgürlüğünün siyasi partiler açısından çok önemli olduğunu vurgulayan AİHM, 11'inci maddenin 9 ve 10'uncu maddeler ile katı bir bağlantısının olduğunu belirtmektedir (Telli, 2012: 33-35).

fıkrasında bu hürriyete karşı uygulanabilecek istisnai yaptırımlar ve şartları verilmiştir. Sözleşmenin 11/2'nci fıkrasına göre, “*bu hakların kullanılması, ... milli güvenliğin, amme emniyetinin, nizamı muhafazanın, suçun önlenmesinin, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amaçları için ... tahdide tabi tutulabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında, silahlı kuvvetler ve zabıta mensupları ve devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında muhik tahditler konmasına mani değildir.*” Bu sözleşmedeki yaptırımların ve şartların gerçek hayatta uygulanabilmesi için daha somut şartlara ve yaptırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde ülkeler kendi iç hukuklarında bu anlamda keyfiliğe ve aşırıcılığa kaçabilmektedirler. Bu bağlamda AIHM, geliştirdiği içtihatlarla bu sınırlandırmaların ne kadar olacağı ve sınırlandırma ölçülerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu somut şartlar şu şekildedir: Siyasi partilere getirilecek yasaklamalar sadece kanun ile olabilecektir⁷⁹ ve bu kanunda yasaklama sebepleri açık ve belirgin olması gerekmektedir; Siyasi partilerin sınırlandırılmasında meşru amaçların olması gerekmektedir yani 11/2'nci fıkrada sayılan “milli güvenlik”, “amme emniyeti ve nizamın muhafazası”, “suç işlemenin önlenmesi”, “sağlığın, ahlakın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması”⁸⁰ gibi sebeplerden başka sözleşmeciler devletler kendi iç hukuklarında başka sebepler belirleyemezler; siyasi partiler çoğulcu bir demokrasi için çok önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla siyasi partilerin ifade hürriyeti yönünden sınırlandırılması için, ifadelerin saldırgan, sarsıcı, rahatsızlık verici, taciz eden, şoke eden, rahatsız eden türden olması gerekmektedir; Siyasi partilere ilişkin yasaklayıcı hükümler çerçevesinde gerçekleşen

⁷⁹ “*Kanunilik ilkesinden amaçlanan, ulusal otoritelerce hak ve hürriyetlerin keyfi olarak sınırlandırmanın önlenmesidir. Bu ilkenin AIHS kapsamındaki anlam ve uygulaması ise ilk kez Sunday Times davasında ortaya konulmuştur. Kararda “kanunen öngörülme”den ne anlaşılması gerektiği konusunda iki ölçüt getirilmiştir: Öncelikle ilgili kanun erişilebilir olmalı, bunun yanında vatandaşların, davranışlarını oluşacak duruma göre düzenlemelerini sağlayabilecek açıklıkta kaleme alınmış olmalıdır. Böyle bir nitelik aranmasının temel amacı ise sınırlandırmaya başvururken taraf devletlerin keyfi hareket etmelerinin engellenmesidir.*” (Telli, 2012: 56).

⁸⁰ “*Ulusal güvenlik*”, “*kamu emniyeti*” veya “*kamu düzeni*” terimleri çok muğlak kavramlar olması nedeniyle, siyasi partilere getirilecek sınırlandırmalar gereğinden fazlasına kaçabilmektedir. Nitekim, en küçük toplumsal sorunlar gerekçe gösterilerek yani bu ucu açık nedenlerle bahane edilerek siyasi partilere yasakların uygulanabilmesinin önüne geçebilmek için “Strazburg Mahkemesi” demokratik toplumun gerekleri kapsamında somut içtihatlar koymuş ve taraf devletlerin bu konudaki serbestilerini olağan seviyede sınırlamıştır (Telli, 2012: 57-58).

sınırlandırmalar ve yaptırımlar “dengeli ve orantılı” olmalıdır yani ölçülülük ilkesine riayet etmelidir. Kararlar verilirken ölçülülük ilkesi kamu yararı ve bireyin hürriyeti arasında denge üzerine kurulur ve bu denge bireyin zararına yol açıp açmadığı yönünde denetlenmesine dayanmaktadır. **AİHS 17’nci Maddesi:** Bu maddeye göre, “*Bu sözleşme hükümlerinden hiçbiri bir Devlete, topluluğa veya ferde, iş bu Sözleşme ile tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya mezkur Sözleşmede derpiş edildiğinden daha geniş tahditlere tabi tutulmasını istihdaf eden bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya matuf herhangi bir hak sağladığı şeklinde tefsir olunmaz*” ifadesiyle hem birey veya grupların Sözleşmede yer alan hak ve hürriyetleri kötüye kullanmaları yasaklanmakta hem de Sözleşmeciler devletlerin hak ve hürriyetleri sınırlamakta ve belirlenen sınırları aşmamaları öngörülmektedir. Demokrasi rejimlerinde, totaliter eğilimli partilerin demokratik rejimin vermiş olduğu imkanlardan yararlanarak güçlenmesi ve içinde bulunduğu demokratik rejimi yıkması söz konusu olabilmektedir. Mussolini’nin faşist partisi ve Hitler’in Nazi temeline dayanan partisi gibi “milis temeline dayalı partiler”e karşı önlem amacıyla koyulan 17’nci madde, daha sonra bazı davalarda militan demokrasi anlayışını yansıtmaya yönünde çeşitli eleştiriler almıştır.⁸¹

Venedik Komisyonu’nda tespit edilen ve AİHS’nin kapsamında olan ilkelere göre siyasi partilerin kapatılması için iki koşul gereklidir. Bunlar: “*Siyasal partiler yalnızca şiddet kullanılmasını savunmasını ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanması durumunda kapatılabilir. Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük şiddet savunusunun belirli görünüşleri olarak kabul edilmektedir. Diğer şart ise, kapatma önlemi demokratik düzeni korumak bakımından başvurulacak son çare olmalıdır. Kapatılmak istenen parti demokratik düzen için gerçek bir tehlike oluşturmalı ve bu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilmesi mümkün olamamalıdır. Bu yaklaşım*

⁸¹ AİHM, 17’nci maddeyi tek başına, Alman Komünist Partisi (1957 tarihinde Alman Komünist Partisi, proletarya diktatörlüğü yoluyla sosyalist-komünist bir toplum düzeni kurmayı ve hür demokratik düzeni yıkmayı amaç edinmesi ve mücadele tarzı itibarıyla hür demokratik düzene ve onun temel ilkelerine karşı çıkması ve onu aşabilmesi gerekçesiyle kapatılmıştır (Telli, 2012: 52).) ve İtalyan Faşist Partisi davalarında uygulamış ve birçok eleştiri almıştır. Nitekim bu kararlarıyla, AİHS ile benimsenen ifade hürriyeti kavramının içi boşaltılmış ve militan demokrasi anlayışı yansıtılmıştır. Dolayısıyla daha sonraki dönemde siyasi partilerin kapatılma davalarında 17’nci maddenin uygulama alanı kalmamıştır.

Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin clear and present danger (açık ve mevcut tehlike) kriteri ile benzerdir. Bu bağlamda, bir partinin demokratik düzene aykırı görüş ve eylemlerinin tespiti yeterli değildir. Bu aykırılığın demokratik düzen için mevcut durumda ya da çok yakın gelecekte bir tehlike arz etmesi gerekecektir. Aksi halde, bir yaptırım uygulanmayacak ya da kapatma dışında kalan daha hafif önlemlerle yetinilecektir.” (Uygun, 2000: 259).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 SONRASI KAPATMA KARARLARI VE DEMOKRATİKLEŞME

3.1. 1982 SONRASI TÜRKİYE'DE ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN KAPATILAN SİYASİ PARTİLER VE KAPATMA NEDENLERİ

Türkiye’de 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi⁸², 1982 yılına kadar 1966 yılında Türkiye İşçi Çiftçi Partisi, 1968 yılında İşçi Çiftçi Partisi, 1971 yılında

⁸² 1876 tarihli Kanun-i Esasi de, sadece siyasal denetime izin verilmişti. Kuvvetler ayırımından ziyade kuvvetler birliğini ve Meclis Hükümet sistemini benimseyen 1921 Anayasası’nda ise anayasal yargı yönünden herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. 1924 Anayasası’nda anayasa yargısı ile ilgili belli bir kural bulunmama ile birlikte iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlk görüşe göre, “mahkemeler, ulus adına yargı yetkisini kullandığına göre bir dava nedeniyle uygulamak durumunda buldukları yasaların Anayasaya uygun olup olmadığını da denetlemek yetkisine sahiptirler.” İkinci görüşe göre ise, “Anayasa’da, mahkemeler anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkisini veren bir kural bulunmamaktadır. Anayasa, mahkemelerin doğrudan uygulayacakları kural değildir.” (Aliefendioğlu, 1996: 71-72). 1961 Anayasası’nda, Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki 22.4.1962 günlü, 44 sayılı Yasayla Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşunu gerçekleştirmiş ve dava ile itiraz yolu ile yargı denetimine açık bir biçimde yer verilmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, 1924 Anayasası’nın tek otorite olarak Meclis’i görmesi ve bu durumda otoriter yönetime sebebiyet vermesi sonucu olmuştur. Anayasa Mahkemesi’nin kararına diğer mahkemeler uymak zorundaydılar. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası’na nispeten bazı sınırlamalar getirmesine rağmen Anayasa Yargısını esasta, aynen kabul etmiş ve bu yargının Anayasa Mahkemesi’nce kullanılması kuralını korumuştur. 44 sayılı Yasa’yı yürürlükten kaldıran 10.11.1983 günlü, 2949 sayılı Yasa, Mahkemenin kuruluşu ve yargılama usullerini 1982 Anayasası’na göre yeniden düzenlenmiştir (Aliefendioğlu, 1996: 72-73). 1982 Anayasası genel mahkemelerin kanunların Anayasaya uygunluğu hakkında hüküm verebilecekleri istisnai durumu da ortadan kaldırarak, Anayasa Mahkemesi’ni denetim konusunda tek yetkili kılmıştır. Anayasa Mahkemesi hem 1961 hem de 1982 Anayasalarında görevinin gerektirdiği bir “anayasa organı” statüsüne kavuşturulmuştur. Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimin de, 1961 Anayasası esas itibarıyla, 1982 Anayasası ise tümüyle, özel mahkeme sistemini benimsemiştir (Özbudun, 2004: 232-233). Anayasa Mahkemesi’nin temel görevi, kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Fakat bu temel görevinin dışında bir takım görevleri de vardır (Özbudun, 2004: 234): Cumhurbaşkanı’nı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, HSYK ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatı ile yargılamak (m. 148/3); Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmak (m. 69/4); Siyasi partilerin mali denetimini yapmak (m. 69/3); Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya üyeliklerinin düşütüğüne TBMM’nce karar verilmesi hallerinde, ilgililerin iptal istemlerini karara bağlamak (m. 85); Uyuşmazlık Mahkemesi’ne başkanlık edecek üyeyi kendi üyeleri arasından görevlendirmek (m. 158/2); 1961 Anayasasında, Anayasa Mahkemesinin Danıştay üyelerini seçme yetkisi olduğu halde, 1982 Anayasasında Yüksek Mahkemeye bu yetki tanınmamıştır (Odyakmaz, Kaymak, Ercan, 2011: 136). 2010 yılı Anayasa Değişikliği ile Anayasa Mahkemesi ile ilgili şu değişiklikler olmuştur: Anayasa Mahkemesi on bir asıl ve dört yedek üyeden oluşurken üye sayısı on yediye çıkmıştır ve yedek üyeliğe son verilmiştir. Tüm üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilirken değişiklikle üç üyenin TBMM tarafından seçilmesi maddesi gelmiştir. Üyelerin altmış beş yaşına kadar görev yapabilmemesi değişiklikle on iki yıl görev süresi ile sınırlandırılmış ve yeniden seçilmek yasaklanmıştır. Tek kurul halinde çalışan Yüksek Mahkeme, değişiklikle İki bölüm ve Genel Kurul olarak çalışacaktır. Bireysel başvuru yolu değişiklikle ilk kez kabul edilmiştir. Anayasa değişikliklerinde iptale ve siyasi partinin kapatılmasına nitelikli çoğunluk olan (beşte üç) karar verilme sayısı değişiklikle, toplantıya katılanların üçte ikisi şeklinde değiştirilmiştir (Odyakmaz, Kaymak, Ercan, 2011: 137-138).

Milli Nizam Partisi, Türkiye İleri Ülkü Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Büyük Anadolu Partisi ve 1980 yılında Türkiye Emekçi Partisi olmak üzere toplam yedi siyasi partiyi kapatmıştır.

3.1.1. 1982 Anayasası Sonrasında Kapatılan Siyasi Partiler

1980 Askeri müdahalesinin ardından bütün siyasi partiler Askeri Mahkemeler kararıyla kapatılmış ve Milli Güvenlik Konseyi'nin siyasi partilerin yeniden kurulup faaliyet göstermesine izin vermesi üzerine, siyasi partiler tekrar kurulmaya başlamıştır. Fakat bu dönemden sonra çeşitli nedenlerle yine birçok siyasi parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

3.1.1.1. Huzur Partisi

Cumhuriyet Başsavcısı, Huzur Partisinin kurulurken verdiği programın SPK'nun dördüncü kısmındaki bazı maddelerine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle, 28 Temmuz 1983 tarihinde Anayasa Mahkemesine ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, Huzur Partisi'nin programındaki 12, 16, 17 ve 21'inci maddelerinin SPK'nun 78, 84, 86 ve 87'nci maddelerine oyçokluğu ile aykırı bulunduğundan, ilgili partiyi 25 Ekim 1983 tarihinde oyçokluğu ile kapatılmasına karar vermiştir.⁸³

3.1.1.2. Türkiye Birleşik Komünist Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, TBKP'ne, 14 Haziran 1990'da SPK'nun 101'inci maddesinin "a" bendi gereğince Anayasa Mahkemesi'ne dava açmıştır. Yargılama neticesinde Anayasa Mahkemesi TBKP ile ilgili olarak, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ve Kullanılması ve kurulması yasaklanmış adla siyasi parti kurulması (Komünist kelimesi) ilkelerine aykırılık tespit etmiş ve 16 Temmuz 1990 tarihinde ilgili partinin oybirliği ile kapatılmasına karar vermiştir.⁸⁴

⁸³ Esas No: 1983/2, Karar Sayı: 1983/2, R.G. Tarih-Sayı: 15.10.1984-18546.

⁸⁴ AYMKD, Sayı: 27/2, s. 885-969.

3.1.1.3. Cumhuriyet Halk Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 1989 yılında Halk Partisi adıyla kurulan ve ardından 1990 yılında “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak adını değiştiren partiyle ilgili olarak, SPK’nun 96’ncı maddesine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle, 4 Ekim 1990 tarihinde Anayasa Mahkemesi’ne ilgili partinin kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin 24 Eylül 1991 tarihinde SPK’nun 101’inci maddesinin “b” bendi uyarınca oybirliğiyle kapatılmasına karar vermiştir.⁸⁵

3.1.1.4. Sosyalist Parti

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Sosyalist Parti’ye 14 Kasım 1991’de, Anayasaya ve SPK’nun dördüncü kısımdaki hükümlerine aykırılık gerekçesi ile kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi ilgili partinin Kürt Meselesine” bakış açısını, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ilkesine dayandırarak, 10 Temmuz 1992 tarihinde oyçokluğu ile kapatılmasına karar vermiştir.⁸⁶

3.1.1.5. Halkın Emek Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, HEP’ne, 3 Temmuz 1992 tarihinde parti yöneticilerinin ve partinin bazı SPK’nun bazı hükümlerine aykırılık noktasında odak olması gerekçesiyle, SPK’nun 101’inci ve 103’üncü maddelerine dayanarak partinin kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi ilgili partinin yasak eylemlere odak olduğu gerekçesini belirterek, 14 Temmuz 1993 tarihinde oyçokluğu ile kapatılmasına karar vermiştir.⁸⁷

3.1.1.6. Yeşiller Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 7 Aralık 1992 tarihinde ilgili partiye daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından tebliğ edilen konularda, yasal süre içinde gerekli

⁸⁵ AYMKD, Sayı: 28/2, s. 673-695.

⁸⁶ AYMKD, Sayı: 28/2, s. 696-817.

⁸⁷ AYMKD, Sayı: 29/2, s. 924-1181.

düzenlemeleri yapmadığı için, SPK'nun 104'üncü maddesi gereği kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, 10 Şubat 1994 tarihinde ilgili partinin SPK'nun 104'üncü maddesi gereği oyçokluğuyla kapatılmasına karar vermiştir.⁸⁸

3.1.1.7. Özgürlük ve Demokrasi Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 29 Ocak 1993 tarihinde, ÖZDEP'ne Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırılığı nedeniyle, ilgili partinin kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ilkesine ve laiklik ilkesine aykırı olduğu kanısına vararak, 23 Kasım 1993'de oybirliği ile kapatılmasına karar vermiştir.⁸⁹

3.1.1.8. Sosyalist Türkiye Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 25 Şubat 1993 tarihinde, Sosyalist Türkiye Partisi'ne, Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırılığı nedeniyle, SPK'nun 101'inci maddesinin "a" fıkrası uyarınca, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ilkesine aykırı olduğu kanısına vararak, 30 Kasım 1993'de oybirliği ile kapatılmasına karar vermiştir.⁹⁰

3.1.1.9. Demokrasi Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 2 Aralık 1993 tarihinde, Demokrasi Partisi'ne, Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırılığı nedeniyle, SPK'nun 101'inci maddesinin "b" fıkrası uyarınca, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ilkesine aykırı olduğu kanısına vararak, 16 Haziran 1994'de oybirliği ile kapatılmasına karar vermiştir.⁹¹

⁸⁸ AYMKD, Sayı: 30/2, s. 1039-1058.

⁸⁹ AYMKD, Sayı: 30/2, s. 841-930.

⁹⁰ AYMKD, Sayı: 30/2, s. 936-1038.

⁹¹ AYMKD, Sayı: 30/2, s. 1061-1216.

3.1.1.10. Sosyalist Birlik Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 28 Aralık 1993 tarihinde, Sosyalist Birlik Partisi'ne, tüzük ve programının ve de bazı yöneticilerinin açıklamalarının Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırılığı nedeniyle, SPK'nun 101'inci maddesinin "a ve b" fıkraları uyarınca, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin 19 Temmuz 1995 tarihinde SPK'nun 101'inci maddesinin "a ve b" bendi uyarınca oybirliğiyle kapatılmasına karar vermiştir.⁹²

3.1.1.11. Demokrat Parti

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 10 Mart 1994 tarihinde, ilgili partiye daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından daha önce ihtar edilen konularda, yasal süre içinde gerekli düzenlemeleri yapmadığı için, SPK'nun 104'üncü maddesinin ikinci fıkrası uyarınca kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin 13 Eylül 1994 tarihinde SPK'nun 104'üncü maddesinin ikinci fıkrası uyarınca oybirliğiyle kapatılmasına karar vermiştir.⁹³

3.1.1.12. Demokrasi ve Değişim Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 5 Haziran 1995 tarihinde, ilgili partinin programının Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, SPK'nun 101'inci maddesinin "a" bendi uyarınca, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin 19 Mart 1996 tarihinde SPK'nun 101'inci maddesinin "a" bendi uyarınca oyçokluğuyla kapatılmasına karar vermiştir.⁹⁴

3.1.1.13. Emek Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 22 Mayıs 1996 tarihinde, ilgili partinin programının Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, SPK'nun 101'inci maddesinin "a" bendi uyarınca, ilgili partinin kapatılması istemiyle

⁹² AYMKD, Sayı: 33/2, s. 548-637.

⁹³ AYMKD, Sayı: 31/2, s. 1016-1024.

⁹⁴ AYMKD, Sayı: 33/2, s. 638-725.

dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin 14 Şubat 1997 tarihinde SPK'nun 101'inci maddesinin "a" bendi uyarınca oybirliğiyle kapatılmasına karar vermiştir.⁹⁵

3.1.1.14. Diriliş Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 3 Temmuz 1996 tarihinde, Diriliş Partisi'ne aralıksız iki dönem TBMM seçimlerine katılmadığı için, SPK'nun 105'inci maddesi gereğince kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, 18 Şubat 1997 tarihinde ilgili partinin SPK'nun 105'inci maddesi gereğince kapatılmasına oyçokluğuyla karar vermiştir.⁹⁶

3.1.1.15. Refah Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 21 Mayıs 1997 tarihinde, Refah Partisi'ne laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı olması gerekçesiyle, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, türban ve benzeri konuları değerlendirerek, ilgili partinin laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı olduğu kanısına vararak, 16 Ocak 1998'de oyçokluğu ile kapatılmasına karar vermiştir.⁹⁷

3.1.1.16. Demokratik Kitle Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 19 Haziran 1997 tarihinde, Demokratik Kitle Partisi'nin programının ve Genel Başkanı'nın beyanlarının, Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle, SPK'nun 101'inci maddesinin "a ve b" bendi uyarınca, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, ilgili partinin 26 Şubat 1999 tarihinde SPK'nun 101'inci maddesinin "a" bendi uyarınca oyçokluğuyla kapatılmasına karar vermiştir.⁹⁸

3.1.1.17. Halkın Demokrasi Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 29 Ocak 1999 tarihinde, HADEP'nin Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğüne aykırı eylemlerin odağı haline geldiğini ileri sürerek,

⁹⁵ AYMKD, Sayı: 34/2, s. 678-761.

⁹⁶ AYMKD, Sayı: 33/2, s. 727-756.

⁹⁷ AYMKD, Sayı: 34/2, s. 762-1056.

⁹⁸ AYMKD, Sayı: 37/2, s. 719-900.

Anayasanın (68-69 maddeleri) ve SPK'nun (78-79-80-81-82 maddeleri) ilgili maddeleri gereğince, ilgili partinin kapatılması istemiyle dava açılmıştır. Anayasa Mahkemesi, 13 Mart 2003 tarihinde, ilgili partinin Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak ilkesine aykırı fiillerin odağı olduğu kanısına vararak, Anayasanın 68 ve 69'uncu maddelerine ve SPK'nun 101 ve 103'üncü maddeleri gereğince ilgili partiyi oybirliğiyle temelli kapatılmasına karar vermiştir.⁹⁹

3.1.1.18. Fazilet Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 7 Mayıs 1999 tarihinde, Fazilet Partisi'ne Anayasanın ve SPK'nun bazı maddelerine aykırılığı nedeniyle, ilgili partinin kapanması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, 22 Haziran 2001 tarihinde, laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle, ilgili partinin oyçokluğu ile temelli kapatılmasına karar vermiştir.¹⁰⁰

3.1.1.19. Demokratik Toplum Partisi

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 16 Kasım 2007 tarihinde, DTP'nin ve üyelerinin beyanlarının, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle, ilgili partinin temelli kapatılması istemiyle dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi, 11 Kasım 2009 tarihinde, Demokratik Toplum Partisi'nin, eylemleri yanında terör örgütüyle olan bağlantıları da değerlendirildiğinde Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı nitelikteki fiillerin odağı haline geldiğini saptayarak, Anayasa'nın 68'inci ve 69'uncu maddeleri ile 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun 101'inci ve 103'üncü maddeleri gereğince kapatılmasına oybirliğiyle karar vermiştir.¹⁰¹

3.1.2. 1982 Sonrası Anayasa Mahkemesi Tarafından Kapatılan Siyasi Partilerin Kapatılma Nedenlerinin Sınıflandırılması

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin kapatılması kararlarını verirken, bu kararlarının çoğunu belli nedenlere dayandırmaktadır. Bunlar: Devletin ülkesi ve milleti

⁹⁹ AYMKD, Sayı: 39/2, s. 814-1107.

¹⁰⁰ AYMKD, Sayı: 37/2, s. 922-1502.

¹⁰¹ AYMKD, Sayı: 46/4, s. 1801-2294.

ile bölünmez bütünlüğüne aykırı olması; laiklik ilkesine aykırı olması; toplumda sınıf hakimiyeti kurmaya çalışma; kullanılması yasak isimlerin kullanılmaları; devama ilişkin hükümlerin ihlal edilmesi ve diğer nedenler şeklindedir (Daver, 1985: 110-112; Karakoç, 2013: 64-66; Küçük, 2005: 379-408).

3.1.2.1. Devletin Ülkesi ve Milleti İle Bölünmez Bütünlüğüne Aykırı Olması

Söz konusu madde, Anayasanın 68'inci maddesinin 4'üncü fıkrasında ve SPK'nun 101'inci maddesinde yer almaktadır. Bugüne kadar kapatılan siyasi partiler¹⁰² ile ilgili alınan kararlar bu maddeye dayandırılmıştır. İlk defa 1961 Anayasasında yer alan bu madde 1982 Anayasasında da belirgin şekilde yer alarak, parti kapatma davalarında en çok tartışılan maddelerin başında gelmektedir.

3.1.2.2. Laiklik İlkesine Aykırı Olması

Laiklik ilkesi de, Anayasada ve SPK'nda “*devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne aykırı olması*” maddesiyle aynı bölümde yer almaktadır. Laiklik ilkesi gerek kapatma kararlarında gerekçe olarak gösterilmesi yönünden gerek de tanımı yönünden Türkiye siyaseti retoriğinde çok fazla tartışmaya konu olmuştur. Milli Nizam Partisi'nin kapatılmasıyla başlayan laiklik ilkesi tartışmaları, yakın dönemde Adalet ve Kalkınma Partisinin kapatılma davasına kadar süregelmiştir. Bu ilke nedeniyle kapatılan partilerle ilgili ayrıntılı bilgilere ilerleyen bölümde yer verilecektir.

3.1.2.3. Sınıf Hakimiyetine İlişkin Yasaklamalar

Bugüne kadar Anayasa Mahkemesi, sınıf hakimiyetine ilişkin ilkenin ihlal edildiği gerekçesiyle hiçbir siyasi partiyi kapatma kararı vermemiştir. Sosyalist, Marksist ve Komünist parti programları nedeniyle çeşitli siyasi partiler¹⁰³ hakkında dava açılmışsa da, herhangi bir parti kapatılmamıştır. Anayasa Mahkemesi'ne göre, “*Sosyalist partiler iki ana gruba ayrılmaktadır. Birincisi, sınıf mücadelesi, işçi sınıfının devrim yoluyla iktidarı ele geçirip diğer sınıflar üzerinde diktatörlük kurması gibi*

¹⁰² Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Emekçi Partisi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Halkın Emek Partisi, Özgürlük Demokrasi Partisi, Sosyalist Türkiye Partisi, Demokrat Partisi, Sosyalist Birlik Partisi, Demokrasi ve Değişim Partisi, Emek Partisi, Demokratik Kitle Partisi, Halkın Demokrasi Partisi ve son olarak Demokratik Toplum Partisi.

¹⁰³ Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Emekçi Partisi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti hakkında sınıf ayrımcılığı üzerine çeşitli nitelikli kapatma davaları açılmış ama Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir.

yöntemleri benimseyen devrimci sosyalist ya da komünist partilerdir. Diğeri de, sınıf iktidarına kanuni ve parlamento içi çalışmalarla ve seçimle ulaşacağına inanan parlamenter demokratik reformcu sosyalist partilerdir. Bugün bütün sosyalist partiler burjuva hükümetine katılmayı kabul etmektedirler... İktidara geldiğinde sınıf tahakkümünü amaçlayan, demokratik bir düzen içinde seçim yoluyla iktidara gelmeyi benimseyen bir sosyalist partinin kurulmasına anayasal ve kanuni bir engel yoktur... Sosyalizmin teoride ve uygulamada sürekli değişim içinde olması ve anlamındaki değişiklikler nedeniyle sosyalist bir partinin Anayasa ve kanunlarla yasaklanıp yasaklanmadığı konusunda sadece adına bakılarak çözüm bulunamaz. Her somut olay başlı başına değerlendirilip karara bağlanmalıdır”¹⁰⁴ Anayasa Mahkemesi komünizm konusunda partileri devrimci komünist partiler ile eurokomünizmi benimseyen partiler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Mahkemeye göre, “devrimci komünist partiler sınıf mücadelesi ve proletarya diktatörlüğü yoluyla demokrasiye son vermeyi amaçlar. Bu partiler, demokratik kuruluşlarla demokrasi mekanizmasını iktidara gelebilmek için bir araç olarak kullanmak istemişler ve tasarlamışlardır.¹⁰⁵ Eurokomünizm esasını benimseyen ikinci tür komünist partiler ise, sınıf savaşını ve sınıf diktatörlüğü gibi kavramların inandırıcılığını yitirmeye başladığı 1970’li yıllarda Avrupa’da, komünist partilerin “Marksizm”e yeni bir yorum getirmeleri şeklinde kendini göstermiştir. Bu partilere göre gelişmiş kapitalizmden sosyalizme geçiş demokrasi yoluyla olacaktır. Çok partili siyasi hayat ve partilerin demokratik yollardan iktidar ve muhalefet yollarının açık olması esası benimsenmiştir. Sosyalizm demokrasinin en üst aşamasıdır. Genel oy hakkı ve genel seçim sonuçları saygıyla karşılanır. Sosyalizme giden tek yol demokrasidir. Proletaryanın iktidara gelmesinde “sınıf savaşını” artık tek ve geçerli bir yol değildir. Komünist partisi iktidara işçi sınıfının devrimiyle değil bu sınıfın oylarıyla gelecektir.¹⁰⁶ Özetlemek gerekirse, Sosyalizm, Komünizm ve benzeri ideolojileri benimseyen bir siyasi parti, demokrasi rejiminin sınırları içinde mücadele etmesi halinde, Anayasa Mahkemesi kapatmaya yönelik kararlar almamaktadır.

3.1.2.4. Kullanılması Yasaklanan İsimlerin Kullanılması

Anayasanın Geçici 15’inci maddesi kapsamında yer alan SPK’nun 96’ncı maddesinin son maddesine göre, “Komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal

¹⁰⁴ E. 1988/2, K. 1988/1, K.T. 08.12.1988, R.G. 16.05.1989-20167, s. 48-50.

¹⁰⁵ E. 1990/1, K. 1991/1, K.T. 16.07.1991, R.G. 28.01.1992-21125, s. 69.

¹⁰⁶ E. 1990/1, K. 1991/1, K.T. 16.07.1991, R.G. 28.01.1992-21125, s. 63-65.

sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz.” Anayasa Mahkemesinin bugüne kadar bu ilkeye aykırılıktan dolayı kapattığı tek parti, Türkiye Birleşik Komünist Partisi’dir.

3.1.2.5. Devama İlişkin Hükümlerin İhlal Edilmesi

Anayasa Mahkemesi, daha önce kapatılan bir siyasi partinin devamı olması nedeniyle bugüne kadar sadece bir partiyi kapatmıştır. Bu ilkeye aykırılığı nedeniyle Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Doğru Yol Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi hakkında bu ilke nedeniyle kapatma davası açılmış ve sadece CHP kapatılmıştır. İlgili dönemde CHP genel başkanının Anıtkabir’i ziyareti sırasında Şeref defterine yazdığı şu sözler, *“Ulu önder Atatürk, CHP olarak, on yıl aradan sonra tekrar huzurundayız. Altmış yedi yıl önce kurduğunuz CHP artık on yıllık talihsizliğini geride bırakmıştır. CHP’yi ve ilkelerini şartlar ne olursa olsun, milli varlığımız sayarak onu sonsuza dek yaşatmaya and içeriz.”* söylemi ve buna benzer söylemler CHP’nin bu ilkeye (Kapatılan bir partinin ad ve amblemini kullandığı gerekçesiyle kapatılması) aykırılığı nedeniyle kapatılmasına esas teşkil etmiştir.¹⁰⁷

3.1.2.6. İhtar Kararının Yerine Getirilmemesi Nedeniyle Kapatılma

Cumhuriyet Başsavcısının yapmış olduğu ihtarlara uyulmaması nedeniyle bugüne kapatılan siyasi partiler şunlardır: Türkiye İşçi-Çiftçi Partisi,¹⁰⁸ İleri Ülkü Partisi,¹⁰⁹ Büyük Anadolu Partisi,¹¹⁰ Yeşiller Partisi,¹¹¹ Demokrat Parti.¹¹²

3.1.2.7. İki Dönem Aralıksız TBMM Genel Seçimlerine Katılmaması Halinde Kapatılması

Diriliş Partisi iki dönem üst üste TBMM Genel Seçimlerine katılmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.¹¹³

¹⁰⁷ AYMKD, Sayı: 28/2, s. 693-694.

¹⁰⁸ E. 1968/31, K. 1968/44, K.T. 15.10.1968, R.G. 30.12.1968-13088.

¹⁰⁹ E. 1971/2, K. 1971/2, K.T. 29.06.1971, AYMKD Sayı: 9.

¹¹⁰ E. 1972/1, K. 1972/1, K.T. 19.12.1972, AYMKD Sayı: 23.

¹¹¹ E. 1992/2, K. 1994/1, K.T. 10.02.1994, AYMKD Sayı: 30.

¹¹² E. 1994/1, K. 1994/3, K.T. 13.09.1994, AYMKD Sayı: 31/2

¹¹³ E. 1996/2, K. 1997/2, K.T. 18.02.1997, R.G. 18.07.1997-23053.

3.2. 1982 SONRASI KAPATMA KARARLARININ DEMOKRATİKLEŞMEYE YÖNELİK ETKİ VE SONUÇLARI

1982 yılından günümüze kadar 19 siyasi parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve birçok kapatma davası da Anayasa Mahkemesi tarafından ya reddedilmiş ya da kapatmanın dışında başka bir yaptırım uygulanmıştır.¹¹⁴ Özellikle 1990'lı yıllarda çok sayıda olan kapatılan siyasi parti sayısının son yıllarda seyrekleştiği görülmektedir. Bu kadar siyasi partinin kapatıldığı bir ülkede, demokrasinin tüm unsurlarının sorunsuz işlediğini düşünmek, gerçekte bağdaşmamaktadır. Benzer nedenlerle birçok siyasi partinin kapatılması, Türkiye'de demokrasi anlayışının birçok sorunu olduğunu göstermektedir. Kapatılan siyasi partiler analiz edildiğinde, genelde siyasi partilerin iki önem atfedilen maddeden dolayı kapatıldıkları görülmektedir: Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olması ve Laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olması maddeleridir (SPK, 101/a). Ayrıca SPK'nun 101'inci maddesinin "b" bendi gereği, yukarıda bahsedilen iki maddeyi de içeren, Anayasanın 68'inci maddesinin 4'üncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği eylemlerin odağı haline gelmesi, ilkesi de kapatma davalarında bir diğer yaygın görülen maddedir.

Aydın'a göre, "1982 Anayasasına hakim olan devleti ve anayasal düzeni koruma güdüsü, siyasi partiler rejiminde kendisini fazlasıyla göstermektedir. Gerek anayasal hükümler, gerekse 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu hükümleri, siyasi partilerin siyaset yapma alanını, demokratik bir rejimle bağdaşmayacak şekilde daraltmakta ve siyasi partileri yakın bir kapatma tehdidiyle yüz yüze bırakmaktadır. Anayasa Mahkemesi de, mevcut hukuki durum itibarıyla zaten sorunlu olan bu alanı, içtihatlarıyla siyasi partiler lehine genişletmek yerine daraltmayı tercih etmiştir. Bu

¹¹⁴ Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilen siyasi parti kapatma davaları: Yüce Görev Partisi (E. 1983/1, K. 1983/1, K.T. 25.08.1983); Bizim Parti (E. 1983/3, K. 1983/3, K.T. 01.11.1985); Muhafazakar Parti (E. 1983/4, K. 1983/5, K.T. 03.11.1983); Yeni Düzen Partisi (E. 1983/5, K. 1983/5, K.T. 09.11.1983); Doğru Yol Partisi (E. 1984/1, K. 1984/1, K.T. 28.09.1984); Sosyalist Parti (E. 1988/2, K. 1988/1, K.T. 08.12.1998); Bayrak Partisi (E. 1988/1, K. 1989/1, K.T. 02.05.1989); Milliyetçi Çalışma Partisi (E. 1991/1, K. 1991/3, K.T. 24.09.1991); Demokratik Barış Hareketi Partisi (E. 1996/3, K. 1997/3, K.T. 22.05.1997); Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (E. 2003/2, K. 2004/1, K.T. 14.10.2004); Adalet Partisi (E. 2003/3, K. 2004/2, K.T. 14.10.2004); Türkiye Adalet Partisi (E. 2003/4, K. 2004/3, K.T. 14.10.2004); Büyük Adalet Partisi (E. 2003/5, K. 2004/4, K.T. 14.10.2004); Türkiye Özgürsüsü ile Mutludur Partisi (E. 2003/6, K. 2004/5, K.T. 14.10.2004); Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (E. 2003/7, K. 2004/6, K.T. 14.10.2004); Anayol Partisi (E. 2003/8, K. 2004/7, K.T. 14.10.2004) (Küçük, 2005: 408-409); Hak ve Özgürlükler Partisi (E. 2002/1, K. 2008/1, K.T. 29.01.2008); Adalet ve Kalkınma Partisi (E. 2008/1, K. 2008/2, 30.07.2008); Adalet ve Kalkınma Partisi (E. 2002/3, K. 2009/3, K.T. 09.07.2009); Türkiye Komünist Partisi (E. 2002/4, K. 2009/2, K.T. 09.07.2009); Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (E. 2002/2, K. 2009/1, K.T. 09.07.2009); Demokratik Halk Partisi (E. 2003/1, K. 2011/1, K.T. 24.02.2011).

durum, geride kalan 30 yıla yakın sürede birçok partinin kapatılmasına ve Türk demokrasinin siyasi partiler mezarlığına dönüşmesine neden olmuştur.” (Aydın, 2009: 73). Siyasi partilerin kapatılması davalarında militan demokrasi anlayışını yansıtan Anayasa Mahkemesi, Türkiye’de dine dayalı partilerin ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ihlal eden partilerin kurulmasını yasaklamış ve bu tür partilere kapatma yaptırımını uygulamıştır (Kahraman ve Çalışkan, 2007: 130).

Hakyemez’e göre, Türkiye’de militan demokrasi anlayışı 1961 ve 1982 Anayasalarında benimsenmiştir. Anayasanın özgürlükleri içermesinin yanı sıra gerektiğinde çeşitli nedenlerle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabilceğini belirtmesi militan demokrasi anlayışının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Özgürlüklerin ne derece sınırlandırılabilceği somut bir şekilde ortaya konmadığı için, hakim ideoloji, muhalefete karşı bu durumu kullanabilmektedir. Nitekim Türkiye’de kapatılan siyasi partilerin sayısına ve kalıplaşmış kapatılma nedenleri analiz edildiğinde, militan demokrasi anlayışının aşırıya kaçtığı ve bugüne kadar kapatılan parti sayısının yaklaşık 30’a ulaştığı görülmektedir (Hakyemez, 2001: 86-92).

Şafak’a göre, Türkiye’de halkın demokratik temsilcisi olan siyasi partilere, potansiyel suçlu ya da ülkenin bütünlüğüne zarar verebilecek düşüncesiyle her zaman kuşku bakılmış ve ona göre yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu yasakçı zihniyet, gerçek anlamda demokrasinin yaşanmasının önündeki en büyük engeldir (Şafak, 2012: 39). Bu bağlamda demokrasi rejimlerinde, siyasi partilere özgür ortamda toplumsal sorunlara çözüm sunabilmelerine imkan sağlayacak bir ortam oluşturulmalıdır (Aliefendioğlu, 1999: 115). Kabul gören görüşe göre, herhangi bir siyasi partiyle ilgili kapatma kararı verilirken önce siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulanmalı ve en son çare olarak kapatma kararı verilmelidir. Fakat Türkiye’de kapatma kararı ilk başvuru olan yol olmuştur (Coşkun, 2008: 151).

Türkiye, Batı demokrasileriyle kıyaslandığı zaman, siyasi parti yasaklarının geniş boyutlara ulaşması ve kapatılan siyasi parti sayısının fazlalığı, Türkiye’de bu durumun endişe verici boyutlara ulaştığı görülmektedir. Siyasal partilerin, ülke sorunlarına devletin baktığı gözle bakmak zorunda bırakılması, onları bir devlet organından farklı kılmamaktadır. Oysa gerçek demokrasi anlayışında, siyasal partilerin

ülke sorunlarıyla ilgili farklı çözüm yolları üreten ve bunu topluma aktarmaya çalışan bir fonksiyonu olmalıdır. Fakat aynı zamanda bu fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için, ülkede siyasi partilere yeterli özgürlük ortamı sağlanmalıdır. Hem siyasi partilerin demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak görmek hem de siyasal partilere birçok sınırlama getirerek onlara güvenmemek bir tezat oluşturmaktadır. Siyasi partileri kapatmanın onların ideolojilerine de son vermek olduğunu düşünmek yanlıştır. Tek başına hukukun engel olamadığı parti program ve ideolojilerinin bir süre sonra yeniden canlandığı görülmektedir (Anayurt, 2001: 5-28).

3.2.1. Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Nedenleri Bakımından Demokratik Değerlendirilmesi

Demokrasi rejimlerinde siyasi partiler kadar siyasi partileri denetleyen kurumlar da hayati önem taşımaktadır. Nitekim belirli bir çoğunluğa dayanarak demokrasinin unsurlarıyla çatışan veya demokrasinin dışına çıkmaya teşebbüs eden siyasi partilerin tekrar demokrasi çizgisine dönmesi, denetleyici kurumlar eliyle olabilmektedir. Bu kurumların en üst basamağı ise Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi her ne kadar siyaset üstü bir kurum olsa da bugüne kadar vermiş olduğu siyasi kararlarla objektifliği ve statüsü tartışılır hale gelmiştir. Özellikle siyasi parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi, demokrasinin unsurlarını devletin merkez ideolojisine hizmet edecek şekilde yorumladığı şeklindeki eleştirilere konu olmuştur.

Işık'a göre, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin genelde dini değerleri ön planda tutan partiler ve kürt hareketi tabanı bulunan partilerdir. İlk türdeki partilere karşı Anayasa Mahkemesi'nin katı olmasının sebebi, kurucu askeri üyelerinin ve pozitivist felsefe doğrultusunda yetişen diğer üyelerinin, dini her türlü geri kalmışlığın en temel nedeni olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda dini, kamudan tasfiye etmeyi önceliyen bu yaklaşım, bu bağlamda birçok siyasi partiyi kapatmıştır. Kürt ve benzeri etnik ve mezhepsel hareketlere dayanan siyasi partilerin kapatılması ise, Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren toprak kaybeden kuşağın "bölünme korkusu" yaşaması ve bunu ilkelerine yansıtmasının bir sonucudur. Türkiye'de Cumhuriyet kurulduğundan beri demokrasi, merkez/çevre temeli üzerine tartışma konusu olmuştur. Demokrasinin içine vesayeti sokan bu tartışmaya göre, toplum içinde sıradan çoğunluğun yani çevrenin kendi çıkarlarını bilmeleri ve savunabilmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla toplumda bir grup siyasal elit yani

merkez, üstün yetenekleri ve bilgileri sayesinde toplumu yönetmeye laiktir. 1960 Askeri müdahalesinin bir ürünü olarak kurulan Anayasa Mahkemesi de bu vesayet kurumlarının başında gelmektedir. Özetle Anayasa Mahkemesi, siyasi parti kapatma davalarında demokratik özgürlükler karşısında otoriteyi, bireyler karşısında ise devleti korumayı tercih etmiştir. Resmi ideolojiyi merkezine koyan Anayasa Mahkemesi bu tutumuyla demokrasiden uzaklaşmış, vesayet sorunsalını kronikleştirmiştir (Işık, 2012: 415-419).

Anayasa Mahkemesi, anayasal-hukuki bir kurum olmasına rağmen, siyasal alana giren konulara da baktığı için, verdiği kararlar siyasi olabilmektedir. Bu fonksiyonunu yerine getirirken de siyasal alanın sınırlarını belirlemiştir. Bunlar: Türk Milliyetçiliği ve Atatürk Milliyetçiliği; Laiklik; Türklüğün maddi ve manevi değerleri; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü; Atatürk devrimleri; Sınıf egemenliği ve Azınlık yaratma yasağıdır (Gülsoy, 2001: 58). Bunların içinde “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ve “Laiklik” ilkeleri siyasi parti kapatmalarında en fazla dayandırılan ilkeler olması nedeniyle daha ayrıntılı incelenecektir.

3.2.1.1. Devletin Ülkesi ve Milleti İle Bölünmez Bütünlüğüne Aykırılık Nedeniyle Verilen Kapatma Kararlarının Demokratik Değerlendirilmesi

“Bölünmez bütünlük” kavramı muğlak bir kavram olma özelliğine sahiptir. Bu muğlaklık nedeniyle Anayasa Mahkemesi, kapatma davalarında farklı görüş ve faaliyetleri bu maddeye aykırı olarak nitelendirmiştir. “Bölünmez bütünlük” kavramı, ulus, devlet, vatandaşlık, Türk/Atatürk milliyetçiliği, ırkçılık, üniter yapı, resmi dilde birlik maddeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu bağlamda verdiği kararlarda “Devlet tektir, ülke tümdür, ulus birdir” düsturuyla hareket etmiştir. Nitekim mahkemeye göre, ülke ve ulus bütünlüğü, devletin bölünmezliğinin temel ilkesidir. “Atatürk Milliyetçiliği” kavramı ideolojik bir saplantı olmayıp, sosyolojik temellere dayanan içinde vatan sevgisini barındıran, ülkenin ulus bütünlüğünü koruyan temel ilkedir. Dil, din, ırk, kültür ve mezhebe dayalı öğelerin bölücü nitelikte kullanılmaları bu temel ilkeye aykırılık teşkil etmektedir. Anayasa Mahkemesi’ne göre, *“devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü” kuralı, azınlık yaratılmamasını, bölgecilik ve ırkçılığın yapılmamasını ve eşitlik ilkesinin korunmasını içermektedir.*

Anayasadaki Türk Milleti tanımı içinde, dinsel inanç ve kökeni ne olursa olsun her yurttaş tam eşitlikte yer almaktadır. Bu tanım kapsamında, köken özelliklerinin açıklanıp kullanılmasının yasaklanması söz konusu değildir. Tersine savlar, yapay halk-ulus nitelermeleri, bölücülük ve ayrımcılık özendirilmeleri olmaktan öteye geçemez... Çağımızda da farklı etnik grupların birlikte ulusallaşması ve devletleşmesi uluslararası düzeyde hukukiliğini korumaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti için farklı düşünmenin haklı bir nedeni yoktur. Ulus birliğini bölmek, belli toprak parçasını belli ırktan gelenlere maletmek etnik arındırma yapmak anlamına gelir ki, bunu çağdaş insancıl değerlerle bağdaştırılması olanaksızdır. Vatandaşlık, bölge özelliklerini ve etnik farklılığı aşan, bütünleştirici çağdaş bir olgudur. Bu konuda bir kimsenin diğerinden farklı olmasına; din, kültür ve etnik kökenine ilişkin ayrıcalıklara yer yoktur. İnsan haklarının sadece bir kişiye, sınıfa veya zümreye değil ayrımsız olarak tüm vatandaşlara eşit olarak uygulanması esastır. Eğer bir soy, vatandaşlık bağlamındaki insan hakları dışında özel haklara sahip olmak isterse bu, onun ulus bütünlüğü içinde yalnız bir köken değil, aynı zamanda milli bir topluluk olması anlamına gelir. Bu ise ulus bütünlüğü ilkesi ile bağdaşmaz.”¹¹⁵ Anayasa Mahkemesi, bugüne kadar birçok siyasi partinin ve politikacıların farklı faaliyet ve söylemlerini bu kapsamda bölücülüğe sebep olması savıyla çeşitli yaptırımlar uygulamıştır.

Mahkemenin bugüne kadar sergilediği tutumunu değerlendiren Arslan'a göre, Anayasa Mahkemesi “bölünmez bütünlük” kavramına karşı oldukça hassas olduğu görülmektedir. Kürt halkı, halkların barış içinde yaşaması, Kürt ulusal varlığı gibi kavramlar içeren retorik kullanıldığında, Anayasa Mahkemesi bu durumu “bölünmez bütünlük” ilkesine aykırı görmüş ve ilgili siyasi partileri kapatmıştır. Diğer yandan Anayasa Mahkemesi ilgili siyasi partileri kapatırken, bütünlük ilkesine aykırı gördüğü söylemlerin düşünce de olması ile fiile dönüşmesi arasında bir ayırım yapmamış ve düşünce aşamasında bile olsa kapatmaya yeterli görmüştür (Arslan, 2001: 7-8).

3.2.1.2. Laiklik İlkesine Aykırılık Nedeniyle Verilen Kapatma Kararlarının Demokratik Değerlendirilmesi

Türkiye’de geçmişten günümüze en çok tartışılan kavramların başında laiklik kelimesi gelmektedir. Başörtüsü gibi dini konularda düşüncelerin dahi dile getirilmesi, Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik ilkesine tehdit sayılmıştır. Laiklik ilkesinin

¹¹⁵ E. 1993/3, K. 1994/2, K.T. 16.06.1994, AYMKD, S. 30, C.2, s. 1200-1201.

sınırlarını katı bir şekilde somutlaştırmaya çalışan Anayasa Mahkemesi, bu sınırları aştığını düşündüğü birçok siyasi partiyi kapatmaktan çekinmemiştir (Arslan, 2001: 7-10). Bu kavramın içeriğini toplumun birçok kesimi kendi ideolojisi doğrultusunda doldurmaya çalışmıştır. Anayasa Mahkemesi de Laik Cumhuriyet ilkesine sahip çıkmış ve laiklik ilkesine aykırılık iddiasıyla açılan davaların neredeyse hepsini kapatma ile neticelendirmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu ilkedan dolayı birçok siyasi partiyi kapatması, bu konuda ne kadar katı ve tavizsiz olduğunu göstermektedir. Bu partiler şunlardır: **Milli Nizam Partisi:** Anayasa Mahkemesi, Milli Nizam Partisiyle ilgili kararını verirken, MNP'nin 163'üncü maddenin kaldırılmasını, din derslerinin yüksek öğretim kurumlarında mecburi olması, hilafetin gelmesinde büyük faydalar görülmesi, Dinle devletin aynı olduğunun ve beraber yürüdüğünün ileri sürülmesi, her alanda İslamlaşma zorunluluğundan söz edilmesi ve Cuma tatili üzerinde direnerek durulması yönündeki önerilerle, "Beyanname", "Milli Nizam Ahdi" ve "Milli Nizam Marşı"ndaki bazı ifadeleri, Anayasanın başlangıç kısmı, 2, 19, ve 57'nci maddeleri ile SPK'nun 92, 93 ve 94'üncü maddelere aykırı olmuştur. **Huzur Partisi:** Parti programının 16'ncı maddesinde, "Dil çalışmaları için Çağatay, Azeri, Uygur ve Oğuz olmak üzere dört ana Türk lehçesi ve bu lehçelerdeki kelime köklerinin incelenmesine taraftarız. Keza tekamülü için önce alfabenin geliştirilmesinde zaruret görüyoruz. Eski Türk alfabelerinin neden otuzbeş harfli olduğunu yeni baştan ve Atatürkçü bir ruh ve anlayışla araştıracağız" metin, Anayasanın 174'üncü ve SPK'nun 84'üncü maddelerine aykırı bulunmuştur. Ayrıca parti programında yer alan, Türkiye'deki eğitim ve öğretim kurumları ile üniversitelerin bazı sosyalist ülkelerde olduğu gibi laik olması esasını benimsemedikleri ve buna inanmadıkları ve dolayısıyla din eğitim ve öğrenimin Batı'daki örneklere uygun olarak üniversitelere de tatbik edilmesi gerektiği yönündeki ifadeleri de laiklik ilkesine aykırı bulunmuştur. **Özgürlük ve Demokrasi Partisi:** Anayasa Mahkemesi'nin ÖZDEP'ni kapatma nedeni diğerlerinden biraz farklılık göstermektedir. ÖZDEP, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasını, dini işlerin tamamen cemaatlara bırakılması savını ileri sürmüştür. Bu görüş her ne kadar laiklik ilkesine aykırı değil gibi görünse de, katı bir laiklik anlayışı olan Anayasa Mahkemesi bu partinin de kapatılması kararını vermiştir. **Refah Partisi:** Refah Partisinin kapatılmasında, genel başkan, genel başkan yardımcıları ve bazı parti üyelerinin söylem ve davranışlarının etkisi çok büyüktür. Okullarda ve devlet dairelerinde başörtüsünün serbest hale getirilmesi gerektiği, çok hukuklu sistem olması gerektiği ve vatandaşların istediği hukuku kendisinin seçmesi gerektiği, dini kurallara

dayalı adil düzen kurulacak ifadesi, şeriat düzenine yönelik cihat çağrılarının yapılması ve Atatürk'e hakaret içeren söylemler olması gibi benzer birçok söylemden dolayı, Anayasa Mahkemesi Refah Partisi'nin "açıkça laikliğe aykırı eylemlerin odağı" haline geldiği gerekçesiyle kapatılmasına karar vermiştir. **Fazilet Partisi:** 1999 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından Merve Kavakçı'nın TBMM yemin törenine başörtüsüyle gelmesi, Fazilet Partisi'nin genel başkanı ve diğer partililerinde başörtüsü yasağını "zulüm ve zorbalık" olarak değerlendiren söylemleri ve benzeri eylemler neticesinde, Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisi'ni laiklik karşıtı eylemlere odak olması nedeniyle kapatılması kararı vermiştir (Küçük, 2005: 394-399).

Anayasa Mahkemesi, Huzur Partisi davasında laiklik ilkesine şu şekilde açıklık getirmiştir: "*Laikliğin din-devlet ilişkilerini düzenleyen bir ilke olması nedeniyle her ülkenin içinde bulunduğu ve her dinin bünyesini oluşturan koşullardan esinleneceğini, bu koşullar arasındaki uyum ve uyumsuzluğun laiklik anlayışına da yansıyor farklı ve değişik modelleri ortaya çıkarmasının doğal sayılması gerektiğini*" belirtmiştir.¹¹⁶ Anayasa Mahkemesi Refah Partisi kapatma davasında ise Laiklik terimini şu şekilde tanımlamıştır: "*Laiklik, ortaçağ dogmatizmini yıkarak aklın öncülüğü, bilimin aydınlığı ile gelişen hürriyet ve demokrasi anlayışının, uluslaşmanın, bağımsızlığın, milli egemenliğin ve insanlık idealinin temeli olan bir uygar yaşam biçimidir. Çağdaş bilim, skolastik düşünce tarzının yıkılmasıyla doğmuş ve gelişmiştir. Dar anlamda, devlet işleri ile din işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlansa, değişik yorumları yapılsa da, laikliğin gerçekte, toplumların düşünsel ve örgütsel evrimlerinin son aşaması olduğu görüşü, öğretisi de paylaşılmaktadır. Laiklik, milli egemenliğe, demokrasiye, hürriyete ve bilime dayanan siyasi, sosyal ve kültürel yaşamın çağdaş düzenleyicisidir. Bireye kişilik ve özgür düşünce olanaklarını veren, bu yolla siyaset, din ve inanç ayrımını gerekli kılarak din ve vicdan özgürlüğünü sağlayan ilkedir. Dinsel düşünce ve değerlendirmelerin geçerli olduğu dine dayalı toplumlarda, siyasal örgütlenme ve düzenlemeler dinsel niteliklidir. Lâik düzende ise din, siyasallaşmadan kurtarılır; yönetim aracı olmaktan çıkarılır; gerçek, saygın yerinde tutularak kişilerin vicdanlarına bırakılır. Dünya işlerinin lâik hukukla, din işlerinin de kendi kurallarıyla yürütülmesi, çağdaş demokrasilerin dayandığı temellerden biridir. Kamusal*

¹¹⁶ Esas No: 1983/2, Karar Sayı: 1983/2, R.G. Tarih-Sayı: 15.10.1984-18546, s. 9.

düzenlemelerin dinî kurallara göre yapılması düşünülemez. Düzenlemelerin kaynağı dinî kurallar olamaz."¹¹⁷

Yayla'ya göre, Türkiye'de hukuk alanında kararların tutarlığı açısından birlik mevcut değildir. Dolayısıyla bireylere veya partilere ayrı hukuk kuralları uygulamak bu ülkenin pratiği haline gelmiştir. Böyle bir ortamda ise demokrasi tesis etmek oldukça güçtür. Anayasa Mahkemesi, laiklik kavramını eksik yorumlamış ve evrensel boyutlarda anlamaktan uzaklaşmıştır. Türkiye'de laikliğin genel kabul gören tanımı "din işleri ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır" ifadesi sorunlu bir içeriğe sahiptir. Laiklik kavramından asıl anlaşılması gereken, Devletin, vatandaşlarının dini noktalardaki yaklaşımlarına karşı nötr olması halidir. Türkiye'de birden fazla siyasi parti olmasına rağmen, SPK ve Anayasa'nın siyasi partilerle ilgili kısımları, her siyasi partinin aynı ideolojiye dayanması gerektiği yönünde baskı yapmaktadır. Nitekim Refah ve Fazilet Partisi'ni kapatmak sorunun sadece yüzeysel boyutlarda algılandığının göstergesidir. Halbuki asıl sorun toplumsaldır. Kapatılan partilerin toplum tabanlarında geniş karşılıkları olduğu için, daha sonra yeni şekillerle tekrar vücut bulacak ve yeni siyasi partiler kurularak, siyasetin bir şekilde içinde olacaklardır (Yayla, 2001a: 61-75).

Refah Partisi'nin kapatılmasını değerlendiren Başaran'a göre, "*Anayasa Mahkemesi'nin tartışabilir tenkit edebilirsiniz, ancak sonuçta Refah Partisi kapatılmıştır. Herkes bu karara saygı göstermek ve uymak zorundadır. Ancak kararın hukuki açıdan taşıdığı sorunlar, adı geçen partiye bakışımız ne olursa olsun, öncelikle bir vatandaş olarak sahip olduğumuz özgürlüklerle, yaşadığımız ülkede bir hukuk devleti olduğuna ilişkin inancımız bakımından kaygılanmamıza neden olmaktadır. Kararın Anayasa ve kanunlar ile hukukun temel ilkeleri bakımından sorunlu niteliği yanında, Anayasa Mahkemesi'nin laiklik ve demokrasi kavrayışının otoriteryen olmaktan totaliteryen bir nitelik taşıdığını gösteriyor olması da kaygılarımızı pekiştirmektedir. Daha vahim olanı, Mahkemenin bütün bu despotik ve jakopen yaklaşımları demokrasi veya çağdaşlık sanması ya da öyle sunmaya çalışmasıdır*" (Başaran, 1998: 26).

Siyasi partilerin kapatılma nedenlerinden bahsederken Anayasa Mahkemesi üyeleri ve içtihatları için ayrı bir parantez açılması gerekir. Çünkü Arslan'a göre, siyasi

¹¹⁷ AYMKD, Sayı: 34/2, s. 1026-1027.

partilerin kapatılmasında en önemli etkenlerden bir tanesi de yargıçlardır. Her ne kadar yazılı metin olarak yasalar ve kanunlar olsa da, bu yazılı metinleri yorumlayan yargıçların da bir siyasi görüşü vardır. Olması gereken yargıçların hukuksal yorumlarında nötr olması yani objektif olmasıdır. Fakat özellikle siyasi partilerin kapatılması gibi politik davalarda yargıçlar her zaman objektif olmayabilirler (Arslan, 2001: 5-6). Yayla'ya göre, Fazilet Partisi'ni kapatan Anayasa Mahkemesi, her ne kadar SPK'nun değişmesi gerekir aksi takdirde biz kuralları uygulamak zorundayız, gerekçesini kullansa da parti kapatmada asıl mesele, yüksek yargı organlarındaki yargıçların zihniyeti yani objektif olamamalarıdır (Yayla, 2001a: 62-66). Siyasi partilerin kapatılmasında hatayı yasalarda aramak yerine Anayasa Mahkemesi'nin sorunlu içtihatlarında aramak bir diğer önemli noktayı oluşturmaktadır (Gözler, 2001: 42). Yasal düzenlemeler kadar, yargıçların o yasal düzenlemeleri nasıl okudukları yani yorumladıkları o kadar önemlidir. Özellikle Anayasa Mahkemesi seviyesinde verilen kararlar bir içtihat oluşturarak, ülkede yazılı kaynaklar kadar etki eder. Dolayısıyla bu noktada verilen kararların demokrasiye uygun olması ve yapılması gereken düzenlemelere ışık tutması gerekmektedir (Teziç, 1990: 46).

Erdoğan'a göre, Fazilet Partisi'nin kapatılması ise, Refah Partisi kapatılma davasındaki benzer gerekçe olan, laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline gelmesi üzerine temellendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin Fazilet Partisi'nin kapatılma davasında veya buna benzer davalarda (Refah Partisi), hukuksal ve özgürlükler anlamında vicdanları tatmin eden gerekçeli kararlar ortaya koyamamakla beraber, doğru ya da yanlış bir ön yargıyla davalarda bir tutum sergilediği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi, Fazilet Partisini kapatırken laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline gelmesi gerekçesini ileri sürerken bu durumu, partiye mensup bireylerin başörtüsü yasağı ve benzeri konulardaki söylemlere dayandırmaktadır. Fakat “de facto” olarak gelişen başörtüsü yasağı ile ilgili bir parti üyesinin barışçıl yollarda fikirlerini beyan etmesi, ilgili partiyi kapatmaya yetecek bir neden olmayacağı gibi, bu tarz söylemler, o partiyi laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline getirmez. Anayasa Mahkemesi, laiklik doktrini üzerinden toplum mühendisliği yapma eğilimde olmakla beraber, demokratik-çoğulcu bir ortama rağmen tek-parti dönemden kalan otoriter tavrı sürdürme gayreti göstermiştir (Erdoğan, 2001b: 36-40).

Fazilet Partisi'nin kapatılmasına neden olan İstanbul Milletvekili Nazlı Ilıcak ve Tokat Milletvekili Bekir Sobacı'nın milletvekilliklerinin sona ermesi durumu, milletvekilinin söz ve eylemlerinden dolayı sorumlu tutulamayacağını belirten "yasama sorumsuzluğu" ilkesine aykırı olmasına rağmen ilgili partinin tüzel kişilik olarak bu durumlardan sorumlu tutulacağı ilkesine dayandırılmıştır. Fakat siyasi partinin bu durumdan etkilenmesi, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu ilkesiyle tezat oluşturmakta ve uyumsuzluk yaratmaktadır (Aydın, 2009: 730).

Anayasa Mahkemesi'nin Fazilet Partisi kararını değerlendiren Yayla şu tespitlerde bulunmuştur: *"Türkiye'nin en temel problemi hukukun hakimiyetini gerçekleştirememesidir. Hukukun hakimiyetinin tesis edilememesinin en büyük sebebi hukuk mevzuatı değil hukukçuların, özellikle yüksek yargı organlarındaki yargıçların zihniyetidir. Anayasa Mahkemesi'nin laiklik ve demokrasi bilgisi eksik ve yanlıştır. Türkiye'de laikliği korumanın en iyi yolu önce onu kurtarmaktır. Türkiye evrensel anlamda laik değildir, dolayısıyla laik kalamaz. Türkiye laikleştirilmelidir. Türkiye'nin karma sistemi vardır. Anayasa Mahkemesi'nin Fazilet Partisi'ni kapatma kararı Türkiye'de sistemin demokratikleşmesi yolunda atılan bir adım teşkil etmemektedir. Herkesin iyiliği, toplumsal barış ve huzurun tesisi, demokratikleşmenin gerçekleşmesi için Türkiye liberalleşmelidir."* (Yayla, 2001: 61-74).

2008 yılında ülkede iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi hakkında *"laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği"* iddiasıyla açılan dava bu ilkenin, bir siyasi parti kapatma davasına gerekçe olması bakımından en güncel örnektir. Anayasa Mahkemesinin gerekçeli kararında, ilgili davada, AKP'nin şiddeti savunmadığı ve şiddeti politik bir araç olarak görmediğini, hakkında inandırıcı delillerin olmadığını, parti yönetici ve üyelerinin eylem ve beyanlarının parti tüzel kişiliğine isnat edilemeyeceğini ve partinin beyanlarından dolayı "odak" haline gelmesinin mümkün olmadığı tespitlerinde bulunarak kapatma yaptırımını uygulamak yerine kısmen devlet yardımından mahrum kalma cezasını uygun görmüştür.¹¹⁸ Ülkede çok geniş bir tabanı bulunan bir partiye dahi bu ilke nedeniyle kapatma davasının açılabilmesi, Laiklik ilkesinin demokrasi ve işleyişi üzerindeki etkisinin tartışılmaya devam edileceğini göstermektedir.

¹¹⁸ AYMKD, Sayı: 45/4, s. 2160-2685; AYMKD, Sayı: 45/5, s. 2689-3183.

Anayasa Mahkemesinin laiklik konusundaki bu tutumu, siyasi partilerin politik alanlarını oldukça sınırlandırarak militan demokrasi anlayışına hizmet etmiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 181). Dolayısıyla ülkede tabanı ne olursa olsun herhangi bir siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi laiklik ilkesine dayandırarak kapatma kararı verebilmektedir. Düşünce ve beyanların gerekçe gösterildiği bu davaların demokrasinin sağlıklı işlemesi adına ne derece hizmet ettiği tartışmaya açıktır.

3.2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Militan Demokrasi Yönünden Değerlendirilmesi

Demokrasi rejimlerinde sistemin izin verdiği açıklara dayanarak ortaya çıkan ve maksadını aşan siyasi partilere önlem olarak geliştirilen ve demokrasinin kendini savunması şeklinde literatürde yer alan militan demokrasi anlayışı, zamanla bu anlamından uzaklaşmıştır. Siyasi partilerin demokrasi rejimlerinde vazgeçilmez olduğu görüşü zamanla merkezi ideolojinin dışında kalan siyasi partiler demokrasi için tehdit teşkil etmektedir, noktasına evrilmiştir. Bu durum katı uygulanan militan demokrasi anlayışının önemli bir sonucudur. Bu katı anlayışın uygulandığı ülkelerde siyasi partiler çözümü uluslararası alanda aramışlardır.

Türkiye’de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin çoğunluğu, çözümü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde aramışlardır. Kapatılan partiler, Anayasa Mahkemesi’nin militan demokrasi anlayışı içinde kararlar verdiğini ileri sürerek Türkiye’yi defalarca dava etmişlerdir. Nitekim bu davaların çoğunda, dava açan siyasi partiler haklı bulunarak, Türkiye mahkum edilmiştir. Bu davalara detaylarıyla yazının ilerleyen bölümlerinde değinilecektir. Fakat kapatma davalarında temyiz görevini üstlenen AİHM, verdiği bazı kararlarda militan demokrasi anlayışını yansıttığı gerekçesiyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Hem Anayasa Mahkemesi’nde hem de AİHM’nde görülen siyasi parti kapatma davalarında eleştirilen ve militan demokrasi anlayışının yansıtılmasına olanak veren ortak sebep, anayasa ve kanunlarda siyasi parti kapatılma nedenlerinin muğlak olmasına paralel olarak yargıçların yasaları yorumlamalarına olanak verilmesidir.

Türkiye, 18 Mayıs 1954’te Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni onayladı. Bir onay kanunu ile AİHS iç hukuka dahil edilerek sözleşme hükümleri doğrudan uygulanabilir özelliğe sahip olmuştur. Türkiye, AİHM’ne bireysel başvuru hakkını ise

1987 yılında tanımıştır (Kaboğlu, 1998: 131). 1982 Anayasası'nın 90'ıncı maddesine göre, antlaşmalar kanun gücündedir ve doğrudan uygulanma olanağına sahiptir. Bu anayasa maddesiyle konumu ve etkisi tartışılan AİHS'nin yeri biraz daha sağlamlaşmıştır. Bir diğer gelişme ise, 1988 yılında kabul edilen Protokol ile, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kaldırılıp yerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) getirilmiştir. Daha önce 5.5 / 6.5 yıl süren siyasi parti davaları, AİHM'nin kurulmasıyla iyileşme göstermiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 199-202).

3.2.2.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Dava Açma Usulü

AİHS'nin 11'inci maddesi kapsamında yer alan siyasi partiler, yine aynı Sözleşmenin 35'inci maddesine göre, Anayasa Mahkemesi'nin ilgili siyasi partiyi kapatmasının ardından altı ay içinde ve bütün iç hukuk yolları tüketilerek AİHM'ne başvurabilirler. Altı aylık sürenin dışında olan başvurular, hiç değerlendirmeye alınmadan reddedilmektedir. Bu altı aylık sürenin başlangıcı ise, gerekçeli kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasıdır. Fakat gerekçeli karar, kapatma kararından çok uzun süre sonra açıklandığı için sorun oluşturmaktadır. Bu sorunsalın çözümü ise, gerekçeli kararın kapatma kararıyla beraber alınması ve aynı zamanda RG'de yayımlanmasıdır (Özcan ve Yanık, 2011: 192).

AİHM İctüzüğü'ne göre, siyasi parti kapatma kararına karşı başvuru, kapatılan siyasi partinin temsilcisi tarafından Mahkeme Başkanı'na yazılı olarak yapılır. (AİHS m. 45). Mahkeme Başkanı, siyasi partinin başvurusu üzerine davanın görüşüleceği bölümü, bu davaya bakmakla görevlendirir (AİHS m. 52). Bu bölüm başkanı ise, davaya bakacak olan yedi yargıçlı daireyi oluşturarak göreve başlar (AİHS m. 53/b-2). Duruşma, tanıklar ve tarafların dinlenmesi ile devam eder (Özcan ve Yanık, 2011: 192).

3.2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Siyasi Parti Kapatma Kararları

AİHM çok sayıda Türkiye'den siyasi parti kapatma davasına bakmıştır. Bu davalarda genellikle siyasi partilerin kapatılmasına karşı bir tutum sergileyen Mahkeme, Refah Partisi ve Fazilet Partisi davalarında Anayasa Mahkemesi'ni haklı bularak eleştirilerin odağı haline gelmiştir. AİHM'nde görülen bazı siyasi parti kapatma davaları şu şekildedir:

3.2.2.2.1. Türkiye Birleşik Komünist Partisi Davası

Türkiye Birleşik Komünist Partisi hakkında kurulduktan kısa bir süre sonra çeşitli iddialarla kapatma davası açılmıştır. Partinin adından, tüzük ve programından hareketle başsavcı tarafından şu iddialar ileri sürülmüştür: “sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini savunmak ve yerleştirmeyi amaçlamak”, “kullanılması ve kurulması yasak adla siyasi parti kurulması”, “kapatılan bir siyasi partinin devamı olduğunu beyan ve iddia etmek”, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüyle bozmak”. Anayasa Mahkemesi bu iddialardan “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüyle bozmak” ve kullanılması ve kurulması yasak adla siyasi parti kurulması” iddialarını haklı bularak TBKP’ni kapatmaya karar vermiştir.¹¹⁹ Parti programında yer alan, “*Anayasada Kürtlerin varlığı tanınmalıdır... Türk ve Kürt halkının Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırları içinde gönüllülük ve eşit haklılık temelinde birlikte yaşamaları ve devletin ortak çıkarları temelinde yeniden yapılanması için çalışılacaktır... Kürt sorunun çözümü Kürtlerin özgür iradesini temel almalı, Türk ve Kürt uluslarının ortak çıkarlarına dayanmalı... Şiddet, her halkın doğal ve devredilmez hakkı olan kendi geleceğini tayin hakkının, birlik değil ayrılık biçiminde tek yönlü kullanılmasında yol açar...*” ifadeleri Anayasa Mahkemesi ulusal birliğe zarar verecek şekilde azınlık yaratma amacını taşıdığını belirtmiştir. Bu ifadelerin “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı” olduğunu tespit etmiştir.¹²⁰ AİHM, TBKP kararıyla ilgili olarak çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Partinin daha faaliyetlerine başlamadan partinin gerçek hedeflerini ve yöneticilerinin gerçek niyetini görmek için somut bir delil olmadan bir siyasi partinin sadece tüzük ve programlarına bakılarak kapatılması dikkat çekmektedir. TBKP’nin programında yer alan Kürt halkı ile ilgili öneriler “Kürt ulusu veya yurttaşları” gibi ifadeler azınlık oluşturma amacını taşımamaktadır. Kürt sorununun çözümüne ilişkin şiddet yanlısı olmadığı tam aksine “Kürt sorununa, ancak ilgili taraflar görüşlerini özgürce ifade edebildiklerinde, sorunu çözmek için hiçbir şekilde şiddete başvurmayacakları konusunda anlaştıklarında ve siyasette kendi ulusal kimlikleriyle yer aldıklarında çözüm bulunabilecektir.” şeklindeki ifadeleriyle şiddete karşı olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu iddialar neticesinde siyasi partiye uygulanan yaptırım orantısız ve demokratik bir toplum açısından gereksizdir. TBKP’nin kapatılmasının diğer nedeni ise yasaklanmış bir adla

¹¹⁹ AYMKD, Sayı: 27/2, s. 885-969.

¹²⁰ AYMKD, Sayı: 27/2, s. 885-969.

kurulmuş olasıydı. AİHM'ne göre, Türk Anayasasında yer almayan sadece Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alan parti adı yasağının bir siyasi partinin kapatılmasına neden olması, demokratik ülkeler için doğru bulunamayacak daraltıcı bir yorum tekniğidir (Sağlam, 1999: 189-198; Telli, 2012: 102-105; Tezcan, 1999: 131-137; Turhan, 2008: 137-141).

3.2.2.2.2. Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) Davası

Özgürlük ve Demokrasi Partisi, parti programındaki ifadelerden dolayı Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Programda yer alan, “...Tekel iktidarlarının yapısı Cumhuriyetin ilk günlerinden bugüne kadar, sivil-asker bürokratlarla iç içe geçerek bu bütünleşme ve işbirliği temelinde sürdürülüyor. Tekelci hakimiyeti sürdürebilmek için; Kürt halkını inkar ve haklı taleplerini bütünüyle yok sayma... temelinde geliştirile siyasi politikalarla yürüyorlar... Kürt halkının en doğal demokratik hak ve istemlerine karşı, bu şoven, militarist propagandalar, sürgün ve imha politikaları daima öne çıkarılarak egemen "Türk" anlayışı korunmuş, başta Kürt halkı olmak üzere diğer ulusal azınlıklara ve. dahası Türk halkına da baskılan öngören kapitalist sisteme bağlı devlet politikalarını "Çağdaşlaşma", "Batılılaşma" adına sürdürölmüşlerdir... ÖZDEP, halkların kardeşliği, birliği ve dayanışması önünde engel olan her türden ve renkten ırkçı, şöven ve gerici faşist ideolojik akım ve örgütlenmelere karşı aktif bir politik, ideolojik, demokratik mücadeleyi yürütür... Partimiz Türk ve Kürt halklarının ve bütün azınlıkların çıkarlarını ifade eden, halkın onayıyla seçilmiş, temsilcilerinin toplandığı demokratik, bir Halk Meclisi'nin yaratılmasını öngörür... Devlet din işlerine karışmayacak, din cemaatlere bırakılacaktır. Partimiz... bütün ezilen sömürülen halkların kendi kaderlerini tayin hakkına yönelik her türlü ekonomik, politik, askeri ve kültürel saldırıya karşıdır... Partimiz, ulusal ve dinsel azınlıkların demokratik ve özgür bir ortamda kendi dil, kültür, gelenek, felsefi ve dinî inanç ve ibadetlerini özgürce geliştirebilmeleri için tüm olanakları sağlar. Başta televizyon, radyo olmak üzere her türlü basın-yayın olanaklarından eşitçe yararlanmalarını öngörür... Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Kürt sorununun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi hükümlerine uygun barışçı ve demokratik yöntemlerle çözülmesinden yanadır... Yargılamada ana dil esas alınacaktır... Türk ve Kürt halklarının ve azınlıkların kendi ulusal kültürlerini özgürce geliştirme ve sahiplenme ortamı yaratılacaktır. Halk ve ulus olmanın birinci ve temel unsuru dil

olduğundan her halkın kendi ana diliyle eğitim yapma olanağı sağlanacaktır...” gibi ifadeler Anayasanın ve SPK’nun ilgili maddelerine aykırı olduğu sebebiyle ÖZDEP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.¹²¹ Bu kapatma davasını diğerlerinden ayıran nokta, ÖZDEP’in Anayasa Mahkemesi’nin kapatma kararı alınmadan kendisini feshetmesidir. Kapatmanın sonunda uygulanacak yaptırımlardan kurtulmak amacıyla bu yola başvuran ÖZDEP, AİHM ve Anayasa Mahkemesi tarafından haksız bulunarak, kapatma kararının yaptırımlarının uygulanması gerektiği görüşünde birleşmişlerdir. AİHM’ne göre, ÖZDEP davasında partinin herhangi bir eyleminin veya üyelerinin davranışlarının davaya konu edilmemesini sadece parti programı üzerinden kapatılması oldukça ağır bir yaptırımdır. Buna paralel olarak Mahkeme kullanılan yaptırım hakkında oybirliğiyle ihlal kararı vermiştir. Ayrıca parti programının demokrasinin ruhuna aykırı olmadığı ve kapatma kararının AİHS’nin 11’inci maddesine aykırı olduğu görüşüne varılmıştır. Hatta programda yer alan, “*Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Kürt sorununun İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi hükümlerine uygun barışçı ve demokratik yöntemlerle çözülmesinden yanadır...*” ifadesi ÖZDEP’in demokrasi sınırları içinde kaldığını göstermektedir. ÖZDEP’in Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılmasını önermesi konusunda ise, AİHM laikliğe aykırılık görmemiştir (Telli, 2012: 107-109; Turhan, 2008: 141).

3.2.2.2.3. Demokrasi ve Değişim Partisi Davası

Demokrasi ve Değişim Partisi, parti programında yer alan bazı ifadelerden dolayı kapatılmıştır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: “*...Yoğun baskı çarkının başlıca nedenlerinden biri de Kürt sorunudur. 1923’te şekillenen Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları içinde bizzat Cumhuriyetin kurucularınca da ifade edildiği gibi, Türkler, Kürtler ve başka etnik gruplar yaşamakta idi. Yönetici kesim, daha baştan, ülkenin etnik gerçeğine, çok kültürlü, çok dilli yapısına uygun bir siyasi ve yönetsel yapı oluşturmaktan kaçındı, başka etnik yapıları zorla Türkleştirmeye, eritmeye çalıştı. Bu baskı politikası onu izleyenlerin amaçlarına uygun sonuç vermedi; aksine bir dizi Kürt ayaklanmalarına yol açtı ve sorun ağırlaşarak günümüze kadar geldi. Bugün de Kürt sorunu, tüm ağırlığıyla ülkenin gündemindedir... Şu anda yasaklı olan tüm partilere serbestçe çalışma hakkı tanınacaktır... Kürt dili-kültürü üzerindeki baskılara, zoraki*

¹²¹ AYMKD, Sayı: 30/2, s. 841-930.

asimilasyon politikasına son verilecek; bu alanda da uluslararası hukuk normları ve sözleşme hükümleri hayata geçirilecektir... Kürt dilinin, radyo televizyon yayınları dahil, toplumsal yaşamın her alanda ve aynı resmi işlemlerde serbestçe kullanımı için gereken düzenlemeler yapılacaktır...” Anayasa Mahkemesi’ne göre parti programında yer alan bu ve benzeri ifadeler, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğe zarar vermekte ve toplumda ırk ve dil ayrımı yapmaktaydı.¹²² AİHM’nde Türkiye’nin Değişim ve Demokrasi Partisi’yle ilgili savunması reddedilmiştir. AİHM’ne göre, Değişim ve Demokrasi Partisi’nin parti programında yer alan ifadeler, Kürt sorununun tarihi analizi ve Kürt varlığının ve haklarının tanınması yönünde önerilerden başka bir şey değildir. Ve bu önerileri de yaparken herhangi bir şiddete başvurma eğilimi görülmemektedir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi verdiği kapatma kararıyla AİHS’nin 11’inci maddesini ihlal etmiştir (Telli, 2012: 110-112).

3.2.2.2.4. Emek Partisi Davası

Emek Partisi kurulduktan yaklaşık bir buçuk yıl sonra parti programındaki çeşitli ifadeler nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Emek Partisi’nin kapatılmasına dayanak oluşturan ifadelerden bazıları şunlardır: *“Kürt sorununa demokratik halkçı çözüm; Emperyalizm, sermaye ve Türk ve Kürt gericiliğinin Kürtleri ezme, Türk ve Kürt İşçi ve emekçilerini birbirine düşmanlaştırma faaliyetine son; Kürtler üzerindeki bütün yasakların kaldırılması, ordunun ve öteki silahlı güçlerin bölgeden geri çekilmesi, etnik kültürlere, milliyetlere ve dillere tam özgürlük ve tam hak eşitliği, özgürlük, hak eşitliği, Türk ve Kürtlerin eşit ve özgür birliğini güvenceye alan baştan aşağı demokratikleşmiş bir devlet biçimi...*”¹²³ AİHM’ne göre parti programında yer alan ifadeler, işçi sınıfının Türkiye’de ve Dünyada gösterdiği gelişimi ifade etmekte, hükümetin bu yönde uyguladığı politikaların eleştirisini yapmaktadır. Dolayısıyla Emek Partisi parti programında yer alan ifadelerle şiddet ve kuvvet kullanımını meşru görmemekte ve demokrasinin dışına çıkmamaktadır. AİHM, Anayasa Mahkemesi’nin Emek Partisi’ni kapatırken belirtmiş olduğu nedenlere katılmayarak kapatma kararının gereksiz olduğu yönünde oybirliğiyle karar almıştır (Telli, 2012: 112).

¹²² AYMKD, Sayı: 33/2, s. 638-725.

¹²³ AYMKD, Sayı: 34/2, s. 678-761.

3.2.2.2.5. Demokratik Kitle Partisi Davası

Demokratik Kitle Partisi kurulduktan yaklaşık iki yıl sonra parti programında yer alan ifadelerin kültür, ırk ve dil ayırımına bağlı olarak azınlık oluşturması savıyla Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bu ifadelerden bazıları şunlardır: *“Ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel sorunlar ve bu sorunlardan kaynaklanan dinamizm karşısında, devletin hala yetmiş yıllık politikalarında ısrar etmesi, Cumhuriyet’ten bu yana üstlendiği rolünü sürdürmek için direnmesi ve bu nedenle, terörü turmandırması ve şiddete başvurması; ekonominin tıkanmasına, etnik ve dinsel kökenli çatışmaların boyutlanarak derinlik kazanmasına, demokratikleşmenin engellenmesine ve dünyadaki değişim ve dönüşüm sürecine yeterince katılamamasına ve çağdışı kalmasına neden olmaktadır... Türkiye’nin temel sorunlarından başta geleni Kürt sorunudur. Bu sorun çözülmeden, demokrasinin kazanılması yeniden yapılanmanın sağlanması mümkün değil... Bunun için de, bir resmi milliyetçi ideoloji geliştirilmiş, bu da çarpık bir resmi tarih tezine dayandırılmıştır... Kürt Sorunu’nun çözümsüzlüğüne neden olan bu resmi ideoloji ve ona bağlı devlet politikalarının temel iddiası; Türkiye’de farklı dil ve kültür gruplarının bulunmadığı, herkesin Türk ırkından olduğudur... Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ırk ayırımı ve kan bağı temelinde oluşmuş bir devlet olmamalıdır; herkesin Türk ırkına ait olduğunu iddia eden resmi ideoloji de terk edilmelidir.”*¹²⁴ AİHM’ne göre, Demokratik Kitle Partisi’nin programında yer alan ifadeler, ayrımcılık veya azınlık oluşturma amacından ziyade Türkiye’de belli bir soruna ilişkin tarihsel tespit ve çözümüne yönelik barışçıl öneriler getirmektedir. Parti programının demokrasi rejimine aykırı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla AİHM, Anayasa Mahkemesi’nin Demokratik Kitle Partisi’ni kapatmasını, AİHS’nin 11’inci maddesine oybirliğiyle aykırı bulmuştur (Telli, 2012: 113).

3.2.2.2.6. Sosyalist Parti Davası

1988 yılında kurulan Sosyalist Parti, yaklaşık dört yıl faaliyet gösterdikten sonra 1992 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Daha önce bahsedilen partilerin aksine Sosyalist Parti, parti programından değil, parti eylem ve faaliyetlerinden dolayı kapatılmıştır. Seçim yayımları ve genel başkanının partiyi bağlayan beyanları partinin kapatılmasına dayanak teşkil etmiştir. Yayımlar ve söylemlerden bazıları şöyledir: *“... bu ülkeyi, bu kavimler karpışım eşit ve gönüllü*

¹²⁴ AYMKD, Sayı: 37/2, s. 719-900.

birliğin olduğu, ulusların kendi geleceklerini özgür olarak tayin ettikleri, isterse özgür olarak birleştikleri bir kardeşlik, bir kültür, bir emekçi vatani haline getirebilirler... Yaşasın Türklerin ve Kültlerin kardeşliği, Yaşasın Türk halkı, Kürt halkı... Çöküntü, rejimin en zalim olduğu, en çaresiz olduğu yerden başladı. Düzen partileri Fırat nehrinin doğusunda bittiler. Kürt halkının yaşadığı topraklarda... rastlanmıyor... Türk milliyetçiliği, Kürt sorununun çözüleceği topraklarda iflas etti. Türk milliyetçiliği kendi sınırını çizmiştir. Anadolu'yu Fırat'ın doğusu ve batısı diye ikiye bölmüştür. Türk milliyetçiliğiyle birlikte onun düzeni de Fırat'ta boğulmaktadır. İşte buna rejimin iflası denir... Devlet, dağdan sonra köyleri ve şehirleri de kaybetti. Bu nedenle çareyi doğrudan kitleleri yıldırma buluyor. Böylece devlet terörü Doğu'dan başlayarak Türkiye'ye yeni bir rejim getirmek istiyor... Devlet Kürdü vurma için beslediği korucunun, özel timin. . . maaşını halktan aldığı vergilerle ödüyor. Kürde atılan merminin, sınır ötesi harekâtlarda kullanılan benzinin. . . kısacası özel savaşın gideri halkın sırtına yıkılıyor... Kürt sorunu aynı zamanda Türk sorunudur... Türk ve Kürt halkları iki candır. Cehennemde tek bir Kürt kalsa, bir tek Türk'ün cennete gitmeye hakkı yoktur. Sosyalist parti, son Kürt cehennemden kurtuluncaya kadar mücadeleye kararlıdır... Kürt milleti, kendi kaderini tayin hakkına kayıtsız şartsız sahiptir. Eğer, isterse ayrı bir devlet kurabilir. Emekçilerin çıkan, demokratik bir halk devrimiyle tam hak eşitliği ve özgürlük temelinde, gönüllü birliği gerçekleştirmedir. Ayrılma hakkı, gönüllü birliğin her zaman vazgeçilmez koşuludur... Birlikte veya ayrı yaşamak milletlerin özgür iradelerine bağlıdır. Bu özgür iradenin ortaya konabilmesi için, Kürt illerinde referandum yapılmalıdır. Referandumda, ayrılmayı savunanlar da özgürce propaganda yapabilmelidir... Resmî dil, Türkçe ve Kürtçedir. Her federe cumhuriyette kendi dili esastır. Federal organların kararları iki dilde yazılır. İlkokuldan üniversiteye kadar ve bütün kültür kurumlarında, her iki dilden eğitim, araştırma, basın, yayın, radyo-televizyon vb. iletişim olanakları gerçekleştirilir... karpuz değil cesaret ekin... O resmi ideolojide Kürtlere yer yoktu. Kürt yoktu, artık yalnız Türk vardır... Kürt meselesi, bu noktada gümbür gümbür olmamız gerekir... Ayrılığa zorlayan nedir? Zulümdür. Türk devletinin Kürt halkı üzerindeki zulmüdür. Bu zulmü yıkacağımıza göre zaten zulmü yıkmak da Kürt halkının iradesini kabul etmektir, birliği savunacağız... Türk milliyetçiliği Fırat'ta boğuldu..." Bu ifadelerden dolayı, Anayasa Mahkemesi Sosyalist Parti'yi devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve

azınlık yaratmayı amaçlamakla itham etmiş ve kapatmıştır.¹²⁵ AİHM'ne göre yukarıda geçen ifadeler, Kürt halkını belli politik hedeflere ulaşmada bir bütün içinde hareket etmelerini teşvik etmekte, herhangi bir şiddet unsuru içermemekte, demokratik prensiplere aykırılık oluşturmamakta, önerilerin seçim ve referandum yoluyla hayata geçirilmesini belirtmekte, Türklerin ve Kürtlerin eşit oranda temsil edilebileceği federal bir sistemin kurulması yönünde bir siyasi programın oluşturulmasını önermektedir. Tüm bunların ışığında AİHM, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararını yerinde bulmamıştır (Küçük, 2005: 56-57; Sağlam, 1999: 198-203; Tezcan, 1999: 137-139; Turhan, 2008: 141).

3.2.2.2.7. Demokrasi Partisi (Hatip Dicle) Davası

Söylemlerinden dolayı Anayasa Mahkemesi tarafından kapanan bir diğer parti de, Demokrasi Partisi'dir. Demokrasi Partisi Genel Başkanı'nın 29.5.1993 tarihinde Federal Almanya'nın Bonn¹²⁶; 15.8.1993 tarihinde Irak'ın Erbil¹²⁷ kentlerinde yapmış

¹²⁵ AYMKD, Sayı: 28/2, s. 696-817.

¹²⁶ Genel Başkan Yaşar Kaya'nın 29.5.1993 günü Federal Almanya'nın Bonn şehrindeki konuşması: "Sevgili kardeşlerim. Böyle bir günde sizinle beraber yaşadığım için mutluyum. Hepiniz hoşgeldiniz. Sizi DEP adına sevgiyle selamlıyorum. Sizler ateşin ve güneş ülkesinin çocuklarıdır. Size böyle hitap etmek zorundayım. Çünkü Türkiye'de sizin adınızı anmak, sizin ülkenizin adını anmak daha da siyasi partiler için kapatılma sebebidir. Elbette 70 yıllık inkâr, soykırım, sürgün, darağacı, kan, irin, gözyaşı, barut bizim ülkemizde birbirine karışmış, analarımız ak süt yerine bizi gözyaşı ile emzirmişlerdir. Biz ülkemizin tarihi yığıtçe direnen Mahmut Berdemci (Benzenci, olmalı)lerin ve Mahabat'ta Çarçıra Meydanında idam edilen Gazi Muhammed'lerin, Şark İstiklâl Mahkemesinin astığı Şeyh Sait'lerin, Dersim lideri Seyit Rızaların, Ali Şan'lann, Ağrı direnişlerinin, Zilan deresine kan akıtanların, bazı rejime (Baas rejimine, olmalı) 30 yıl direnen Mustafa Barzani'lerin, Diyarbakır zindanlarının cellatlarını hiçe indiren Hayri Durmuşların, Kemal Pir'lerin, çağdaş Kawa Mazlum Doğanların tarihidir. Evet, bizim tarihimiz kahramanca direnen çağdaş Kawalann tarihidir. Bu sizin büyük yürüyüşünüzdür. Bu tarihte ilk ve tek buluşmamızdır. Bu ilk birliğimizdir. Bunu tarihe böyle kayıt düşün. Ben size Ağrı'nın, Tendürek'in, Zilan'ın, Gabar'ın, Botan'm karlı dağlarının ardında ak saçlarını Diyarbakır köşelerinde al kanlar içerisinde bırakarak gülümseyen şehitler babası Musa Anter'den selam getirdim. Son otuz yıllık aydınlanma döneminden sonra tarih bir noktada bizi bir araya getirdi. Bugün burada özgür bir ülke ve ulusal birlik için yürüyoruz. Yaşasın ulusal birliğimiz. Yaşasın bizi biz eden sevdâ. "Sevgili kardeşlerim, yürüyenler yalnız biz değiliz, kalbi bizimle olan bütün halkımızdır. Kürt halkı artık düşürülmüş bir halk değil, serhildanda başını dik tutan bir halktır. Demokrasi Partisi sizin birliğinizin, sizin ulusal mutabakatınızın eseridir. Osmanlı Devletinin 600 yıllık mirası, ittihatçı komploculuğu ve Cumhuriyetin 70 yıllık tarihi üstüne kurulan Cumhuriyet Türkiye'si üç şeyi beceremedi. Birincisi, demokratik bir devlet yapısı kuramadı. İkincisi, Kürt sorununu demokratik bir yolla çözüme götüremedi. Üçüncüsü, geniş halk kitleleri ve emekçiler üzerindeki sömürüyü kaldıramadı. İşte Demokrasi Partisi böyle bir zaruretten doğmuştur. Dünyada yaşanan gelişmelere rağmen, Türkiye'de yönetim anlayışı değişmedi. Kürtler hep zindanı, inkarı, sürgün ve ölümü yaşadılar. Bugün gelinen noktada Kürtlerin inkarı mümkün değildir. Silahlı mücadele Kürt sorununu Kürt halkının önüne, Kürt ve Türk halkının önüne, dünya kamuoyunun önüne koydu. Bunu söylerken Kürt devriminin arka bahçesinde bulunan kültürel rönesansı da selamlıyorum. Kürtlerin demokrasi ve değişim isteklerine sözcü olabilecek onu gerçekleştirebilecek nitelikte bir örgütlenmenin olmaması kısır bir döngüdür. Bu çıkmazı aşmanın yolu gerçek demokrasi ve değişimden yana olan güçleri seferber etmek ve sağlıklı bir kanala yönlendirip örgütsel birliği kurmaktır. Demokrasi Partisi bu kuldarda mücadele edecek demokrat bir kitle partidir. Kürt sorununa barışçı ve âdil bir çözüm bulmak kaçınılmazdır. Savaşlar sonsuza kadar sürmez. Bir halkı imha etmek mümkün değildir. Kürt halkının istekleri vardır, bizim isteklerimiz vardır. Biz öncelikle Türkiye'de Kürt sorunu dahil her sorunu yasadışıca tartışabileceğimiz bir demokrasi istiyoruz. Oysa ki,

Türkiye'de her yer mayın tarlasıdır. Özgür Gündem gibi bir gazete sekiz ayda kendi mensuplarından sekiz şehit vermiştir. Böyle bir ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Ben geçen gün İstanbul DGM'de şahit olduğum bir olayı size aktarmak isterim. Ben ve arkadaşlarımın, Özgür Gündem'cilerin 14 duruşması vardı. Biz bir kapıda bekliyorduk. Öbür kapıda Azadi Gazetesi'nin ve sorumlularının duruşması vardı. Öbür mahkemenin kapısında Medya Güneşi'nin ve arkadaşlarının duruşması vardı. Bir arkadaşımızı tevkif ettiler. DGM'lerin koridorlarına baktım. Bu olağanüstü mahkemeler sanki biz, yalnız Kürtler için kurulmuştur. Böyle bir ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün değildir." AYMKD, Sayı: 30/2, s. 1061-1216.

¹²⁷ Genel Başkan Yaşar Kaya'nın Irak'ın Erbil şehrinde düzenlenen Irak Kürdistan Demokrasi Partisi'nin 11. Genel Kurulu'nun açılışında 16.8.1993 tarihinde yaptığı konuşma: "Ey bacılarım ve kardeşlerim; bugün iyi bir gündür. Biz azat olmuş Kürdistan'dan KDP'nin kongresine gelmişiz. Bu bizim için bir rüyadır. Ben dört parça Kürdistan adına ve Demokrasi Partisi adına size hoş sefa gelmişsiniz diyorum. Ben Demokrasi Partisi adına lider Mesut Barzani'yi ve hazır bulunan misafirleri saygılarımla selamlarım. Ey hazır bulunan kardeşlerim; Kürdistan halkının sorunu yüzelli senedir ihanet sorunu ve başkaldırma sorunudur. Şeyh Ubadullah Nehdi (Ubeydullah Nehri)'den tutun da şimdiye kadar Kürdistan'ın bağımsızlığı ve kurtuluşu için kim ne yapmışsa biz hepsine saygı duyuyoruz. Hepsi Kürdistan devleti için. Ey Kürdistan Demokrasi Partisi'nin silahlı askerleri; sizin partinizin sorunu adınız, sesiniz, sedanızdır. Adınız bizim orada da (duyulmuştur), (aynı zamanda, zaten) savaş merkezidir. Herkes bizi biliyor. Her Kürt arslan ve kaplan gibidir. Sorununuz (davanız) sevgidir, zaferdir, rahmetli Molla Mustafa'dır. Muhammedin gazasıdır (Gazi Muhammed), güleryüzdür', savaş meydanında, milletin kahramanı, ölmeyen, rahmetli Molla Mustafa Barzani'dir. Hasaneyn Heykel, Molla Mustafa için diyordu ki, o Kürdistan'ın yaşlı kartalıdır. Sizin davanız Barzani'nin koşusudur. Davanız Kürdistan'm kurtuluşudur. Davanız tüm Kürdistan partilerinin anasıdır. Ey kıymetli kardeşlerim; ben Serhat'tan, Tendürek'ten, Ağn'dan, Van Gölü'nden, General İhsan Nuri'nin yanından geliyorum. Ben Piran'dan, Bingöl'den, Diyarbakır'dan, İhtiyar Şeyh Sait'in yanından geliyorum. Ben Koçgiri'de kahraman Ali Şer'in yanından, ben Dersim'den Seyit Rıza'nın Yanından geliyorum. Ben Diyarbakır zindanlarından, Mazlum Doğan'ın yanından, Bitlis'ten Hasan Hayri Bey'in yanından geliyorum. Ben şehitlerin babası ve Musa Anter'in babasının yanından geliyorum. Eyaletin (ülkenin) şehitleri şöyle diyorlardı: Biz sizden ümitliyiz. Bugün kardeşlik günüdür, birlik günüdür. İnsan tek (başına) oldu mu, ne dost ne de düşman size değer vermez. Süleymaniye'den tut, Dersim'e kadar, Mahabat'a kadar, Cebel-i Ekrat'a kadar hepsi şehitlerin ziyaretgâhıdır, kandır, baruttur. Yıldızlar kadar şehitlerin mezarları vardır. Hepsi (bütün bunlar) niçin? Kürt kardeş olmadı, dost olmadı, onun için. Düşmanın elinin altından kurtulamaz. Kürt kardeş olmazsa Kürdistan olmaz. Düşmanın elinde Kobra helikopterleri var. Bizim gönlümüzde sadece kardeşlik var, birlik var, düşman öldürdüğü zaman bu KDP., bu YDK., bu PKK demiyor, bunlar Kürttür diyor. Kürtün yanındaki Kürdistan'da (Diğer çevirilerde bu ibare 'Kuzey Kürdistan' olarak belirtilmiş, bizzat Genel Başkan Yaşar Kaya da, doğruluğunu kabul ettiği 15.9.1993 günlü kolluk anlatımında (s.21), konuşmasında 'Kuzey Kürdistan' demiş olduğu ifade ettiğinden, ibareyi bu şekilde anlamak gerekir.) büyük savaş vardır. Arkadaşlar dediler ki: Halepçe'yi unutmadık. Evet, hiçbir Kürt Halepçe'yi unutamaz. Ama, şimdi kurtun yanındaki (Kuzey) Kürdistan'da Şırnak var, Sarıkamış var, Digor var. (Şırnak, Sarıkamış, Digor il ve ilçelerimizin yer aldığı ülke parçasına 'Kürdistan' denildiğine göre, ister 'Kuzey' sözcüğüyle, ister başka bir sıfatla nitelendirilmesinin sonucu etkilemediği açıktır. Ey kardeşlerim; Kürt birlik olmayıncaya kadar, evet biz Kürdistan için birlik olamıyoruz. Düşman Türk, Arap ve Acem menfaatleri için birlik oluyorlar. Acaba biz Kürdistan için niye birlik olamıyoruz? Ben dedim ki Kürdistan'ın sorunu ihanetlik sorunudur. Hiç Kürtlerin başkaldırması sorunsuz sönmemiştir. Hile, desise, müzakere, siyaset ve bizim içimizdeki hainlerle, kandırmayla ve içimizdeki düşmanla bizi kandırışlar ve söndürmüşler. Herkes bizi aldatmış. 1600 sene Kürtler İslâmiyete hizmet etmişlerdir. Bugün Kürt İslamiyetin yetimidir. Bu kadar İslam devletleri Kürtler için bir karar almıyorlar. Kürtler sosyalizme de hizmet etmişler. Bizler marksist Türk, Arap ve Acem'in kölesi olmuşuz. Askerler bize Kürtlüğü kader işi yapmışlar. Burjuvalar, kapitalistler bizi Kürtlük (Kürt olduğumuz) için kabul etmiyorlar. Kürtlük devleti için birlik olmak ve kurtulmak bizim şiarımızdır. Hür olmak ve serbest olmak pahalıdır. Bizim halkımız erkektir (yiğittir). Halkımız davası için, kurtuluşu için kızını, gelinini, oğlunu bize veriyor. Dağlarda günde 40-50 tane şehit düşüyor. Kürdistan eski Kürdistan değil, Kürt eski Kürt değil. Kürtler yemin etmişler, Yeminimiz ölümdür. Ey ülke senin uğrunda canımız feda, senin yolunda. Bizim kefenimiz giysilerimizdir. Ferman ve hediye birşey istemiyoruz dünyada ölümden başka. Bizim kanımız satılıktır, onunla alın Kürdistan'ı, bizim rüyalarımız olur. Biz başka birşey istemiyoruz. Kardeşlik ve birlik için KDP'nin kongresi başarılı olsun, siz sağ selamet olun. Allah yardımcınız olsun." AYMKD, Sayı: 30/2, s. 1061-1216.

Çağrısıdır" başlıklı bildirisini, Demokrasi Partisi'nin kapatılmasında Anayasa Mahkemesi tarafından gösterilen temel nedenlerdir. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmak, dil ve ırk ayrımı yapmak ve azınlık oluşturma kapatılma nedenlerinden bazılarıdır.¹²⁸ Demokrasi Partisi'nin AİHM'nde dava edilmesi, Hatip Dicle'nin açtığı davanın neticesinde gerçekleşmiştir. AİHM'ne göre, Bonn'da yapılan konuşma çok sert eleştiriler içerse dahi şiddet kullanımını teşvik etmemektedir. Erbil'de yapılan konuşma ise, nefreti körüklemektedir. Fakat konuşmanın yapıldığı yer ülke sınırları içinde olmadığı için konuşmanın etkisi ulusal güvenlik, kamu düzeni ve toprak bütünlüğü üzerinde sınırlı kalmıştır. AİHM, bu söylemlerden dolayı Anayasa Mahkemesi'nin Demokrasi Partisi'ni kapatmasını, AİHS'nin 11'nci maddesinin ihlalidir şeklinde yorumlamıştır (Telli, 2012: 151).

3.2.2.2.8. Refah Partisi Davası

Refah Partisi, 1983 yılında kurulmuş ve giderek siyasi tabanını genişleten bir siyasi hareket olmuştur. Türkiye'de özellikle sağ seçmeni iyi bir şekilde mobilize eden Refah Partisi, oy oranını da gittikçe artırmıştır. 1995 genel seçimlerinde yaklaşık %22 oy alan Refah Partisi, 1996 yerel seçimlerinde yaklaşık %35 oy almıştır (Küçük, 2005: 63). Başarılı bir grafik çizen siyasi partinin üyelerinin söylem ve faaliyetleri nedeniyle, Refah Partisi 1998 yılında "laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline" geldiği savıyla Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bu ifadelerden bazıları şu şekildedir: "... (Necmettin Erbakan)... *"Benim inandığım şekilde sen yaşayacaksın" tahakkümünün ortadan kalkmasını istiyoruz. Çok hukuklu bir sistem olmalı, vatandaş genel prensiplerin içerisinde kendi istediği hukuku kendisi seçmeli, bu bizim tarihimizde de olagelmıştır. Bizim tarihimizde çeşitli mezhepler olmuştur. Herkes kendi mezhebine göre bir hukuk içinde yaşamıştır ve de herkes huzur içinde yaşamıştır. Niçin ben başkasının kalıbına göre yaşamaya mecbur olayım? ... Hukuku seçme hakkı inanç hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır diyerek, lâik devlet düzenimizi eylemli olarak ortadan kaldıracak önerilerde bulunmuştur... sen Refah Partisi'ne hizmet etmezsen hiçbir ibadetin kabul olmaz... Çünkü başka türlü müslümanlık olmaz. Başka türlü kurtuluş yok. Refah bu ordudur. Bütün gücünle bu ordunun büyümesi için çalışacaksın. Çalışmaz isen patates dinindensin... Bu parti islami cihad ordusudur. Kendi kendine CİHAD ediyorum diye faaliyette bulunamazsın. Karargaha bağlı olmak zorundasın.*

¹²⁸ AYMKD, Sayı: 30/2, s. 1061-1216.

Her faaliyette karargaha bağılı olmak zorundayız. Karargaha danışılmadan yapılan faaliyetler tefrikadır. Çalışacaksın, burada çalışacaksın. Müslüman mısın? Bu orduda asker olmaya mecbursun... Cihada para vermeden müslüman olunmaz. Kişinin müslümanlığı, cihada verdiği para ile ölçülür. Bir müslüman, zekatını götürüp fakire veremez. Zekatını beytülmale, cihad ordusunun karargahına, ilçe teşkilatının başkanlığına verecektir. Biz müslümanız. Biz Kur'anı hakim kılmak isteyene gideceğiz. Hepimiz Refahçı olmaya mecburuz, çünkü cihad ediyoruz... Şuurla Refaha çalışan cennete gidiyor Neden? Çünkü Refah demek Kur'an nizamını hakim kılmak için çalışmak demektir... (Şevki Yılmaz)... “Mecliste 158 tane İmam-Hatip mezunu kökenli milletvekili var. Bizim derdimiz Lise-imam Hatip ayırımı değil liselileri de aynı imam hatip ruhuyla yetiştirmek... insanlara din dersi yetmez. Birde ahiret hazırlık dersi konulmalıdır... Bu ülkede en büyük terör, en büyük isyan Allah'a ve Resulüne yapılıyor. Gelin bu ülkede hep birlikte Başbakan'ından Cumhurbaşkanı'na kadar hepimiz ölüm ve ölümden sonraki hayata hazırlık yaptıralım... Samsunspor'un taraftarı olur da Allah'ın taraftarı olmaz mı bu Dünyada... Elhamdülillah şimdi kilit taşı omuzumuzda. Belediyeler merdiven kurdu. Köprü'nün ortasına ulaştık. Bir buçuk milyar islam kurtuluş ordusu koruyor. Bak Erbakan hocayı tanımayanlar duysun, o bu köprü'nün kuruluş ustası ve mimarıdır” ... (Hasan Hüseyin Ceylan) ... “Asker kalkmış diyor ki, PKK'lı olmanıza müsaade ederiz ama, şeriatçı olmanıza asla, bu kafayla çözemeyiz. Çözüm isterseniz şeriatçılıktır.”¹²⁹ AİHM, daha önce siyasi parti kapatma davalarının hepsinde Türkiye'yi mahkum etmesine rağmen, Refah Partisi'nin kapatılması davasında Türkiye'yi yani Anayasa Mahkemesi'ni haklı bulması çok eleştirilmiştir. Nitekim diğer siyasi parti kapatma davalarında AİHM, Türkiye'yi genelde AİHS'nin 11'inci maddesini ihlal ettiğini belirtmiştir. Genelde siyasi partilerden yana olan, yorum haklarını siyasi partilerin lehine kullanan ve ifade hürriyetini sonuna kadar savunan AİHM, Refah Partisi'nin kapatılmasında dayanak olan söylem ve ifadeleri bu kapsamın dışında değerlendirmiş ve beklenen bir tutumun dışına çıkmakla eleştirilmiştir. AİHM Refah Partisi'nin kapatılmasını onaylayan kararını şu gerekçelere dayandırmıştır: Refah Partisi giderek artan oy oranı ve siyasi tabanını genişleten bir yapıya sahipti. Ve 1997 yılında yapılan kamuoyu araştırmasına göre Refah Partisi %67 gibi bir oyla tek başına iktidar olma şansına sahip olabilirdi. Refah Partisi'ni diğer kapatma davalarından ayıran temel noktalardan birisi de iktidar olma şansının olması ve bunun neticesinde de parti

¹²⁹ AYMKD, Sayı: 34/2, s. 762-1056.

üyelerinin laikliğe aykırı söylem ve ifadeleri hayata geçirebilme ihtimalinin olmasıdır. Bu durum AİHM tarafından “açık ve yakın bir tehlike” olarak belirtilmiştir. Diğer bir temel neden ise, Refah Partisi’nin genel başkan düzeyinde seslendirilen kökten ve dinci temele dayanan çok hukuklu toplum modelidir. Bu tarz dinci ve şeriatı savunan siyasi partilerin iktidarı ele geçirdiğinde kendi ideolojileri hayata hemen geçirebilecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca Refah Partisi’nin “laikliğe aykırı eylemlerin cezai normlarca cezalandırılmaması gerektiği yönündeki TCK 163’ncü maddeye ilişkin hukuki değişikliğin yapılmasını savunmalarını ve oy kullanmalarını” laikliğe aykırı davranış kapsamında değerlendirilmiştir. Bu gerekçeleri ortaya koyan AİHM, yanlı olmakla ve Refah Partisi’ne karşı haksızlık yapmakla itham edilmiştir. Bu eleştiriler ilerleyen bölümlerde detaylı şekilde incelenecektir (Küçük, 2005: 58-66; Yokuş, 2001: 120-124).

3.2.2.2.9. Halkın Demokrasi Partisi Davası

Halkın Demokrasi Partisi, 11 Mayıs 1994 tarihinde kurulmuştur. 13 Mart 2003 tarihinde kapatılan parti, bugüne kadar siyasi partiler içinde uzun ömürlü olanlardan biridir. Yaklaşık dokuz yıl faaliyet gösteren parti, parti üyelerinin açıklamaları ve faaliyetlerinin PKK terör örgütüne ve Abdullah Öcalan’a yardım ve destek olduğu gibi gerekçelerle, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Kapatılmaya zemin hazırlayan bazı ifadeler şunlardır: “*(Şemdin Sakık) ...Şimdi bugün biz yine barış çağrılarımızı yeniliyoruz. Generaller, Başbakan, Bakanlar barış çağrımıza karşılık vermiyor, yine barış treni Avrupa’dan çıkıp Türkiye içinden Kürdistan’a gelecek. Bunun amacı Kürt sorununu barışçıl çözümle halletmek. Ama sizde biliyorsunuz; Türk devleti bütün dışarıdaki dostlarını da devreye sokarak bu barış treni karşısında engel oluşturuyor. Bir planları da trenin yerine ulaşmaması biz bu konuda bir tren değil iki tren çıkarttık. Şimdi eğer barış treni yerine ulaşmazsa savaş treni yerine ulaşacaktır. Yani Türkiye sağır ve dilsiz olarak bu meseleyi kapatmasın bugün biz ne durumdayız, düşman ne durumda bu göz önündedir. Turizm bölgeleri de bu savaşta hedefimizdir... (Hikmet Fidan) Öncelikle bu ülkede 13 yıldır sürmekte olan bir savaşı hatırlatmak isterim. Bu savaşta toplam 3500 köy boşaltılmıştır. Ayrıca gerek Türk gerekse Kürt olan binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. 5000 kişi toprağından göçmüştür. Bu kirli savaş sadece Kürt meselesi değildir. Bu dünya üzerinde yaşayan tüm insanların sorunudur. Bütün bunlara rağmen sona ermesi gereken kirli bir savaş*

yaşanıyor... Biz kardeşçe özgün bir yaşam içinde barış istiyoruz. Bu noktada barışseverler de kalıcı bir barışa taraftar olarak İstanbul'a gelmiş bulunuyorlar... Biz barış istiyoruz. Devletin de konuya bu şekilde yaklaşmasını bekliyoruz. Yetmiş yıldır baskı yapılıyor. Biz bunun doğru yol olmadığını söylüyoruz. Gelin beraber kardeşçe yaşayalım diyoruz. Yani biz pazar günü orada olacağız tüm halk orada, olacaktır. Bu barışın sağlanacağına inanıyorum. Ben inanıyorum ki 1 Eylül Dünya Barış günü Kürt ve Türk halkı için büyük bir bayram olacak... Kürt halkı savaş değil daima barış isteyen taraftır. Bugüne kadar büyük bedeller ödedi... (Murat Bozlak-Genel Başkan) HADEP'e Kürt halkı güven duymaktadır. Zira HADEP Kürt halkının bir parçasıdır. Kürt hareketinin bir parçasıdır. Şimdi bu ülkenin temel sorunu olan Kürt sorunu konusundaki düşüncelerimi ifade etmek istiyorum... şimdi bu ülkenin kurtuluşunda kan veren Kürtlerin inkarı var. Anadilleri ile konuşmaları yasak, kültürlerini geliştirmeleri yasaklanmış durumda...1924 Anayasası ile birlikte Kürtlerin varlığı inkar edilmiştir. 20 milyon insan için 1982 Anayasasında da aynı hüküm konulmuştur. Artıları ile konulmuştur... Kürtler kimlik mücadelesi veriyor. Kürtler varlıkları için mücadele veriyorlar. Operasyonlara rağmen, katliamlara rağmen provakasyonlara rağmen, PKK hala bu ateşkesini devam ettiriyor. Bunu değerlendirmek lazım. Bu lafla olmaz. Adam gibi çıkacaksın mademki sen silahını susturdun, bende talimat veriyorum askerime sizde susun diyeceksin. Operasyonla çözülmemiyor, İŞGALLE ÇÖZÜM OLMUYOR. Çözüm olsa idi bu kaçınıcı operasyon. Şimdiye kadar olurdu. Operasyonlar, katliamlar, provakasyonlar çözüm değil, çürpiniştir, batıştır, çöküştür... 2 Temel şart, savaş dursun taraflar diyalog sürecine girsin, ikinci etapta bu diyalog sürecinin uzamaması için kesin ve kalıcı bir barışın sağlanması lazım. Yapılması gereken açık şeyler var. Olağanüstü hal Kürt halkının başına zulüm yağdırmakta. Başka bir işe yaramadı... Kürtler göç ettirildi, köyleri yakılıp yıkıldı. Şimdi 4 milyon civarında Kürt göçer durumdadır. Yerlerinden, yurtlarından edilmişlerdir. Bunların tazminatları ödenerek geri gönderilmelidir. Herkes kendi kültürünü geliştirsin. Herkes bu ülkede kendi kişiliği ile kendini ifade etsin. Bundan kimsenin zararı yok. Bırakın Kürtlerde kendi kişilikleri ile kendilerini ifade etsinler, gelin bu darbecilerin bu çizmecilerin getirdiği demokratik olmayan ve Türkiye toplumunun gerçeklerine uymayan bu 82. Anayasasını değiştirelim. Bu anayasa değiştirilmeli, Kürt toplumunun kimliği kabul edilmelidir... Onbinlerce gencin ölümüne, ülkenin ekonomik ve siyasal krize sürüklenmesine neden olan savaşın son operasyonlarla turmandırılması toplumda gelişen barış umudunu zedelemiştir... 15 Aralık 1995 tarihinde PKK tarafından ilan edilen tek taraflı ateşkes bugüne değin

sürdürülen operasyon ve provokasyonlara rağmen devam ettirilmektedir... Tek taraflıda olsa ateşkesin yarattığı olumlu ortam iyi değerlendirilmeli savaş değil barış ve demokratikleşme doğrultusunda ciddi adımlar atılmalıdır. Halkın yararı barışta ve demokratikleşmededir. Daha fazla can kaybı olmadan mevcut olumlu ortam bozulmadan hükümeti başlatılan operasyonları derhal durdurmaya davet ediyoruz... (İhsan Durukal) ...Kürt Tarihi ile ilgili belge ve arşivler ya imha ya da çok gizli olarak saklanmıştır. Elde olan bilgiler ise tümüyle yabancı kaynaklardan ve su götürür bilgilere dayanır. Kürt sözcüğü 1989 yılına kadar söylem ve yazımı yasaktır. Ne ilginçtir ki Türk Subay Akademilerinde 3 yıllık bir süreçle sürekli olarak Kürt Tarihi okutulmaktadır. Kendi gerçeğini kendisi bilmek istiyor. Yani düşmanı görmek ve tanımak istiyor... Aslında Türk kelimesi hakaret anlamına gelir bir şekilde, mesela, Osmanlının son dönemlerinde Devlet işlerinin iyi gitmediğini gören yönetim. Araştırmacılara nedenini sormuşlar, araştırmacılar ise “Eskiden Devletin işleri iyi gidiyordu, ama ne zaman ki devlet yönetimine Hamamcılar, Tellaklar ve Türkler alındı o zaman devletin işlevi kötüleşti diyorlar...” bu ve benzeri ifadelerin yanı sıra 23.6.1996 tarihinde Ankara Atatürk Kapalı Spor Salonunda yapılan ve PKK örgütünün gövde gösterisi halinde cereyan eden Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)’in 2. Olağan Genel Kurultayı’nda... “Murat BOZLAK konuşmasına başladıktan sonra şeref tribünü tarafına çatıya maskeli kişiler tarafından evvela PKK örgütünün sözde bayrağının asıldığı, daha sonra bu bayrağın yanına Abdullah ÖCALAN’ın beyaz bez üzerine siyah beyaz olarak yapılmış posterinin asıldığı, daha sonra salondaki tek Türk Bayrağının yine maskeli bir şahıs tarafından ipleri çözülmek suretiyle yere düşürüldüğü, yerine PKK örgütünün başı Abdullah ÖCALAN’ın posterinin asıldığı, bu olaylar salonda bulunanlar tarafından coşkulu bir şekilde alkışlanırken Genel Başkan Murat BOZLAK’ın hiç bir tepki göstermediği, konuşmasına devam ettiği, iddia olunduğu gibi Divan Başkanı Hikmet FİDAN tarafından konuşmasının ‘kesilmediği, Divan Başkanı Hikmet FİDAN’ın ise cereyan eden olaylar karşısında “Parti disiplinine ve tüzüğe uyalım” şeklinde cılız ve göstermelik bazı ikazlar yaptığı. Hükümet Komiserinin uyarısı üzerine Türk Bayrağı’nın yerine asılması ikazında bulunduğu, ancak Türk Bayrağının yerine asılmadığı, bunun üzerine Divan Başkanı Hikmet FİDAN’ın isteğiyle salonda bulunanların “Yuh” sesleri arasında Divan önüne serildiği, bayrağın büyük bir kısmının yerlerde sürünmesi ve çiğnenmesi üzerine hükümet komiseri’nin uyarısıyla buradan kaldırıldığı” gibi olayların neticesinde açılan davada ilgili siyasi parti kapatılmış ve partinin 46 üyesine beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi,

yöneticisi ve denetçisi olamayacak şekilde yasaklama getirilmiştir.¹³⁰ AİHM'ne göre, Halkın Demokrasi Partisi'nin kuruluş amacı ülkenin temel sorunlarının demokratik çerçevede çözülmesini sağlamaktır. Parti üyelerinin söylem ve faaliyetleri her ne kadar eleştiriler olsa da şiddet kullanımını ve silahlı örgüt kullanımını teşvik ettiği söylenemez. Türk Bayrağı'nı indiren kişinin parti mensubu olmaması dikkate alınmaması bir gerçektir. Türk milletinin dışındaki bir milletin varlığını oluşturup kendi geleceklerine tayin edilme çabası ise, HADEP ile PKK arasındaki bir bağın olduğunu kanıtlamaz. Terör örgütünün yayın organlarının HADEP üyelerince izlenmesi ise, bilgi alma ve verme hürriyeti kapsamında olduğu belirtilmiştir (Telli, 2012: 155).

3.2.2.3. Kapatma Kararları Bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Militan Demokrasi Anlayışı

AİHM, zamanla Anayasa Mahkemesi'nin özellikle siyasi parti kapatma kararlarında temyiz fonksiyonunu yerine getiren bir kurum hüviyetine bürünmüştür. Nitekim Anayasa Mahkemesi bazı siyasi parti kapatma davalarında AİHS'ne atıflar yapması bunun bir göstergesidir. Dikkat çeken bir diğer nokta ise, AİHM'nin siyasi parti kapatma davalarıyla ilgili içtihat oluşturmasında Türkiye'nin rolü çok büyüktür. Bugüne kadar birçok kapatma davasının AİHM'ne intikal ettiği görülmektedir. Bu kadar çok kapatma davasına sahne olan Türkiye'nin bu konuda totaliter ve devleti merkeze alan bir yapıda olduğu görülmektedir (Turhan, 2008: 146).

AİHM (Strazburg Mahkemesi) tarafından görülen bütün siyasi parti kapatma davaları, Türkiye kamuoyu tarafından itinayla takip edilmiştir. Nitekim AİHM'nin verdiği kararların Türkiye'de büyük yankı uyandırması bunun bir göstergesidir. AİHM'nin vermiş olduğu kararlar, Türkiye'de bazen güvenilmesi gereken bir üst mahkeme olduğu izlenimini uyandırmış bazen de önyargılı ve Türk düşmanlığı içeren kararlar olarak algılanmıştır. Normalde Anayasa Mahkemesi devlet merkezli ve dar pozitif hukuksal bir yaklaşım sergilerken AİHM, kararlarında çoğulcu, demokratik ve özgürlükçü bir yaklaşım sergilemektedir. Fakat AİHM, Refah Partisi ve Fazilet Partisi kararlarıyla özgür politik alanı zorlama yöntemlerle daraltmış ve Türkiye'nin yanı sıra Avrupa'da tartışılır bir hale gelmiştir (Özcan ve Yanık, 2011: 201-202).

¹³⁰ AYMKD, Sayı: 39/2, s. 814-1107.

AİHM, şiddete teşvik varsa veya demokrasiyi tehdit eden bir unsur söz konusu ise, siyasi partilerin kapatılmasını uygun görebilmektedir. Fakat Refah Partisi davasında bu yönde herhangi bir kanıt bulunmamasına rağmen çıkarımlara ve ihtimallere göre kararını veren AİHM, daha önce siyasi parti kapatma davalarında ortaya koymuş olduğu içtihatların dışına çıktığı görülmektedir (Telli, 2012: 148).

AİHM, kararlarını verirken genelde çoğulcu, hürriyetçi ve liberal bir çizgide yer alırken Alman Komünist Partisi, İtalyan Faşist Partisi ve Refah Partisi davalarında bu çizgiden tamamen uzaklaşarak militan demokrasi anlayışını yansıtmıştır. Mahkeme bu kararlarında çoğulculuktan uzaklaşmış ve kısıtlı hürriyet anlayışına yönelmiştir. Demokrasi ile çoğulculuk arasında ayrılmaz bir birliktelik olduğunu savunan Mahkeme Refah Partisi kararıyla kendisiyle ters düşmüş ve daha önceki kararlarına tezat bir duruma mahal vermiştir. Refah Partisi kararı'nda Mahkeme birçok noktada sapma göstermiştir. Normalde partinin üyelerinin bireysel sorumlulukları ile partinin kollektif sorumluluğuna gidilmemesi gerektiğini savunan Mahkeme, Refah Partisi davasında partinin içindeki beş kişinin ifadeleri ve davranışlarından dolayı tüm partiyi sorumlu tutarak kapatılmasını onaylamıştır. Bu kişiler partinin lider kadrosunda yer alsalar dahi milyonları bulan tabanı olan bir siyasi partiyi bireysel ifadelerden dolayı kapatmak AİHM'nin demokratik görünümüyle çelişmektedir. Üç-beş kişinin yüzünden yüzbinlerce kişinin cezalandırıldığı ortamda, ne adaletten ne de hukuki güvenceden bahsetmek mümkün değildir. Üstelik Refah Partisi geç de olsa bazı ifadelerinden dolayı partiyi zor durumda bırakan üyelerini ihraç etmesi, AİHM açısından hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Bu durum bazı provokatörlerin bazı eylemlerinden dolayı ihraç edilseler dahi buldukları partiyi kapattırabilecekleri anlamına gelmektedir ki bu durum siyasi partilerin hürriyetlerini kısıtlamaktadır. AİHM, Refah Partisi'nin kapatılmasını haklı görmesinin bir diğer nedeni partinin gizli amaçlarıdır. Halbuki bir hukuk devletinde bireylere suç atfedilebilmesi için somut bir davranış veya söyleminin olması gerekmektedir. AİHM'nin gizli amaç okuma yapması, mahkemeyi demokratik bir hukuk devletinden ziyade totaliter nitelikli anti-demokratik bir anlayışa yakınlaştırmıştır. Refah Partisi kararında bir diğer hukuki çarpıklık ise, AİHM'nin "şiddete başvurabileceği ihtimali ve şüphesi"nin oluşmasını parti kapatmak için yeterli görmesidir. Daha önceki birçok davada somut söylem ve faaliyetler olsa dahi siyasi partinin tarafında olan AİHM, Refah Parti davasında bu çizgisinden saparak muhtemel veya ihtimal dahilinde olabilecekler üzerinden davaya bakarak müeyyide

uygulanabileceğini belirlemiştir. Sonuç olarak AİHM bu davada, liberal demokrat bakış açısını bırakıp, merkezîyetçi ve ceberut devlet bakış açısını tercih etmiştir (Küçük, 2005: 68-75).

Erdoğan'a göre AİHM'nin Refah Partisi kararı, şaşırıcı ve beklenenin dışındadır. Bu karar devlet ve sivil toplum merkezli değildir. Bu karar AİHS ve evrensel insan haklarına aykırı olduğu kadar Avrupa'nın değerlerine de aykırıdır. AİHM'de görev yapan yargıçların İslam dinine olan önyargıları nedeniyle, bu davada bariz bir hata yapmışlardır. Karara hukuk tekniği açısından bakıldığında üç tane sakatlık söz konusudur. Birincisi, AİHM bu kararında şüphe üzerine hüküm inşa etmiş ve çok ciddi yaptırımları kesinlik yokken uygulamıştır. İkincisi, Strassburg Mahkemesi tarafların iddialarını tarafsız bir şekilde ölçmekten ziyade Türk hükümetinin tek taraflı tezlerini ve kararlarını denetlemeden olduğu gibi kabul etmiştir. Üçüncüsü, Refah Partisi'nin kapatılmasında "Şeriatçı Proje"nin niteliğinden dolayı mı yoksa projesini uygulamaya geçirmek için mi şiddet kullanabileceği izlenimden dolayı mı AİHS'ne aykırı olduğu net değildir (Erdoğan, 2001c: 49-50).

AİHM'nin Refah Partisi kararına farklı bakan Yokuş'a göre, "*Refah Partisi'ne ilişkin kararında AİHM'nin, her ne kadar Türkiye'nin somut koşullarını dikkate aldığı gözlenirse de, temel dayanağı yine Avrupa ortak değerler bütünü olmuştur. Bu kararında Mahkeme, bir siyasi partinin iki durumda devletin anayasal düzeninde değişiklik savunabileceğini ifade etmiştir. Birincisi, bu amaca hizmet edecek araçların her açıdan yasal ve demokratik olması; ikincisi, önerilen değişikliğin bizzat kendisinin temel demokratik değerlerle uyumlu olması gerekir. Mahkeme'ye göre, şiddete başvuruyu teşvik eden, savundukları öneri ile demokrasinin bir ya da birden fazla ilkesiyle ters düşen ya da demokrasiyi yok etmek amacıyla, demokratik düzende güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerin yok edilmesini amaçlayan bir siyasi parti, bu nedenle maruz kalacağı yaptırımlara karşı Sözleşme'nin korunmasından yararlanma iddiasında bulunamaz. Somut olayları ayrıntılı değerlendirdiği bu kararında Mahkeme, Partinin laikliğe aykırı eylemlerini bütün halinde değerlendirerek Türkiye'de demokrasi için tehdit olarak görmüştür.*" (Yokuş, 2001: 128).

SONUÇ

Demokrasi, birçok özgürlüğü içinde barındıran ve günümüz dünyasında genel kabul gören bir yönetim şeklidir. Demokrasinin en etkin şekilde sürdürülebilmesi açısından, siyasi partilerin rolü büyük önem arz etmektedir. Siyasi partiler, toplumun tüm kesimlerinin fikir, istek ve şikayetlerini demokratik çerçevede ülkenin politikalarına yansıtarak, onları demokrasi içinde tutarlar. Siyasi partilerin olmadığı veya eksik kaldığı yerlerde ise, bu boşluğu yasadışı örgütlenmeler doldurarak, anarşi ve istikrarsızlık yönünde toplumu mobilize edebilirler. Dolayısıyla demokrasinin tüm unsurlarının optimal seviyede işleminin temel şartı, siyasi partilerin özgürce politikalarını sürdürebilecekleri bir ortamın oluşmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında yaşanan Nazizm, Komünizm ve Faşizm deneyimleri, demokrasinin de istismar edilebileceğini göstermiştir. Bu duruma karşın, demokrasinin, kendi içindeki bu aşırııcılara karşı kendisini savunması anlamına gelen militan demokrasi anlayışı kavramı bu dönemden itibaren siyasi literatüre girmiştir. Militan demokrasi anlayışının yaygınlık kazanmasına paralel olarak birçok ülkede siyasi partilerin sınırlandırılabilmesine yönelik hükümler, siyasi partiler kanunlarında ve anayasalarda yer almaya başlamıştır. Bu sınırlandırmaların aşırıya kaçması ise, bir diğer önemli sorunu beraberinde getirmiştir. Demokrasinin kendisini savunurken, bireysel siyasi haklar ve siyasal partiler düzeyinde aşırı sınırlamacı uygulamalara başvurusu, militan demokrasi anlayışının katı bir şekilde uygulanabileceğini göstermiştir.

Türkiye’de siyasi partilerin kapatılması sorunu, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. 1961 Anayasası’ndan önce siyasi partiler çeşitli şekillerde kapatılırken, bu dönemden sonra siyasi partilerin kapatılması konusunda Anayasa Mahkemesi tek başına yetkili kılınmıştır. Ayrıca askeri müdahaleler nedeniyle de, çeşitli yıllarda birçok siyasi parti kapatılmış hatta bazı dönemlerde siyasi partiler yasaklanmıştır. Uluslararası ve anayasal düzeyde siyasi partilerin güvence altına alındığı günümüz dünyasında Anayasa Mahkemesi’nin kurulduktan sonra onlarca siyasi partiyi kapatması, bu kurumun yurtiçi ve uluslararası düzeyde önemli şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. Kapatılan siyasi parti sayısı bakımından Türkiye, dünyada en üst sıralarda yer almaktadır. AİHM’nde görülen siyasi parti kapatma davalarının büyük çoğunluğunun

Türkiye’den olması bu durumu destekler niteliktedir. Bu konuda en fazla sorumluluğu olan Anayasa Mahkemesi’nin vermiş olduğu çok sayıdaki siyasi parti kapatma kararlarında çeşitli sorunlar bulunmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Anayasa Mahkemesi’nin verdiği siyasi parti kapatma davalarındaki sorunlar şunlardır: Anayasa Mahkemesi’nin devlet-merkezli ideoloji çerçevesinde militan demokrasi anlayışını katı bir şekilde uygulaması sorunu, yorumlanmaya muhtaç yasalar nedeniyle yargıçların zihniyeti ve içtihat sorunu, siyasi parti davalarında kısıtlı yaptırım uygulayabilme sorunu, bazı siyasi parti kapatma davalarında parti üyeleri ile parti tüzel kişiliği ayrımının yapılmaması sorunu, kapatılma kararlarının geçici çözümler olması sorunu ve siyasi partilere güven duymayan anayasal ve siyasi partiler kanunu sorunu.

1982 sonrasında günümüze 19 siyasi partinin kapatılması kararını veren Anayasa Mahkemesi, demokrasinin kendisini savunması anlamında kullanılan militan demokrasi anlayışını, devlet-merkezli ideoloji çerçevesinde değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin toplumun tüm kesimini ilgilendiren sorunlar hakkında çözüm odaklı politikalar üretmesini teşvik etmekten ziyade, siyaset alanlarını daraltmayı tercih etmiştir. Derin toplumsal sorunlar ile ilgili çözüm önerilerinde, şiddeti teşvik etmeyen ve şiddeti bir politika aracı olarak kullanmayan birçok siyasi partinin kapatılması, Anayasa Mahkemesi’nin katı militan demokrasi anlayışına işaret etmektedir.

Anayasa’da ve siyasi partiler kanununda yer alan, siyasi parti kapatma nedenleri incelendiğinde, maddelerin muğlak ve yorumlanmaya muhtaç olduğu görülmektedir. Bu durum da, siyasi partilerin kapatılması konusunda Anayasa Mahkemesi’nde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde birçok içtihatın oluşmasına neden olmuştur. Türkiye’de herhangi bir parti, parti tüzük ve programı veya parti üyelerinin söylem ve faaliyetlerinden dolayı, Anayasanın 68’inci maddesinin 4’üncü fıkrasına aykırılık nedeniyle veya SPK’nun 101’inci maddesinin a veya b bendi gereğince kapatılabilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise, genellikle şiddeti teşvik etmeyen ve kullanmayan siyasi partilerin kapatılmasına karşı bir tutum sergilemiştir. Fakat Refah Partisi ve benzer davalarda kendi oluşturduğu içtihatlarla çeliştiği görülmektedir. Niyet okuma, ihtimaller üzerinden karar verme ve subjektiflik üzerinden

birçok eleştiri alan AİHM, bu davalarda olağan çizgisinin dışına çıkmakla itham edilmiştir. Dolayısıyla yüksek mahkemede yer alan yargıçlarında birer insan oldukları ve herhangi bir politik görüşe sahip oldukları göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle anayasalarda, siyasi partiler kanunlarında ve uluslararası metinlerde hangi koşullar gerçekleştiğinde siyasi partilerin kapatılabileceği somut olmalı ve bu maddelerde yargıçların yorumlama fonksiyonu olabildiğince sınırlandırılmalıdır.

Türkiye’de siyasi partilerin kapatılması alanında önemli sorunlardan birisi de, Anayasa Mahkemesi’nin bu davalarda kısıtlı yaptırım uygulayabilmesidir. Cari duruma göre, herhangi bir siyasi parti kapatma davasında, Anayasa Mahkemesi davayı reddedebilir, kısmen veya tamamen hazine yardımından mahrum bırakabilir veya kapatabilir. 2001 yılında Anayasa değişikliği ile getirilen kısmen veya tamamen hazine yardımından mahrum bırakılması maddesi, siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırması bakımından olumlu bir gelişme olmasına karşın, uygulanabilme alanı çok sınırlı kalmaktadır. Çünkü 2014 yılına kadar herhangi bir siyasi partinin hazineden yardım alabilmesi için girmiş olduğu seçimlerde en az %7 oy alabilmesi gerekmektedir. 2014 yılında çözüm süreci kapsamında yapılan reformlarda bu oran, %3’e düşürülmüştür. Bu açıdan bakıldığı zaman Türkiye’de, seçim barajının da etkisiyle hazineden yardım alan siyasi partilerin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yaptırımın uygulanabilme alanı oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda hazırlanacak yeni anayasada ve siyasi partiler kanununda siyasi partilere uygulanabilecek yaptırımlar zenginleştirilmeli ve kapatma yaptırımı son çare olmalıdır. Getirilebilecek yaptırımlara örnek olarak, ilgili siyasi partiye bir veya daha fazla seçime girmesinin yasaklanması, hazine yardımının kapsamının genişletilmesi (her partinin küçük miktarda da olsa aldığı oy oranı veya sayısına göre hazineden yardım alabilmesi gibi) ile kısmen veya tamamen hazineden mahrum bırakılması veya seçim öncesi yazılı ve görsel medya dahil olmak üzere ilgili siyasi partinin propaganda yapmasının kısmen veya tamamen engellenmesi şeklinde olabilir. Bu ve benzeri yaptırımlar demokratik ve siyasi özgürlükler yönünden tartışılmalı ve toplumun tüm paydaşlarının görüşü alınarak yasalaştırılmalıdır.

Parti üyelerinin ifade ve söylemlerinden dolayı kapatılan siyasi partiler Türk demokrasisi açısından bir diğer önemli sorunsaldır. Parti içinde herhangi bir üyenin ifade, eylem veya faaliyetinden dolayı parti tüzel kişiliğinin ve parti tabanının cezalandırılması orantısız bir yaptırımdır. Nitekim Refah Partisi davasında partinin

kapatılmasına neden olan üyelerin ihraç edilmesi dahi Anayasa Mahkeme ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından dikkate alınmamıştır. Bu durum, herhangi bir siyasi partinin kapatılması noktasında provokatörlerin kullanılabileceğinin önünü açmaktadır. Dolayısıyla demokrasinin dışına çıkan ifade, söylem ve faaliyet ilgili siyasi partinin kurumsal kimliğinde benimsenmediği sürece, partinin kapatılmaması gerekmektedir. Sorumlu parti üyeleri hakkında ise, gereken hukuki süreç başlatılmalı ve bireysel düzeyde yaptırımlar uygulanmalıdır. 2001 yılında yapılan anayasal değişiklikle "odak olma" durumu tanımlanmış fakat bu problemin çözümü noktasında yeterli olmamaktadır. Yeni yapılacak siyasi partiler kanununda bu iki durum birbirinden net bir şekilde ayırt edilmeli ve farklı müeyyideler belirlenmelidir.

Anayasa Mahkemesi'nin aynı nedenlerle birçok siyasi partiyi kapatması ve kapatılan partilerin çoğunluğunun tabanlarının benzer veya aynı olması, bu kapatma kararlarının geçici ve yüzeysel çözümler sunduğunu göstermektedir. Kapatılan birçok siyasi parti, daha sonra farklı isim ve amblemler ile yeniden kurulmuştur. Yakın dönemde kapatılan Demokratik Toplum Partisi'nin yerine Halkların Demokratik Partisi'nin kurulması bu konuda zihinlerde en canlı örnektir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi, özellikle kürt halkı ile ilgili veya ülkedeki muhafazakar kesimin sorunlarına yönelik politika geliştiren ve kendince çözüm önerileri sunan siyasi partileri kapatarak, sadece sorunları ertelemektedir. Anayasa Mahkemesi, bu partileri kapatarak, parti tabanında bulunan kitlelerin demokrasiye olan inançlarını zayıflatmaktadır. Halbuki yüksek yargı sıfatını taşıyan Mahkeme, siyasi parti kapatma yaptırımını en son çare olarak uygulamalı ve bunun neticesinde toplumdaki her kesimin hukukun ve demokrasinin içinde kalmasını sağlamalıdır. Aksi takdirde, demokrasiye ve hukuka inancı kalmayan parti tabanlarının haklarını yasadışı örgütlenme yoluyla aramaları ihtimal dahilindedir. Bu kitleleri radikalize edebilecek örgütlenmelere mecbur bırakmak, ülkenin demokrasisi açısından önemli sorunlara yol açabilmektedir.

Bu sorunun çözümünde siyasi partilere de önemli görevler düşmektedir. Siyasi partiler, demokratik bir toplumda fonksiyonlarını optimal seviyede yerine getirebilmek için demokrasinin gereklerine bağlı kalmalıdır. Siyasi partiler politika önerilerinde bulunurken, herhangi bir şiddet ve terör olayını teşvik etmemeli veya destekler nitelikte görüş belirtmemelidir. Parti programları ve faaliyetleri demokrasi rejimini yıkmaya veya değiştirmeye yönelik olmamalıdır. Dini, etniksel, ırksal vb. toplumsal sorunsallar

radikal bir şekilde politize edilmesi yerine uzlaşi kültürü çerçevesinde, şiddetten uzak ve demokrasi sınırlarının içine kanalize edilmelidir. Siyasi partiler, toplumsal sorunları kışkırtmak ve terörize etmek yerine özgür bir ortamda, toplumsal sorunların çözümüne yönelik politikalar geliştirmelidir.

2008 yılında ülkenin hükümet etme yetkisini elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi'ne açılan kapatma davası ve ardından 2009 yılında kapatılan Demokratik Toplum Partisi, Türkiye'de militan demokrasi anlayışının devam ettiğini göstermektedir. Sadece bir üyenin lehte oyuyla kapatılmaktan son anda kurtulan Adalet ve Kalkınma Partisi, kapatma davası sürecinde gösterdiği sağduyu ve uzlaşi kültürü sebebiyle, ülke bir kriz yaşamaktan kurtulmuştur. Gazete manşetlerinin, köşe yazılarının, söylem ve ifadelerin bir siyasi partinin kapatılmasına neden olabileceği ülkemizde, Siyasi Partiler Kanununun ne denli antidemokratik ve militan demokrasi anlayışına uygun olduğu aşikardır. Tadilat veya revize etmekle düzeltilmesi zor olan SPK'nun toplumun tüm kesimlerinin görüşü alınarak, uzlaşi kültürü altında yeniden yazılmasına acilen ihtiyaç bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının da önerileri alınarak çoğulcu bir yapıda hazırlanacak bir yasa Türkiye'nin bu probleminin temelden çözümünü sağlayacaktır.

Ülkelerin özgürlük yapısıyla ilgili bilgi veren Freedom House'a göre, 2015 yılı Kasım ayı itibarıyla Türkiye "kısmen özgür" (partly free) bir ülke sınıfındadır. Bu kötü algının düzeltilmesi açısından, Türkiye'de siyasi partilerin kapatılması ilk seçenek olmamalı, tam aksine diğer tüm hukuki yollar tüketildikten sonra, en son çare olarak uygulanmalıdır. Aksi takdirde, Türkiye'de artık gelenekselleşen ve kronikleşen siyasi parti kapatma sorunsalının önüne geçilmesi mümkün olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdulahkimoğulları E. (2000). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Kapatılması Rejimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağırakça A. (2011). *İslam Tarihinde İlk Siyasi Hareketler Hilafet-Saltanat Mücadelesi*, Akdem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Akgüner T. (1991). “Laiklik Üzerine...”, *İstanbul Üniversitesi, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1-3.
- Aliefendioğlu Y. (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Aliefendioğlu Y. (1999). “Siyasi Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 16.
- Altan A. (2006). “Siyasi Partilere İhtar Verilmesi İstemlerinin Anayasa Mahkemesince İncelenmesine Dair Yasal Düzenlemenin Anayasa’ya Uygunluğu Sorunu”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Sayı: 1, Ankara.
- Altan C. (2008). “Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Milletvekillerin Sosyolojik Özellikleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 22, Aralık.
- Anayurt Ö. (2001). “Türk Hukukunda Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yaz Dönemi, Yıl: 6, Sayı: 23, Ankara.
- Arslan Z. (2001). “Anayasa Mahkemesi’nin Siyasal Partiler Politikası: “ve çağı’nda “Ya-ya da”cı Yaklaşımın Anakronizmi Üzerine Bir Deneme”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar Dönemi, Yıl: 6, Sayı: 22, Ankara.
- Aydın H. (2009). “Anayasa Mahkemesi Kararları Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İhlal Kararının, Siyasi Parti Kapatma Davalarında Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olması”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 11, s. 50-75.
- Aydın M. (2009). “Milletvekillerinin Yasama Sorumsuzluğunun Siyasal Parti Kapatma Davalarına Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 4.
- Başaran M. S. (1998). “Refah Partisi’nin Kapatılması Üzerine Hukuki Bir İnceleme”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 9, Ankara.
- Başgil A. F. (2006). *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Can, O., (2006). “Siyasi Partilerin Kapatılmasında Anayasal Ölçütler”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Sayı: 1, Ankara.
- Coşkun B. A. (2008). “Türkiye’de Siyasal Parti Kapatma ve Avrupa Örnekleri – Parti Kapatmak Demokrasi Tehdidi Mi?”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt: 3, Sayı: 7.
- Crick B. (2012). *Demokrasi*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Dost Kitabevi Yayınları, Kültür Kitaplığı: 113, Siyasetbilim: 4, Ankara.
- Çalışkan Z., Kahraman M., (2007). “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, *Doğu Anadolu Araştırmaları*.
- Çavdar T. (2004). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.

- Çavdar T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den günümüze)*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- Daver B. (1985). "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 2, s. 93-140.
- Demirel T. (2013). *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Dikici M. F. (2005). *Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Dinler V. (2003). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasal Partiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Dursun D. (2013). *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Duverger M. (1963). *Siyasi Rejimler*, (Çev: Dr. Yaşar Gürbüz), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Duverger M. (1993). *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ekim, İstanbul.
- Duverger M. (1995). *Siyasi Rejimler*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İletişim Yayınları.
- Erdoğan M. (2001). "AİHM'nin RP Kararının Düşündürdükleri", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 23, Ankara, s. 49-50.
- Erdoğan M. (2001a). "Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 22, Ankara.
- Erdoğan M. (2001b). "Fazilet Partisi'ni Kapatma Kararı Işığında Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi Sorunu", *Liberal Düşünce Dergisi*, Yaz Dönemi, Yıl: 6, Sayı: 23, Ankara.
- Erdoğan M. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Adres Yayınları, Ankara.
- Erdoğan M. (2009). *Anayasa Hukuku*, Orion Kitabevi, 5. Baskı, Ocak, Ankara.
- Erdoğan M. (2011). *Anayasa Hukuku*, Orion Kitabevi, 7. Baskı, Ankara.
- Erdoğan M. (2012). *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara.
- Erdoğan Ü. (2006). Demokrat Parti ve 1960 İhtilali, *Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- Fuat M. (2000). *Demokrasi Kültürü*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Gökçe B. (2002). "2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Sosyal Ekonomik ve Siyasal Yönden Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 19.
- Gözler K. (2001). *Anayasa Değişikliği Gerekli Mi? 1982 Anayasası İçin Bir Savunma*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gözler K. (2013). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 14. Baskı, Şubat, Bursa.
- Gözübüyük A. Ş. (2005). *Açıklamaları Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, 5. Baskı, Aralık, Ankara.
- Gülener S. (2012). *Türkiye'de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu*, Oniki Levha Yayıncılık, Eylül, İstanbul.

- Gülsoy M. T. (2001). “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Ölçü-Norm ve Siyasal Alanın Sınırı Olarak Başlangıç İlkeleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar Dönemi, Yıl: 6, Sayı: 22, Ankara.
- Hakyemez Y. Ş. (2001). “İki Binli Yıllarda Militan Demokrasinin Güncelliği: Federal Almanya, Avusturya ve Türkiye Örnekleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar Dönemi, Sayı: 22, Ankara, 74-92.
- Hakyemez Y. Ş. (2002). “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 19.
- Heywood A. (1997). “Demokrasi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Güz Dönemi, Sayı: 8, Cilt: 2, Ankara.
- Işık H.M. (2012). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Kaboğlu İ. Ö. (1998). *Özgürlükler Hukuku-İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı*, AFA Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.
- Kahraman M., Çalışkan Z. (2007). “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*.
- Kapani M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, 7. baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Kapani M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*, 20. baskı, Bilgi Yayınevi, Ekim Ankara.
- Kaptıkaçtı B., Gezer H. C., Palabıyık H., Yuca N., Altay Ö. (2008). “Siyasi Partilerin Kapatılması Konusunda Türkiye ve Bazı Ülkelerdeki Yasal Düzenlemeler”, *TBMM Araştırma Merkezi*, Rapor, Mart.
- Karakoç R. (2013). “1982 Anayasası’nın Siyasi Partilere İlişkin Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 55-70.
- Köküsarı İ. (2009). *Anayasa Mahkemesinin Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, Ekim.
- Kuzu B. (1987). “1961 ve 1982 Anayasalarında ve Bunlara İlişkin Siyasi Partiler Kanunlarında Siyasal Parti Kavramı, Kuruluşu ve Kapatma Rejimi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *İÜHFİM*, Cilt: 52, Sayı: 1-4.
- Küçük A. (2005). *Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar (Tarihi Gelişim AİHS, AİHM İçtihatları, Bazı Ülkeler Teorik Çerçeve, 1982 Anayasası ve Türk AYM İçtihatları)*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Marshall G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mert Y. L. (2008). *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasal Partiler*, İlkim Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- Odyakmaz Z. (1996). “Siyasi Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamalardaki Güçlükler”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 13.
- Odyakmaz Z., Kaymak Ü., Ercan İ., (2011). *Anayasa Hukuku – İdare Hukuku*, Yazın Basım Yayıncılık, İstanbul.
- Onar E. (1997). “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 14.

- Öz E. (1998). “Türkiye’de Demokrasinin Gelişimi ve DP” *Türkiye günlüğü Dergisi*.
- Özbudun E. (1979). *Siyasi Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 440, Üçüncü Basım, Ankara
- Özbudun E. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, 6. baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özbudun E. (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbudun E. (2011a). *Türk Siyasal Hayatı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 8. Baskı, Nisan.
- Özbudun E. (2012). *1924 Anayasası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özbudun E. (2013). *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 14. Baskı, Ankara.
- Özcan H., Yanık M. (2011). *Siyasi Partiler Hukuku*, Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Öztekin A. (2007). *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.
- Perinçek D. (1995). “Siyasal Partilerin Hukuki Rejimleri”, *Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*, TESAV, Ankara.
- Perinçek D. (2008). *Anayasa ve Partiler Rejimi*, Kaynak Yayınları: 48, Güncelleştirilmiş Dördüncü Basım, Haziran.
- PreLOT M. (1972). *Politika Bilimi*, (Çev: Nihal ÖnoL), Varlık Yayınları, İstanbul, Kasım.
- Sağlam F. (1997). “Anayasa Hukukumuz Açısından Siyasal Parti Kurumunun Güncel Sorunları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 14.
- Sağlam F. (1999). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de Kapatılan Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 16, s. 189-216.
- Sağlam F. (2000). “Siyasi Partiler Kanunu'nda Uluslar arası Normlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 17.
- Savaş V. (2003). *İrtica ve Bölücülüğe Karşı Militan Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, 14. Basım, Ankara.
- Sezen S. (2000). *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Şafak A. (2012). “Türk Demokrasisi – Siyasal Partiler, Parti Kültürü ve Seçim Sistemi Üzerine”, *Journal of Business Economics and Political Science*, Volume: 1, Number: 2.
- Tanilli S. (1996). *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*, 8. baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Tanör B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 3. baskı, BDS Yayınları, İstanbul.
- Telli K. (2012). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Bağlamında Siyasal Partiler Rejimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tezcan D. (1999). “Örgütlenme Hakkının Sınırları Açısından Siyasal Partileri Kapatma Kararına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Ortaya Koyduğu Eğilim”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 16, s. 130-141.
- Teziç E. (1976). *100 Soruda Siyasal Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Teziç E. (1990). “Türkiye’de Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Anayasa Yargısı Dergisi, Sayı: 7.
- Teziç E. (2007). *Anayasa Hukuku*, Beta Basım Yayın Dağıtım, 12. Baskı, İstanbul, Kasım.
- Tikveş Ö. (1969). T.C. Anayasası Şerhi ve Uygulaması, *İ.Ü.H.F.*, İstanbul.
- Tilly C. (2014). *Demokrasi*, (Çev: Ebru Arıcan), Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Tunaya T. Z. (1980). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2472, İstanbul.
- Tunaya T. Z. (1995). *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Tunç H. (2008). “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1-2.
- Turhan M. (2001). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 22, Ankara, s. 15-31.
- Turhan M. (2008). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, *Ankara Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı: 57/3, s. 129-150.
- Uygun O. (2000). “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 17, s. 256-272.
- Uygun O. (2003). *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Yayla A. (2001a). “FP’nin Kapatılması ve Türkiye’nin Cari Sisteminin Çıkmazları”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yaz Dönemi, Yıl: 6, Sayı: 23, Ankara.
- Yayla A. (2001b). “Demokrasiyi Koruma Klavuzu”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar Dönemi, Yıl: 6, Sayı: 22, Ankara.
- Yazıcı S. (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yokuş S. (2001). “Türk Anayasa Mahkemesi’nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Siyasi Partilere Yaklaşımı”, *Anayasa Mahkemesi-AİHM-Siyasi Partiler*, Cilt: 50, Sayı: 4, s. 107-128.
- Yüzbaşıoğlu N. (2005). *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, Beta Basım Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ekim, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ersin YAVUZ

Doğum Tarihi- Yeri: 30.08.1990 / Tuzluca-IĞDIR

Telefon : 0258 296 27 54

Fax : 0258 296 26 26

Adres : Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Denizli

E-mail : ersiny@pau.edu.tr- ersinzaferiyavuz@gmail.com

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim

Lisans : Anadolu Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Tez Aşaması)

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü Anabilim Dalı (Tez Aşaması)

İş Tecrübesi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü (19.11.2013 -03.03.2014)

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü (03.03.2014 ---)

İlgi Alanları : Siyasi Partiler, Türk Demokrasi Tarihi, Orta Gelir Tuzağı, Seçim Ekonomisi